

**VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN**

SVAZEK

44

Na přední straně obálky:

Nový Jičín
Mlýnská ulice, dnešní Hoblíkova
Foto A. Hosch, kolem r. 1900

ČESKÁ SPOLEČNOST V NOVÉM JIČÍNĚ NA PŘELOMU STOLETÍ

Jan Hanák

Na konci 19. století patřil Nový Jičín mezi přední města severní Moravy. V roce 1880 měl 10 274 obyvatel, o dvacet let později již 12 003 a roku 1910 zde žilo 13 899 lidí. Roku 1880 zde bylo 830 domů, roku 1890 919 a v roce 1910 1052.¹⁾ Dobře prosperovaly kloboučnické továrny Hückelovy, Böhmovy a Peschlovy, na vysoké úrovni byla výroba látek v továrnách Preisenhamerů a Lonského, začal se úspěšně rozvíjet i průmysl strojírenský u Rottera a Dresslera. Mezi největší továrny se řadí státní tabáková továrna založená roku 1870. Jsou zde i dobře zavedené živnosti, hustá obchodní síť, mnoho restaurací a menších hotelů. Od roku 1892 má město vodovod, soukromou plynárnu již v roce 1869, spojení s městem zajišťují železniční přípojky do Suchbátu (1880) a do Hodslavic (1889). Od poloviny 19. století rostl význam města i po stránce politické a kulturní. Ke konci šedesátých let se stal Nový Jičín trvalým sídlem okresního hejtmanství pro soudní okresy Nový Jičín, Příbor a Fulnek. Byl sem umístěn i krajský soud pro 13 soudních okresů – od Bystřice pod Hostýnem až po Ostravu. Kromě německých obecných a měšťanských škol byla v městě vyšší reálka a tkalcovská škola. V blízké Žilině byla od roku 1867 střední zemědělská škola. V roce 1882 byl položen základ městské nemocnice, která byla v letech 1904 a 1912 rozšiřována přístavbami. V osmdesátých letech zřídilo město na dnešní Gottwalově ulici chudobinec a v roce 1880 sem stát umístil polepšovnu pro hochy a dívky ve věku od 14 do 20 let.²⁾

Hospodářský rozmach si vyžádal velkou výstavbu továren, správních budov, škol a kulturních zařízení. Za hradbami, strženými ve čtyřicátých letech, byly na okružní ulici postaveny úřady, školy a kulturní a sociální zařízení a na okraji města směrem k Příboru, Šenovu a Žilině vyrostly nové továrny. Na výstavbě úřadů, škol i honosných budov továrníků a měšťanů se podíleli i vídeňští architekti a řada místních dobře zavedených stavebních firem, např. Czeike, Blum, Kloss. Rodinná sídla bohatých továrníků vyzdobená proslulými novojičinskými malíři obdivujeme dodnes.³⁾

Nový Jičín, ve středověku národnostně smíšené město, se po Bílé hoře stal takřka německým. S rozvojem průmyslu přicházeli do města čeští lidé, ke kterým se Němci chovají přezíravě, trpí je jako lacinou pracovní sílu, která nemá právo na sebemenší projev národní příslušnosti. Ještě v sedmdesátých letech zde byli Češi zakřiknutí, bázlivi, nenároční, v očích Němců „hodní bémáci, kteří mají rádi pivo a kuželky“. Ustrašení byli v té době i nemnozí čeští úředníci od soudů a hejtmanství, kteří se scházeli v hostinci U slunce nebo na náměstí v hotelu Schusterově, kde si mohli přečíst české noviny a někdy i česky zazpívat.⁴⁾

Situace ve vztazích Němců k české menšině se změnila v osmdesátých letech, kdy s rozvojem průmyslu značně vzrostl počet Čechů, především dělníků a drobných živnostníků a kdy do města přišli odvážní advokáti, úředníci a kněží, kteří začali českou společnost organizovat a národně uvědomovat. Najednou se Němci v Novém Jičíně cítili ohroženi. Na severní Moravě a ve Slezsku vytvořili německé obranné spolky, jako Bund der Deutschen Nordmährens, nebo

v Novém Jičíně šovinisticky laděný Deutscher Volksverein für Neutitschein und Umgebung, které dostaly později duchovní podporu ve vlastivědném časopise Kuhländchen. Nacionalismus byl zvláště silný v buršáckém spolku Germania, kde se prosazovaly na přelomu století velkoněmecké tendence. Do Germanie vstupovali synové novojičínských továrníků, obchodníků a stavitelů a na rozdíl od svých otců bojovali za ryze německý Nový Jičín přímo v ulicích města tak, že přepadávali české průvody, vybíjeli okna českým lidem a vyvolávali šarvátky s českými chlapci. Hlavním odpůrcem všeho českého však byla novojičínská radnice, její starostové dr. Fux, Grohmann, Czeiczner, kterým vadily české nápisy na obchodech a živnostech, ale i české bohoslužby. Zavilého nepřítele měla česká menšina celá desetiletí v majitelích tiskáren, především v Augustovi Hoschovi, jehož Deutsche Volkszeitung sledoval každý český krok ve městě a štvál proti všemu, co Češi v městě podnikali. Jeho spolubojovníky byli němčtí učitelé, úředníci i kněží, zvláště evangelišti. V roce 1908 přišel do Nového Jičína dr. Arnošt Schollich a zapojil se ihned do řad bojovníků za čistotu německého Nového Jičína. Zkušenosti uplatnil v plné míře až po válce, kdy se stal hlavním vůdcem německých šovinistů na Novojičínsku.

Jaká byla česká společnost v Novém Jičíně na přelomu století, jak byla početná, kdo ji tvořil a vedl, jak zápasila s německými šovinisty, to je řada otázek, na které nacházíme dílčí odpovědi v regionálních publikacích, v soudobém německém a českém tisku a v archivních fondech. Tento příspěvek je pokusem o ucelenější pohled na uvedenou problematiku.

V roce 1880 žilo v Novém Jičíně 1095 Čechů a uvedený počet se udržel do roku 1900. V prvním desetiletí našeho století však došlo k velkému nárůstu českého obyvatelstva a podle sčítání lidu v roce 1910 se k české národnosti hlásilo již 2057 osob.⁵⁾ Toto číslo nevystihuje pravý stav, neboť sčítání se provádělo podle obcovací řeči. A protože mnoho Čechů v Novém Jičíně umělo německy a žilo i ve smíšených rodinách, mohli Němci řadu Čechů započítávat mezi Němce. Přesto byla česká společnost natolik početná a životaschopná, že se od osmdesátých let mohla organizovat, že se v ní mohly projevat první náznaky národně obrozeneckého procesu.

Nejpočetnější skupinou českého obyvatelstva byli dělníci. Mnoho jich bylo v městě trvale usaženo, bydlelo v továrních bytech, a tím se stávali značně závislí na majitelích. Značná část českých dělníků do novojičínských továren denně docházela z nejbližšího českého okolí, část dělnictva, zvláště ženy z tabákové továrny, byla přechodně ubytována v nouzových obydlích. Na neděli se dělnice z tabákové továrny vracely do značně vzdálených valašských vesnic. O práci v tabákové továrně byl značný zájem, protože zde byly lepší výděly a práce jistější. Všeobecně však postavení českých dělníků ve srovnání s německými bylo horší. Při úbytku práce byli čeští dělníci propouštěni nejdříve.

Další část české společnosti v Novém Jičíně tvořili drobní živnostníci a obchodníci. Ani oni zde neměli na růžích ustláno. Jejich počet se měnil. Někteří se uchýlili, trvale v městě usadili a stali se oporou v boji za základní národnostní požadavky. Mnozí však v konkurenci s německými živnostníky nevydrželi a někteří odcházeli i proto, že v městě nebyla dlouho česká škola a do německých škol své děti posílat nechtěli.

Nejméně početnou, ale v národním životě významnou skupinou byli čeští úředníci a zaměstnanci, advokáti i kněží. U krajského a okresního soudu se vystřídala řada soudců a soudních čekatelů, čeští úředníci pracovali na hejtmanství a poště, ojediněle i ve státní tabákové továrně. I úředníci a soudci se často střídali, zvláště rychle odcházeli ti, kteří se pro své národní postoje stali Němcům v Novém Jičíně nepohodlní. Mezi nepočetnou českou inteligencí měli

pevnější postavení nezávislí advokáti a lékaři. Kromě předáků české společnosti, kteří budou v tomto pojednání často vzpomenu ti, zasloužili se o český národní život v jeho počátcích například dr. Bedřich Remeš, úředník okresního hejtmanství a spolupracovník dr. Špačka, dále dr. František Kadlíček, úředník okresního hejtmanství, který v Novém Jičíně působil v letech 1900–1913, dr. Antonín Glos, soudce u krajského soudu, který se zabýval psychologii chovanců polepšovny a vězňů a byl i literárně činný, návladní krajského soudu dr. Petříček i v Novém Jičíně krátce působící dr. František Kožík, otec národního umělce spisovatele Františka Kožíka. Českým úředníkům vytýkal tehdejší tisk, ale i regionální historie kastovníctví, malý zájem o sblížení s ostatními vrstvami české společnosti a o kulturní a společenské akce, které se zde konaly. Kromě kastovníctví byl český život oslabován i tím, že řada úředníků, živnostníků, ale i dělníků dlouho žila ve smíšeném manželství.⁶⁾

Z uvedeného nástinu sociálního složení české společnosti je patrné, že postarádala ekonomicky silnou buržoazii. Musela spoléhat jen na vlastní síly a na pomoc českého venkova. I ta však byla omezená, protože české obce byly převážně chudobné. Přesto se v řadě obcí našli lidé, kteří plně pochopili potřeby české menšiny v Novém Jičíně a když nemohli poskytnout větší materiální pomoc, snažili se pomáhat morálně. Na Starém Jičíně, v Loučce, Bernarticích, Hodslavicích to byli především starostové obcí, kteří se postarali o to, aby české spolky mohly v uvedených obcích konat své letní slavnosti, divadelní představení, či sbírky pro českou školu. Větší pomoc očekávala česká menšina od pražských spolků, které si kladly za cíl pomáhat národnostně ohroženým krajům. Po počátečním zájmu na konci století došlo později ke konkrétní pomoci jen ojediněle.

Počátky organizovaného života české společnosti v Novém Jičíně jsou spojovány s příchodem advokáta dr. Františka Špačka, který si roku 1885 v Novém Jičíně otevřel kancelář a začal hledat ve svých obrozeneckých snahách oporu v blízkém českém okolí. Se starojíckým učitelem, pozdějším ředitelem a školním inspektorem Josefem Mňukem,⁷⁾ se zasloužil o hospodářské povznesení českého venkova a navázal spojení s janovickými rodáky Josefem Vahalíkem a Františkem Vratislavem Vahalíkem, kteří studovali v Praze a stáli v čele Mladé Moravy. Jejich zásluhou byla české menšině v Novém Jičíně Moravsko-slezskou besedou v Praze věnována tzv. Škodova knihovna. Protože se pro ni v Novém Jičíně nenašlo umístění, zůstala až do zakoupení Národního domu v Novém Jičíně v blízké Loučce. Zde se také zásluhou známých bratranců Vahalíků konala první česká národní slavnost v roce 1893, které se přes četné překážky novojičínských Němců zúčastnilo mnoho českých lidí z Nového Jičína.⁸⁾ S podporou českého obchodníka Koutného založil František Špaček v Novém Jičíně v roce 1885 Ústřední záložnu pro kraj novojičínský a podílel se ve stejném roce na založení příborsko-novojíckého hospodářského spolku Metoděj. V roce 1893 předal dr. Špaček svoji kancelář dvaatřicetiletému dr. Ferdinandu Dostálovi a odešel do Kroměříže, kde v roce 1898 zemřel. Dr. Ferdinand Dostál přijal za rok po svém příchodu koncipienta dr. Františka Derku, který se záhy mohl osamostatnit, neboť krajský soud v Novém Jičíně dával možnosti slušné existence oběma, zvláště, když se záhy ukázalo, že jde o schopné právníky⁹⁾. Kancelář měli na tehdejší Kopečné ulici č. 3 (nyní Derkova). Dr. Dostál a dr. Derka jsou právem označováni za vůdčí osobnosti české společnosti. Až do první světové války byli v čele českého národního života, strhávali ostatní nadšením a odvahou, pro českou věc získávali podporu nejen v českém okolí, ale i v mnoha českých městech, kde měli mnoho přátel z dob svých studií a v případě dr. Dostála i v tehdejší literární světě. Oba si přinesli z rodné Hané smysl pro odpovědnost, čestné jednání i sociální cítění. O šest let starší Ferdinand Dostál měl

větší smysl pro humor a do Nového Jičína přišel již jako začínající spisovatel, který z popudu Svatopluka Čecha přijal literární jméno Otakar Bystřina. Záhy se stal vyhlášeným advokátem, řadu let měl největší klientelu v kraji, říkalo se mu i cikánský advokát a sám se s humorem označoval za advokáta-kriminálního. V Novém Jičíně pevně zakotvil, měl šest dětí, byl neobyčejně společenský a v jeho domě často pobývali významní literáři a umělci. Na svou dobu byl spíše konzervativních politických názorů. Dr. František Derka se v prvních letech hodně podřizoval svému staršímu kolegovi a příteli. Svorně se dělili o přední funkce v českých spolcích, rodiny se stýkaly a podnikaly o nedělich vycházky k přátelům na Starý Jičín, manželky zastávaly funkce v ženských organizacích, zpívaly v pěveckých spolcích a hrály v ochotnických souborech. Vedly k tomu i své děti. Dr. Derka byl však politicky vyhraněnější, otevřeně vystupoval jako stoupenec Masarykovy realistické strany. Za pražských studií se s T. G. Masarykem jako jeho žák a Moravan osobně stýkal a i později s ním udržoval písemné spojení. Velmi dobře se znal s bratřenci Vahallkovými a v roce 1901 pronesl smuteční projev nad rakví osudem těžce stíhaného a nesmírně nadaného Františka Vratislava Vahallka na starojickém hřbitově. Je pravdou, že na počátku našeho století se z různých příčin vztahy mezi oběma advokáty začaly zhoršovat a jejich názorové rozdíly byly příčinou mnohých sporů, které nejednou rušivě zasahovaly do menšinového českého života.¹⁰⁾ Nikdy se však nerozcházeli v názoru, že je třeba v boji s německým šovinismem sjednocovat české lidi, dodávat jim odvahu a být jim příkladem. Proto se právě na ně nejvíce soustřeďovala nenávist radnice a štvavého Haschova plátku, proto při protičeských demonstracích nezůstávaly ušetřeny jejich příběhy a nezřídka byli fyzicky ohrožováni oni sami, i jejich rodinní příslušníci.

Příznivější situace pro společenský život české menšiny vznikla v březnu 1894, kdy rolníci z Bernartic zakoupili na Horní bráně domy č. 7 a 9 pro český Národní dům.¹¹⁾ Převzalo je utvořené družstvo, které po tvrdých bojích s německou radnicí získalo hostinskou koncesi a v propojených budovách vytvořilo větší sál a místnosti, kde se mohly konat schůze, besídky, koncerty a dokonce hrát i divadlo. Našla zde umístění i Škodova knihovna. Družstvo spoléhalo na to, že hostinská koncese a společenský provoz pomohou uhradit dluhy, které koupí a adaptací vznikly. Zůstalo však jen u nadějí, celá léta družstvo zápasilo s finančními problémy, postupně docházelo v družstvu k reorganizacím a za války v roce 1917 musel být Národní dům prodán soukromníkovi.

Společenské úkoly Národní dům plnil i přes uvedené potíže. V roce 1894 sem přenesla veškerou spolkovou a kulturní činnost utvořená Česká beseda, a proto byl Národní dům často nazýván Besedním domem.¹²⁾ Místností Národního domu využívaly i ostatní české spolky a tím pomáhaly uhrazovat jeho dluhy a provozní náklady. Od roku 1898 se v Národním domě konaly schůze Matice Palackého založené v Hodslavicích při oslavách stého výročí narození Otce národa. Jejím posláním bylo probíjet v Novém Jičíně českou školu. V čele Matice byli kromě předáků menšiny i zástupci českého venkova. Tím se prohloubilo spojení venkova s českou menšinou a byli to hlavně starostové mnoha českých obcí, kteří pro českou školu v Novém Jičíně vykonali kus záslužné práce.

Vedle České besedy a Matice Palackého vyvíjely bohatou a záslužnou práci po několik desetiletí další spolky, především dělnické. Čeští dělníci vstupovali od sedmdesátých let do německého podpůrného a vzdělávacího spolku založeného již v roce 1869.¹³⁾ Vedení spolku v duchu internacionálních principů vycházelo českým dělníkům vstříc tím, že pro ně zakoupilo do spolkové knihovny české knihy a předplácelo brněnskou Rovnost. V roce 1894 byla zde ustavena slovanská

Pohled na českou matiční školu v Novém Jičíně
Reprofoto Jan Číp 1989

sekce, základ příštího českého dělnického spolku. Mezi české dělníky začal v devadesátých letech docházet ostravský hornický předák Petr Cingr, který v roce 1897 založil v Novém Jičíně organizaci Československé sociální demokracie.¹⁴⁾ Spolupráce českých dělníků s německými nebyla přerušena a projevila se výrazně ve stávkových bojích v prvním desetiletí našeho století. Větší rozpory nastaly, když se Češi začali domáhat české školy. V roce 1902 vstoupilo do výboru Matice Palackého pět českých dělníků, za což byli napadeni německým sociálně demokratickým Volksfreundem, který vycházel v Brně. Vytýkal jim, že se přátelí s „českými buržoáky“ a chodí do Národního domu. Na jejich obranu však rázně v ostravském Duchu času vystoupil Jan Prokeš. Poukázal na to, že 160 českých dětí v Novém Jičíně je soustavně odnárodňováno tím, že musí chodit do německé školy.¹⁵⁾ Zásluhou Jana Prokeše došlo k postupnému sblížení českých dělníků s předáky české menšiny. Jan Prokeš si vážil hlavně práce dr. Dostálova, který často hájil před soudem dělníky, mnohdy i zadarmo.

Mnozí čeští dělníci, tovaryši a služky byli katolíci a toho na sklonku století využili někteří katoličtí kněží, aby je v duchu encykliky Rerum novarum začali organizovat v katolických spolcích. Patřil mezi ně především Jan Šrámek, který přišel do Nového Jičína v roce 1894 jako kooperátor na novojičínskou faru. Teprve čtyřicetiletý se záhy ukázal nejen jako talentovaný organizátor, zapálený pro sociální spravedlnost v duchu křesťanských zásad, ale i jako odvážný bojovník za národnostní práva české menšiny. Krátce před Šrámkovým přicho-

dem založil kaplan Lazenský mužský katolický dělnický spolek. Jan Šrámek se po Lazenského odchodu v roce 1895 spolku ujal a o tři roky později založil křesťanský ženský spolek Budoucnost. V obou početně silných spolcích se konaly přednášky, výlety, zábavy a hrála divadla. Měly svoji spolkovou místnost na náměstí v domě č. 28, ale divadelní představení a větší akce konaly v Národním domě. Finančně podporovaly Matici Palackého i družstvo Národního domu. Jan Šrámek se záhy seznámil i s neutěšenými těžkostmi českých dělníků. Zvláště byl znepokojen s postavením přespolních dělnic v tabákové továrně, které v městě během týdne nemohly najít podnájem a musely žít v nouzových ubytovnách. Zřídil pro ně útulnu nejdříve v Kostelní ulici č. 11, později již větší na náměstí v domě českého lékaře dr. Dvořáka. Na počátku století byla útulna přemístěna do nového domu paní Barbary Grossmannové na Růžičkové ulici – dnes Jiráskově č. 37. V útulnách zavedl přísný řád, také proto, aby zamezil útokům, které od počátku proti útulnám vedli zdejší němečtí šovinisté, kterým nebylo vhod ani toto výhradně sociální zařízení. Když se začal zajímat o mzdové a odborové otázky v tabákové továrně, tak si nepřátelil nejen německé vedení továrny, ale i německé odbory, postupně i radnici a buršáky ve spolku Germania.

Po volbách do nemocenské pokladny v tabákové továrně v roce 1901, kdy i jeho zásluhou získali čeští dělníci převahu, chtěli Šrámka němečtí výrostci fyzicky napadnout na novojičínském nádraží, když se vracel ze Suchdolu do Nového Jičína. Čeští lidé ho však včas varovali, vystoupil v Šenově a do Nového Jičína se dostal pěšky oblohou kolem Loučky. Novojičínská radnice však ještě téhož roku prosadila u arcibiskupa Kohna jeho přeložení do Žitovic u Nového Jičína, odkud Šrámek i nadále do města docházel. To zdejší Němce pobuřovalo a postarali se, aby byl v roce 1902 přeložen do Vsechovic, odkud se záhy dostal do Brna. Šrámek na novojičínský pobyt, zvláště na jednání německých šovinistů nikdy nezapomněl. Na rozdíl od některých katolických předáků vystupoval v roce 1918 rezolutně za odtržení našich zemí od habsburské monarchie.¹⁶⁾

Po Šrámkově nedobrovolném odchodu z Nového Jičína se katolických spolků na čas ujal duchovní správce polepšovny P. Karel Dostál-Lutinov, rozporná osobnost, známý jako jeden z vůdců Katolické moderny.¹⁷⁾ Za novojičínského pobytu v letech 1895–1904 vydával od roku 1896 časopis Nový život, který tiskl nejdříve v Hranicích a později u novojičínského tiskaře Rudolfa Války. Konal přednášky v katolických spolcích a angažoval se v České besedě a v Matici Palackého, kde krátce zastával funkci jednatele. Podobně jako Šrámek měl i Karel Dostál-Lutinov úzké spojení s českým okolím. Hranice a Starý Jičín ho dokonce jmenovaly čestným občanem. Značný zájem veřejnosti, zvláště tisku, českého i německého, rozvířil svým sporem s olomouckým arcibiskupem dr. Kohnem. Jménem řadových kněží i laiků vydal prohlášení, podle německých novin sepsané v České besedě v Novém Jičíně, ve kterém obvinil arcibiskupa z asociálního a despotického jednání. Arcibiskup Kohn se urputně bránil ve Vídni i v Římě, ale v roce 1904 musel rezignovat a odešel na zakoupené panství do Rakouska. Právě spor s arcibiskupem ukázal, kolik měl Karel Dostál-Lutinov protivníků. Byl obviněn, že kampaň vedl ze zjištěných důvodů, jen proto, aby získal bohatou faru. Postavili se proti němu i čeští pokrokoví spisovatelé, zvláště J. S. Machar a Jan Herben. Mnoho článků o uvedených událostech přinášel novojičínský týdeník Kravaňsko, který plně podporoval Karla Dostála-Lutinova. Nový arcibiskup Bauer ustanovil na konci roku 1904 Karla Dostála-Lutinova farářem v Prostějově. Česká beseda se s Dostálem-Lutinovem slavnostně rozloučila v Národním domě v prosinci 1904. Jeho odchod z Nového Jičína přivítal s uspokojením Hoschův Volkszeitung, který Dostála-Lutinova přiřadil mezi přední české štváče.¹⁸⁾

Národní dům v Novém Jičíně
Reprofoto Jan Číp

Významnou úlohu ve sjednocovacím procesu české společnosti v Novém Jičíně na přelomu století sehrála kulturně osvětová činnost. Prováděly ji české spolky ve velmi obtížných podmínkách. Organizovali ji převážně prostí lidé za pomoci několika úředníků, jejich manželek a dospívajících dětí. Vůdčími osobnostmi i zde byli advokát Dostál-Bystřina a dr. Derka, kteří měli spojení s kulturní frontou v Praze a v dalších centrech českých zemí. S odstupem času obdivujeme odvahu a nadšení dělníků, drobných živnostníků a později učitelů, s jakou překonávali materiální obtíže a značnou nepřítelň novojičínských Němců, kteří se zpočátku posmívali a později vymýšleli překážky všeho druhu, když poznali, jakou zbraní jsou divadlo, pěvecké kroužky, přednášky a koncerty v boji za národní svébytnost. Dělnické spolky sociálně demokratické i oba spolky katolické žily bohatým kulturním a společenským životem. Každoročně sehrály jejich ochotnické soubory nějaká představení, pořádaly taneční zábavy, přednášky, v létě výlety a zahradní slavnosti, převážně v sousední Loučce. Divadelní představení se konala na malém jevišti Národního domu, menší kulturní akce v domě č. 28, na náměstí, někdy v hostinci Schusterově. Bohatou, často velmi hodnotnou, někdy však málo navštěvovanou osvětovou kulturní činnost organizovala Česká beseda. Měla svůj pěvecký kroužek, divadelní soubor Bedrníky, který s nacvičenými hrami zajížděl i do sousedních českých obcí. V České besedě byli členy kroužků převážně úředníci a příslušníci zámožnějších středních vrstev, což bylo ke škodě společné české věci, ovlivňovalo to návštěvnost a vyvolávalo

škodlivé kastovníctví. Vedení České besedy si záhy uvědomilo, že jen vlastními silami kulturní potřeby české menšiny nezajistí, a proto začalo zvát do Nového Jičína divadelní společnosti, významné hudebníky, spisovatele, cestovatele a vědce různých oborů. První české divadelní představení se hrálo v Novém Jičíně již na podzim 1894 společnost K. F. Štětky. K nelibosti Němců se na ulicích Nového Jičína objevil první český plakát. Byl to malý svátek české menšiny, i přes nepřízeň počasí se naplnil malý sál Národního domu do posledního místa, převážně dělníky. Lidové noviny z 31. října 1894 si již tehdy stěžovaly na malou účast rodin českých úředníků. Do Nového Jičína zavítaly další divadelní společnosti. V roce 1903 společnost Příbramského zde sehrála dokonce Prodanou nevěstu a Blodkovu operu V studni. Divadelní život byl v české menšině čilý a oblíbený až do světové války.¹⁹⁾ Značný zájem byl i o hudbu. V roce 1903 zde koncertoval tehdy dvacetiletý František Ondříček, v následujícím roce vystupoval akademický kvintet, Heroldovo smyčcové kvarteto, v dalších letech zde koncertovali i Kubellk, Koclán a Příhoda. O Janu Nerudovi přednášel v Národním domě v roce 1903 básník Jaroslav Vrchlický a během roku 1904 se uskutečnil cyklus přednášek universitních profesorů. Profesor Novák přednášel o elektřině, prof. Srdínko o původu člověka a prof. Čáda o umělecké tvořivosti. V roce 1906 vyvolala přednáška docenta Foustky o sociálních chorobách lidské společnosti ostrou polemiku v nábožensky založené části české novojičínské společnosti. V letech 1902–1907, kdy vycházel týdeník Kravaňsko, byly kulturní akce předem oznámovány, hodnoceny, a proto i slušně navštěvovány, často i zájemci ze sousedních českých obcí. Na výročních schůzích České besedy byla pravidelně hodnocena činnost české knihovny. Ze zpráv vyplývá, že knihovna byla soustavně doplňována a měla dostatek čtenářů. Byla nejdříve umístěna v Národním domě a dlouhou dobu se o ni staral žilinský učitel Ugwitz. V roce 1896 měla knihovna 643 svazků a 556 čtenářů.²⁰⁾ Po otevření budovy české školy v roce 1907 byla přemístěna do školy a zde již natrvalo zůstala v péči učitelů. Značně v té době vzrostl i počet čtenářů. Začali mezi nimi převažovat mladí lidé, zvláště učni a služky. V roce 1913 měla německá knihovna v Novém Jičíně 3 978 svazků a 8 125 výpůjček a česká vlastnila již 1 125 knih a zaznamenala 3 709 výpůjček. Ve srovnání s rokem 1912 vzrostl počet výpůjček o 954. Půjčovalo se jen v neděli a mezi zvláště oblíbené spisovatele patřili Jirásek, Světlá, Klostermann, Němcová a Sokol-Tůma.²¹⁾ O knihovnu projevil velký zájem T. G. Masaryk v roce 1909 při jedné ze svých návštěv Nového Jičína.²²⁾ Nemalou roli v životě české společnosti na přelomu století sehrál tisk. Noviny různého zaměření byly odebírány ve spolcích a také návštěvníkům Národního domu byly k dispozici sociálně demokratický Duch času, katolický Našinec, ale i Národní listy. Na rozdíl od Němců neměli Češi místní tisk. Pouze v letech 1902–1907 vycházel v Novém Jičíně týdeník Kravaňsko, který tiskl místní tiskař Rudolf Válka. Týdeník měl dle záměru vydavatele sloužit k sjednocování českých lidí, k posilování národního sebevědomí i k obraně českých zájmů před rozpínavostí místních německých nacionalistů. Rudolf Válka byl odvážný bojovník a čestný vlastenec. Nedoceníl však složitost novojičínské české společnosti a rozpory, které zde existovaly, často ještě vyostřoval. S vydáváním novin neměl zkušenosti, podléhal často protichůdným zájmům, postupně si odradil četné příznivce, mezi nimi i dr. Dostála Bystřinu, který mu určitou dobu hodně pomáhal. Po celou dobu zápasil s finančními potížemi, které vyvrcholily v roce 1907, když na svůj náklad vydal kalendář Kravaňsko. Prodal tiskárnu Františku Vyhnanekovi a z Nového Jičína se odstěhoval. Jeho nástupce týdeník již nevydával, v roce 1909 zemřel a vdova prodala tiskárnu Karlu Krylovi a Ferdinandu Scottimu, kteří záhy pozvedli podnik na vysokou profesionální úroveň.²³⁾

Česká menšinová škola v Novém Jičíně
Reprofoto Jan Číp 1989

Ke cti je třeba přičíst české menšině, že při všech starostech sociálních a národnostních pamatovala i na osiřelé české děti. Vedle dělnických a katolických spolků to byla Česká beseda a její „dámský komitét“, který se zasadil o zřízení sirotčince na Horní bráně č. 38. Byl vydržován z milodarů, které uvedený spolek zajišťoval ve městě i na venkově. Z popudu dr. Františka Derky a starojického starosty A. Kittricha, který byl zároveň předsedou starostenského sboru, byl v roce 1912 ustaven Sirotčí spolek pro soudní okres novojický, který zakoupil pro novojičínský sirotčinec dům č. 38 na Horní bráně, kde byl dosud v podnájmu. Pro velký počet českých válečných sirotek vykonala mnoho dobrého paní Barbara Grossmannová, která je často z vlastních prostředků živila a byla jejich poručnicí.²⁴⁾

K nejvýznamnějším událostem české menšiny patří zápas o otevření a udržení české školy. Trval od založení Matice Palackého v roce 1898 až do vzniku republiky. Do boje se zapojili v rozličné míře všichni čeští lidé bez rozdílu politické a náboženské příslušnosti. Vedení Matice Palackého ihned po svém ustavení začalo se sbírkami na postavení budovy školy. Obracelo se na česká města a na významné osobnosti, dr. Dostál Bystřina osobně intervenoval v Praze ve spolku Komenský. Připomněl zde, že 200–250 dětí české národnosti je soustavně pohněmčováno. Z Prahy však přijel zklamán, a proto se úsilí Matice Palackého o pomoc soustředilo více na moravská města a obce. Od roku 1902 se na sbírky plně zaměřil týdeník Kravaňsko. Každé čtvrtletí zveřejňoval nárůst na kontě i jména dárců, jednotlivců, obcí a spolků. V roce 1901 zakoupila Matice Palackého ke školským účelům přízemní dům č. 13 na Höckově náměstí (dnes Čsl. armády) a požádala okresní hejtmánství, aby ho mohla upravit na mateřskou školu a v zahradě postavit budovu pro dvě třídy školy obecné. Od té doby však nastaly nekonečné správní a soudní spory s obcí novojičínskou, ve kterých prokázali své vynikající právní schopnosti dr. Dostál Bystřina a dr. Derka. Historie bojů o českou školu je nezvratným dokladem nenávislné zaslepenosti novojičínské radnice, která se uchylovala k neuvěřitelným podrazům a úskokům a dovedla útočit i na okresní hejtmánství a okresní školní radu, které byly ochotny uznat, že ve městě, kde se počet Čechů blíží 10 % obyvatel, je jejich právo na školu nezvratné. Spor, který na jedné schůzi Matice Palackého označil dr. Dostál za „cestu křížovou“, byl vyhrán až u správního soudu ve Vídni v roce 1906, kdy poslední rekurs obce novojičínské byl zamítnut. Dne 26. října 1906 povolila zemská školní rada v Brně otevření školy a 5. listopadu 1906 se začalo bez okázalosti vzdělávat v mateřském jazyce prvních 55 českých dětí v provizorní místnosti české záložny na Mlýnské ulici č. 4 (dnes Hoblíkova ul.). Škola neměla právo veřejnosti, byla školou mateřskou a potýkala se od počátku s celou řadou těžkostí. Novojičínští Němci se nechtěli s českou školou smířit. Vypovídali z práce i z bytů české dělníky, kteří se odvážili posílat své děti do české školy. Boykot byl vyhlášen ze stejných důvodů řemeslníkům a obchodníkům. Je pochopitelné, že se mnozí zalekli a posílali děti dále do německé školy. Přesto počet českých dětí ve škole rok od roku vzrůstal, zvláště když se přihlašovaly české děti ze Šenova, kde česká škola nebyla. Prvním učitelem na české mateřské škole byl J. V. Šťastný, který byl již 3. ledna 1907 vystřídán řídícím učitelem Františkem Sokolem. Ten zde působil až do roku 1911 a prožil se školou i osobně zvláště těžké první roky. V provizorní a zdravotně závadné místnosti na Hoblíkově ulici se nadále učit nedalo. Dalšími sbírkami a půjčkami se sehnaly peníze a v neuvěřitelně krátké době byla postavena škola pro pět tříd. Již 15. září 1907 předal české veřejnosti stavitel František Vahalík, rodák z Jičiny, školní budovu postavenou na místě zakoupeného domu č. 13 na Höckově náměstí. Slavnosti otevření školy se zúčastnili i významní političtí činitelé – soc. demokratický

Dr. Otakar Dostál-Bystřina
Reprofoto Jan Číp 1989

Dr. František Derka
Reprofoto Jan Číp 1989

říšský poslanec František Tomášek, dr. Šromota z Hranic, poslanec Josef Mňuk, starosta Alois Kittrich, frenštátský učitel-historik Jiří Felix, představitelé Národní jednoty z Olomouce a mnoho učitelů z blízka i ze vzdálených míst.²⁵⁾ Nová budova však záhy nestačila, a proto na místě sousedního domu č. 15, který Matice Palackého zakoupila, byla přistavěna a v roce 1910 slavnostně otevřena druhá část mateřské školy. Tak se vytvořily podmínky, aby se škola mohla ucházet o právo veřejnosti a tím o materiální zabezpečení ze strany státu. Proti tomu se opět vzbouřila novojičínská radnice a přes četná jednání zůstala česká škola v Novém Jičíně až do roku 1917 nadále školou mateřskou. Kromě řady jiných nevýhod, se zde učitelé navíc často střídali. Někteří zde působili jen rok a od mnohdy dobře započaté práce odcházeli na jiné mateřské školy v národnostně ohrožených místech. Patřil mezi ně i začínající učitel František Pražák, který se na zdejší škole pokoušel o nové formy práce v rámci volné školy. Působil v Novém Jičíně ve školním roce 1907–1908 a po roce odešel do Frýdku.²⁶⁾ Po Františku Sokolovi se stal až do roku 1914 ředitelem Josef Khodl. Celkem v letech 1906–1917 působil na mateřské škole 37 učitelů, z toho 8 industriálních učitelů. Bez úspěchu skončilo i jednání o českou měšťanskou školu, pro kterou zde byly před válkou dobré podmínky.

Nepřátelské postoje k české škole nezůstaly jen u odmítavých postojů k zveřejnění obecné školy a zřízení školy měšťanské. Projevily se i násilnými činy, odmítáním ubytování učitelů a dokonce i odpíráním bohoslužeb pro děti české školy. Je třeba ocenit odvahu P. Rudolfa Sobka, místopředsedy Matice Palackého a na zdejších Němcích nezávislého duchovního zemské polepšovny, který novou školu vysvětlil, pro děti konal předepsané bohoslužby a bezplatně vyučoval

náboženství. Jako surově bezpříkladné je třeba připomenout několikrát vybití oken české školy. K prvnímu došlo 2. prosince 1908 při oslavách 60. výročí vlády císaře Františka Josefa, k dalšímu z 20. na 21. září 1910 a k třetímu v květnu 1914 po nešťastné události v Chytráčkově drogerii. Učitel Čestmír Heller si zde prohlížel ostře nabitý revolver, neopatrností vyšla rána, která usmrtila německého učně. Následovaly protičeské bouře, při kterých byla vybita okna nejen ve škole, ale i v Národním domě a v domech a bytech mnoha novojičínských Čechů. Učitel Heller se duševně zhroutil. Protičeské nálady pokračovaly až do války, která vypukla za několik měsíců. Do armády byli povoláni čtyři učitelé, mezi prvními Čestmír Heller a ředitel Josef Khodl. Pro školu nastaly její nejtěžší chvíle, neboť hlad a bída se tvrdě dotkly nejen českých dětí, ale i jejich učitelů. Budova školy byla jako první zabrána pro vojenský lazaret, učilo se střídavě v nouzových místnostech Národního domu. 30. srpna 1916 zemřel na tuberkulózu mladičkový český učitel Stanislav Kutina a na poslední cestě ho na místním hřbitově doprovodili převážně jen jeho žáci. V roce 1917 byl vedením školy pověřen Alfons Málek, učitel ze Starého Jičína, škola byla až skoro překvapivě uznána jako veřejná, ale jen pro české děti z Nového Jičína. Děti ze Šenova chodily i nadále do školy mateřské. A tak měl Nový Jičín při vstupu do samostatného československého státu krátkou dobu dvě české školy.²⁷⁾

Na konci 19. a počátkem 20. století se politický život v českých zemích značně zkomplikoval. Vznikla řada nových politických stran, které mezi sebou soupeřily ve volbách do zemských sněmů a říšské rady. I v české novojičínské společnosti vzrostl v těchto předválečných letech zájem o politické události. Zasluhou Jana Prokeše začala v Novém Jičíně po několikaleté stagnaci dobře pracovat organizace Československé sociálně demokratické strany v čele s Františkem Ruskem a soudruhem Skupínem a Pískem. I když čeští sociální demokraté v četných stávkových bojích byli solidární s německými soudruhy, přece jen národnostní otázka i zde začala nahlodávat proletářskou jednotu. A když pak došlo ke známému rozdělení ve straně na autonomisty a centralisty, stala se novojičínská organizace pevnou baštou Prokešova autonomního směru. Kromě sociální demokracie se však v Novém Jičíně neustavila žádná další česká politická strana. Katolicky orientovaní čeští lidé se i nadále organizovali ve spolcích a příslušníci inteligence sympatizovali s různými směry, které se v českém pokrokovém táboře vytvořily v době krize mladočeské strany. O blízký český venkov zápasila křesťansko sociální strana a strana agrární. Obě měly ve městě své přívržence a sympatizující, jak se ukázalo při volbách.

Zvlášť silně se zájem o politické dění v Novém Jičíně projevil v době bojů o všeobecné volební právo. Česká menšina si od něho slíbovala zastoupení politiků, kteří budou v zákonodárném sboru hájit sociální a také národní práva českého národa a zvláště českých menšin v pohraničí. Proto se i předáci české menšiny novojičínské, dr. Dostál a Derka zapojili aktivně do kampaně o prosazení zákona o všeobecném volebním právu. V roce 1905 se zúčastnili veřejných schůzí nejen v Novém Jičíně, ale i v Příboře, Štramberku, Kopřivnici a na Starém Jičíně, kde politické strany a pokrokové spolky za nový zákon bojovaly. Čeští sociální demokraté se ve velkém počtu zúčastnili 28. listopadu 1905 v Novém Jičíně demonstrace spolu s německými sociálními demokraty a za Čechy na ní promluvil soc.-demokratický důvěrník Svoboda. 12. ledna 1906 propagoval nový volební zákon na Starém Jičíně Jan Prokeš a schůze se zúčastnilo mnoho Čechů z Nového Jičína.

Ještě před přijetím zákona o všeobecném volebním právu rozvířily hladinu politického života na Kravaňsku volby do zemského sněmu v roce 1906. Zápas o poslanecký mantát zde sváděli křesťansko sociální kandidát Kahánek s pokro-

P. Jan Šrámek
Reprofoto Jan Číp 1989

kovým učitelem Josefem Mňukem, známým v české menšině novojičínské. Josef Mňuk kandidoval za agrární stranu a ve volební kampani, která byla velmi bouřlivá, ho podporovali čeští učitelé. O jeho zvolení se značně zasloužil i týdeník Kravaňsko, který několik týdnů přinášel zprávy z volebních schůzí, kde se stěžívaly pokrokové a konzervativní názory. Stejně jako Mňuk zvítězil za venkov, tak i v městském obvodu byl zemským poslancem zvolen Jan Prokeš.²⁸⁾

V následujícím roce – v květnu 1907, se konaly volby do říšské rady již podle všeobecného hlasovacího práva. Volilo se v obvodech českých a německých, zvláště na venkově a ve městech. O přízeň českého venkovského obyvatelstva na Kravaňsku se ucházel i potomek české historické šlechty hrabě dr. Bedřich Deym, od roku 1906 nový majitel starojického panství. Kandidoval dle vlastního vyjádření „za sebe“, ve skutečnosti za klerikální blok podporovaný venkovskými kněžími. Jeho protikandidáty byli František Tomášek, redaktor sociálně demokratických Dělnických listů ve Vídni, který tam musel ustoupit vlivnějším sociálně demokratickým předákům a agrárník Josef Mňuk, který buď ve svých politických ambicích mířil výše, nebo agrární strana neměla v oblasti vhodnějšího kandidáta. V předvolební kampani sloužil tentokrát týdeník Kravaňsko hraběti Deymovi. Obrat od Mňuka k Deymovi, od pokrokového kandidáta ke

konzervativnímu šlechtici, ohánějícímu se vlastenectvím starého českého rodu se dá vysvětlit finanční situaci novojičínského tiskaře. Deymovi však nepomohl podplacený Válekův týdeník, ani venkovští kněží, kteří pro jeho zvolení udělali maximum. František Tomášek zvítězil tak přesvědčivě, že se nemusela konat ani užší volba. Získal 7 034 hlasů, Deym 4 151 a Mňuk jen 2 086. Hrabě Deym svoji prohru přičítal novému volebnímu zákonu, s čím lze souhlasit.²⁹⁾

Mnohem složitější situace byla ve IV. městské skupině valašské, do které z Novojičínska náležela města Štramberk, Příbor, Kopřivnice a Nový Jičín. O poslanecký mandát se zde za živnostensko klerikální uměle vytvořenou koalici ucházel kroměřížský knihkupec a majitel pohřební služby Vilém Povondra, za sociálně demokratickou stranu Antonín Smetana z Ostravy a za pokrokový blok profesor T. G. Masaryk. Masarykova kandidatura byla dohodnuta jeho valašskomeziříčskými přáteli se sociálními demokraty tak, že v užší volbě, která se s jistotou předpokládala, budou sociální demokraté volit Masaryka. Od vlastního kandidáta v prvním kole nemohli kvůli dělníkům ustoupit. T. G. Masaryk přistoupil ke kandidatuře velmi odpovědně a volební kampani věnoval mnoho času. Odvážně, někdy i s rizikem absolvoval předvolební schůze i v místech, kde neměl naději na úspěch. Tam, kde sám nemohl přijít, zastupovali jeho zájmy jeho přívrženci. Patřil mezi ně i novojičínský dr. Derka, který v jeho zájmu odvážně vystoupil 12. května 1907 v Národním domě v Novém Jičíně na předvolební schůzi Viléma Povondry.³⁰⁾ Masarykovi to v Novém Jičíně příliš nepomohlo, neboť zde v prvním kole získal jen 77 hlasů. Ani Povondra na tom nebyl lépe se svými 73 hlasy. Zvítězil zde Antonín Smetana s 204 hlasy, což svědčí o síle a postavení československé sociální demokracie v Novém Jičíně.³¹⁾ Užší volbě předcházely další schůze, na kterých museli předáci sociální demokracie přesvědčit převážně dělníky, aby volili Masaryka. V Novém Jičíně se schůze konala 22. května opět v Národním domě. Pro Masaryka zde svorně agitovali sociální demokrat František Rusek a dr. Derka.³²⁾ V užších volbách získal Masaryk 4 138 hlasů a Povondra jen 3 334. Na Novojičínsku zvítězil v Novém Jičíně a Kopřivnici. Tradičně katolická města Štramberk a Příbor volila převážně Povondru. Vítězství dvou pokrokových kandidátů Františka Tomáška za venkov a T. G. Masaryka za města bylo i v novojičínské menšině přijato s uspokojením. Další léta prokázala, že oba poslanci se o své volební obvody starali, často sem dojížděli a v říšské radě intervenovali proti přehmatům novojičínské radnice a násilnostem, kterých se zde němečtí šovinisté vůči české menšině dopouštěli. Masaryk uskutečnil v červenci 1908 během dvou dnů veřejné schůze ve Štramberku, Příboře a v Novém Jičíně, v prosinci téhož roku ostře protestoval v říšské radě proti řádění německých buršáků, kteří vybili okna české školy a Národního domu. V roce 1909 se při návštěvě zvláště zajímal o problémy české mateřské školy. Často si dopisoval s dr. Derkou a při návštěvách Nového Jičína u něho pobýval. Přátelil se také se štramberským lékařem dr. Hrstkou. Oba ho průběžně informovali o situaci na Novojičínsku a plně se zapojili do jeho předvolební kampaně v roce 1911, kdy se Masaryk znovu rozhodl ve zdejších obvodech kandidovat. Ve volbách zvítězil ještě výrazněji. Získal 5 184 hlasů, zatím co jeho soupeř profesor Nábělek z Kroměříže, který kandidoval za klerikální blok, dostal jen 3 230 hlasů.³³⁾

Za tři roky po posledních parlamentních volbách vypukla první světová válka. Novojičínské Němci ji přivítali s nadšením. Svědčí o tom četné oslavy, které se v prvním roce války konaly na novojičínském náměstí před sochou císaře Josefa II., kterou slavnostně odhalili v roce 1902. Pro českou menšinu nastaly těžké časy. Čeští muži rukovali převážně v prvním sledu, málokdo byl vyreklamován. Ustal veškerý spolkový a stranický život, záhy se dostavila ná-

rodní persekuce. Rakouská administrativa si na popud místních orgánů začala vyřizovat účty s českými předáky ve městě i okolí. V roce 1916 byl takřka již padesátiletý dr. František Derka povolán do armády, kde byl označen za politicky podezřelého, degradován z poručíka na šikovatele a souzen za velezradu. K tíži se mu připočítaly jeho předválečné styky s Masarykem a pomoc, kterou mu poskytoval v době voleb. Podobný osud za války stihl i štramberského dr. Hrstku.³⁴⁾

V závěru války i česká menšina v Novém Jičíně očekávala rozpad monarchie, která pro ni měla jen ústrky a naprosté nepochopení pro oprávněné národní požadavky. Po nástupu posledního císaře Karla byla obnovena činnost říšské rady, z fronty se vrátili poslanci, kteří začali oživovat sociálně demokratické organizace. V Novém Jičíně se o obnovu stranického života zasloužil Jan Prokeš, který od roku 1917 uskutečnil v novojičínském Národním domě několik schůzí, kde vedle sociálních otázek začaly výrazně zaznívat požadavky na sebeurčení. Čeští lidé z Nového Jičína se ve velkém počtu zúčastnili národní manifestace, která se konala 5. července 1918 na Starém Jičíně a kde dr. Derka vypracoval rezoluci požadující právo českého národa na samostatný stát.³⁵⁾ 28. října se přání změnilo v radostnou skutečnost, ale novojičínské menšině zápasy s místními Němci neskončily. Dokazují to nejen události z podzimních měsíců r. 1918 a na jaře 1919, kdy se v Novém Jičíně vedl zápas o uznání republiky spojený s mnoha výstřelky německého šovinismu, ale i boje s německou radnicí po celé období první republiky.

Poznámky:

- 1) Retrospektivní lexikon obcí okresu Nový Jičín 1850—1986, okresní oddělení statistického úřadu v Novém Jičíně a Okresní archiv v Novém Jičíně, 1988.
- 2) Karel Otto: Přehled dějin Nového Jičína do roku 1938, MěstNV Nový Jičín, 1963.
- 3) Tomáš Bouda: Architektura v Novém Jičíně na přelomu 19. a 20. století, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 37.
- 4) Tomáš Bouda - František Kraváček: K výstavbě materiální a sociální vybavenosti Nového Jičína, VSONJ, sv. 40.
- 5) Mořic Remeš: Začátek českého života v Novém Jičíně — Kravaňsko, R II, č. 2.
- 6) Retrospektivní lexikon c. d.
- 7) Karel Otto: Přehled dějin ... c. d.
- 8) František Pražák: Půl století, Družstevní práce, 1946.
- 9) Josef Mňuk, narozen 17. X. 1856 ve Vostrově u Bílého Újezda v Čechách, působil v letech 1881—1889 jako učitel na Starém Jičíně, od roku 1889 do roku 1903 byl ředitelem měšťanské školy a okresním školním inspektorem v Příboře a následně ředitelem měšťanské školy v Ostravě-Zábřehu. V roce 1902 kandidoval bez úspěchu do zemského sněmu v Brně, v roce 1906 byl do zemského sněmu zvolen, ale pokus o zvolení do říšského sněmu v roce 1907 mu nevyšel. Zemřel v Brně v roce 1907. Měl velké zásluhy o hospodářský, politický a národní život na severní Moravě. Byl zakladatelem mnoha spolků, spolu s Arnoštem Dadákem vydávali Milotického hospodáře a roku 1898 se zasloužil jako redaktor a autor o vydání vlastivědného sborníku Moravské Kravaňsko. Rada měst a obcí ho jmenovala čestným občanem.
- 10) František Váhalo: JUC. a PhC. Fr. V. Vahalík, vůdce Mladé Moravy, Kravaňsko, r. V, č. 8 a 9.
- 11) Aleš Váhalo: Vzpomínky na rok 1893, Kravaňsko, r. II, č. 10.
- 12) Vladimír Hoblík: O dobrém českém vojákovi. Kravaňsko, r. V., č. 2 a 3.
- 13) Alfréd Strumhaus: JUDr. František Derka sedmdesátníkem, Kravaňsko, r. VI, č. 9.

Dr. Ferdinand Dostál-Bystřina, nar. 23. V. 1861 ve Věrovanech u Tovačova, advokát, básník a prozaik, přítel Bezručův a mnoha českých spisovatelů, působil v Novém Jičíně v letech 1893–1921 a v Brně 1921–1927. Novojičínskou advokátní kancelář předal synovi Ivanovi. Zemřel náhle v roce 1931 na chatě v Ostravici.

Dr. František Derka, nar. 1867 v Morkovicích u Kroměříže, působil v Novém Jičíně v letech 1894–1938. Českému národnímu životu v Novém Jičíně věnoval několik desítek let svého života. V roce 1933 odešel z veřejného života a po okupaci Nového Jičína odešel v roce 1938 do Valašského Meziříčí, kde zemřel 20. XII. 1940.

- 10) František Pražák: Půl století, c. d.
11) František Segeřa: Slavnostní otevření Národního domu v Novém Jičíně, Kravaňsko, r. III., č. 9.
12) František Pražák v knize Půl století nazývá Národní dům rovněž Besedním domem.
13) Karel Otto: Počátky dělnického hnutí v Novém Jičíně, Novojicko, č. 1 a 2.
14) Karel Otto: Přehled dějin... c. d.
15) Kravaňsko – týdeník české menšiny v Novém Jičíně vydával tiskař Rudolf Váňa v letech 1902–1907. V ucelené podobě jsou noviny v universitní knihovně v Olomouci. Blíže: Jan Hanák. K obsahu týdeníku Kravaňsko, VSONJ, sv. 40.
16) Jan Šrámek se narodil 11. VIII. 1870 v Grygově u Olomouce. Patří k zakladatelům křesťansko sociální strany na Moravě, v letech 1907–1911 byl poslancem říšské rady, po válce předsedou strany lidové a ministrem ve vládách první republiky, za druhé světové války byl předsedou exilové vlády v Londýně a po osvobození až do roku 1948 členem vlády.
K jeho působení v Novém Jičíně:
František Gregor: Ministr Jan Šrámek v Novém Jičíně, Kravaňsko, r. IV., č. 3.
František Hanzelka: Jan Šrámek v Novém Jičíně (strojopis se nachází v Okresním archivu v Novém Jičíně).
Politický vzestup Jana Šrámka popisuje Ferdinand Peroutka v I. díle knihy Budování státu z roku 1919. Připomíná, že silný nacionální cit Šrámek získal v menšinách, „kde ho Němci honili po polích“.
17) Karel Dostál-Lutinov se narodil roku 1871 a zemřel v Prostějově roku 1923. O jeho novojičínském pobytu je řada zpráv v týdeníku Kravaňsko a starší hodnocení jeho literární činnosti se nachází v Přehledných dějinách české literatury Arne Nováka - J. V. Nováka z roku 1939 (vyd. v Olomouci).
18) Týdeník Kravaňsko, rok 1904.
19) Bohdan Horák: České divadlo v Novém Jičíně do světové války.
Čtení o Novém Jičíně, 1963, vydal MěstNV.
Článek První české divadelní společnosti v Novém Jičíně, Kravaňsko, s. IV., č. 5, str. 90, bez uvedení autora (asi F. Gregor).
20) Opavský týdeník ze dne 16. V. 1896.
21) Z výroční zprávy o činnosti Národní jednoty v roce 1913 (OA Nový Jičín).
22) Jaroslav Kabeláč: K pobytům T. G. Masaryka v Novém Jičíně, Kravaňsko, r. V., č. 1.
23) Jan Hanák: K obsahu týdeníku Kravaňsko 1902–1907, VSONJ, sv. 40.
24) Miloš Hubálek: 25 let péče o dítě na Novojicku, Kravaňsko, r. V., č. 4 a 5.
25) Boj o českou školu v Novém Jičíně je zachycen v článkách týdeníku Kravaňsko převážně ve všech ročnících.
Cyril Kunštátský: 25 let české obecné školy v Novém Jičíně, vlastním nákladem, tiskl Kryl a Scotti roku 1931. V publikaci je několik cenných fotografií a přehled všech učitelů.
26) O působení na menšinové škole v Novém Jičíně píše F. Pražák v citované knize Půl století.
27) Cyril Kunštátský, c. d.
Jan Petrus: Několik vzpomínek na počátky českého školství v Novém Jičíně, Čtení o Novém Jičíně, MěstNV Nový Jičín, 1963.
28) Kandidaturu J. Mňuka podporoval týdeník Kravaňsko v roce 1906. Jsou zde informace o průběhu volebních schůzí v řadě míst okresu a zásluhy J. Mňuka o český venkov na Novojičínsku.
29) Viz články v týdeníku Kravaňsko, rok 1907.
30) Týdeník Kravaňsko.
31) K. Otto: Přehled dějin... c. d.
32) Týdeník Kravaňsko ročník 1907.

- 33) Jan Havlíček: T. G. Masaryk a jeho volební kraj u nás. Kravaňsko, r. IX., č. 10.
Stanislav Jandík: Masaryk na Valašsku, Volná myšlenka, Praha 1936.
34) Alfréd Štrumhaus: JUDr. František Derka sedmdesátníkem, Kravaňsko, r. VI., č. 9.
35) Jan Hanák: Dělnické hnutí na Novojičínsku v letech 1917–1921.
(K historii KSČ na Novojičínsku, vydal OV KSČ v Novém Jičíně roku 1966).

NÁRODNOSTNÍ POMĚRY NA BÍLOVECKU V ROCE 1939

Adolf Turek – Jan Hanák

V pátém okupačním pásmu byla na podzim 1938 Německem zabrána v řadě pohraničních okresů města a vesnice s převahou českého obyvatelstva. Hitler tím porušil jak usnesení mnichovského diktátu, dle kterého měla být připojena jen místa s více než padesátiprocentní většinou Němců, ale i vlastní prohlášení z 26. září 1938, že „ve své Říši nechce žádné Čechy“. Za pasivního přihlížení francouzských a anglických zástupců se na berlínském jednání o pátém pásmu do záborových map německých důstojníků dostala i čistě česká města a obce na severní Moravě a ve Slezsku, mezi nimi mnohé i v tehdejší okrese Bílovec.

Na příkladě Bílovecka, kde porušení dohod bylo zvláště hrubé, bychom chtěli ukázat, jak se měnila národnostní situace v období mezi říjnem 1938 a 17. květnem 1939, kdy se sčítání obyvatel v Sudetech konalo. Období před sčítáním bylo prověřkou vlastenectví a národní hrdosti českého lidu, který z mnoha příčin zůstal v okupovaném území. Obstál dobře, neboť v drtivé většině se přihlásil k české národnosti a nepodleh vyhrůžkám ani slibům nacistů, kterým velmi záleželo na tom, aby počet Čechů byl co nejmenší.

Abychom situaci v okrese Bílovec na počátku okupace mohli čtenáři přiblížit, bude nutné ukázat stručně na územní a národnostní uspořádání v této okrajové slezské oblasti od poloviny minulého století.

Po roce 1848 patřilo Bílovecko politicky okresu Opava, ale v roce 1896 se vytvořil samostatný politický okres Bílovec se soudními okresy Bílovec a Klimkovic. K soudnímu okresu Bílovec náležely obce Velké Albrechtice, Bílov s osadou Labutí, Bílovec, Bítov, Bravantice, Bravinné s osadou Nový Dvůr, Děrné s osadou Kostelec, Hrabství, Jakubčovice, Jilovec, Kyjovice, Lubojaty s osadou Lhotka, Lukavec, Pustá Polom, Pustějov, Skřipov, Slatina s osadou Ohrada, Karlovice a Nový Svět, Studénka, Těškovice, Tisek, Stará Ves s osadou Požaha a Výškovice. – Soudní okres Klimkovic byl menší a spravoval obce Čavisov s osadou Hýlovem, Děhylov, Dobroslavice, Jistebník, Klimkovic, s osadou Lagnov a Josefovce, Dolní Lhotu, Horní Lhotu, Martinov, Olbramice, s osadou Janovice, Plesnou, Polanku nad Odrou, Krásné Pole, Porubu, Pustkovec, Svinoc, Třebovice, Velkou Polom, Vřesinu a Zbyslavice. V uvedené podobě zůstal okres Bílovec až

do okupace. K územní změně došlo jen za první republiky v roce 1928, před volbami do okresního a zemského zastupitelstva, kdy pro posílení českého živlu na Hlučínsku byly okresu Hlučín připojeny obce Děhylov, Dobroslovice, Martinov, Plesná a Třebovice.¹⁾ Po okupaci byly uvedené obce okresu Bílovec vráceny.

Po obsazení českého pohraničního území chtěli z něho nacisté nejdříve vytvořit jeden správní celek. Z geografických, hospodářských i politických důvodů rozhodli po delším jednání tak, že okupovanou jižní Moravu a jižní Čechy připojili k rakouským a bavorským župám a z připojeného území západních a severních Čech, severní Moravy a Slezska vytvořili správní celek Sudetengau – sudetskou župu se sídlem v Liberci. Zde sídlil po celou dobu okupace říšský místodržitel Konrád Henlein. Na území Sudetenlandu o rozloze 22 600 km² žilo tehdy 2 943 841 obyvatel, z toho asi čtvrt miliónu Čechů.²⁾ Měl tři vládní obvody, a to Cheb, Ústí n. Labem a Opavu. Opavský vládní obvod, největší, o rozloze 7 848 km² s 811 000 obyvateli byl správně rozdělen na jeden městský – v Opavě a 16 venkovských okresů – Landkreise v čele s landráty. Při utváření nových okresů se střetávaly ekonomické i mocenské zájmy sudetoněmeckých předáků. Bylo tomu tak i v naší oblasti, zvláště mezi prominenty v Opavě, Bílovcích a Novém Jičíně. Novojičínský starosta dr. Ernst Schollich, známý štváče a rozbiječ první republiky, chtěl k novému okresu Nový Jičín připojit obce celého Kravaňska, včetně obcí na Opavsku a Bílovecku. Bílovečtí naopak prosazovali připojení německého Fulnecka, aby posílili německý ráz okresu. Územní uspořádání bylo definitivně vyřešeno až k 1. dubnu 1939 tak, že okresu Nový Jičín připadly obce celého soudního okresu Odry, patřící dosud Opavě a celá zabraná část okresu Hranice sahající od Spálova za Bělou. Bílovcům však musel Nový Jičín postoupit Butovice, Kujavy a Pohořílky ze soudního okresu Fulnek. Po vrácení pěti obcí z okresu Hlučín³⁾ a získem tří obcí z Novojičínska měl okres Bílovec celkem 44 obcí s řadou menších osad.

K národnostním změnám ve prospěch Čechů docházelo na Bílovecku postupně od konce 19. století. V soudním okrese Bílovec se počet Čechů v letech 1880–1910 pohyboval mezi 47–50 % obyvatel, v roce 1921 zde žilo Čechů již 57 % a roku 1930 dokonce 60,1 %. Na Klímkovicku byl český živel velmi silný již za Rakousko-Uherska. V letech 1880–1910 tvořili Češi 81–84 % obyvatel, v roce 1921 již 87,3 % a roku 1930 došlo k mírnému poklesu na 86 %. V celém politickém okrese Bílovec bylo roku 1880 60,8 % Čechů a na počátku republiky roku 1921 70,8 %. Podle posledního sčítání v roce 1930 žilo v okrese 34 551 Čechů (73,8 %) a 12 109 Němců (25,9 %). Kromě Čechů a Němců zde žilo 105 občanů židovské národnosti, 44 Poláků a značný počet cizinců, většinou říšských Němců, pracujících ve Svinově.⁴⁾

Velký počet Čechů na okupovaném Bílovecku překvapil především říšsko-německé úředníky, kteří k nelibosti místních zasloužilých nacistů obsadili ve vládním opavském obvodu i v okresech vedoucí místa. Je to poznat i z relace zpracované pro vysoké říšské úřady k 15. 12. 1938. Připomíná se v ní, že Němci mají v landrátu Bílovec nepříznivou situaci, neboť z tehdejších 37 obcí je 26 čistě českých a to převážně v souvislém území. Jde o obce s převahou dělníků zaměstnaných v ostravských továrnách, kteří jsou silně komunisticky orientovaní. Podle odhadu je z 54 000 obyvatel okresu asi 40 000 Čechů. Pouze Bílovec s několika okolními obcemi je čistě německý.⁵⁾ Nepříznivou situaci v národnostním složení obyvatel se nacisté snažili řešit okamžitě po okupaci řadou opatření. Mnoho Čechů odešlo ještě před příchodem okupačních vojenských jednotek, další odcházeli postupně. Nebyli to jen státní zaměstnanci všech kategorií, ale i dělníci, kterým hrozila nezaměstnanost a odchod za prací do Německa. Německé úřady se snažily znepříjemňovat pobyt Čechům tím, že omezili českou samo-

správu, rušili spolky, umrtvili veškerý společenský život. Mezi nejkrutější opatření patřilo uzavření českých škol a vystavení mladé české populace germanizaci. Teprve v polovině listopadu 1938 po školských stávkách a protestech rodičů v Polance, Svinově, Porubě, Vřesíně, Lukavci, Slatině, Klímkovicích a v dalších obcích bylo obnoveno, avšak v upravené podobě, české vyučování, a to jen na nižším stupni. Ze 170 českých učitelů zůstalo na Bílovecku jen 30. Vyučovat však mohli jen pod dohledem německých ředitelů.⁶⁾ Po dohodě mezi Německem a ČSR o optování věřili sudetští Němci, že mnoho Čechů bude optovat pro druhou republiku, že se vystěhuje a že se zmocní jejich majetku. Československé úřady z obav před ekonomickými problémy Čechy v zabraném území od opce odrazovaly tím, že vystěhováním ztratí životní jistoty, hlavně půdu, domy a živnosti, které jim okleštěná republika nemůže poskytnout. Přesto mnoho Čechů na Bílovecku optovalo. Po 15. březnu 1939 se opce stala bezpředmětnou. Příležitostí pro získání Čechů pro zájmy Říše měly být doplňovací volby konané 4. prosince 1938. Němci očekávali, že získají část Čechů, zvláště ze smíšených rodin, a tak zčásti zmírní nepoměr mezi českou a německou populací. Ostatní měli svým „ano“ vyjádřit spokojenost s danou situací a ochotou pracovat ve prospěch nové vlasti. Volbám předcházely sliby i vyhružky a uchýlil se k nim sám Henlein na shromáždění českých zástupců v Opavě. I když si Němci upravili výsledky voleb podle svých potřeb, museli přiznat, že na Bílovecku odevzdalo 4 546 českých voličů lísky s označením „ne“.⁷⁾

Sčítání obyvatel se uskutečnilo 17. května 1939. Mělo dát okupačním úřadům přehled o národnostní, ekonomické, sociální a vzdělanostní úrovni občanů a stát se východiskem pro závažná rozhodnutí a postoje k českému obyvatelstvu v Sudetech. Ke škodě věci se nedochovály sčítací archy, k dispozici jsou jen sumární výsledky z obcí a okresů. Když Němci porovnali výsledky sčítání z let 1930 a 1939, museli neradostně přiznat, že Čechů na celém okupovaném území je více, než předpokládali, že se k české národnosti hlásí 845 883 obyvatel. V okrese Bílovec bylo zjištěno, že z celkového počtu 54 755 trvale bydlících je 34 082 Čechů, tj. 62,2 % a zbytek tvoří Němci a ostatní (37,8 %).⁸⁾ Mezi ostatními byla 28 Slováků, 9 Poláků a 15 židů. Nevyjasněná státní příslušnost byla zjištěna u 3 598 osob, a to u 125 Němců, 3 448 Čechů a 25 ostatních. Výsledky napovídají, že ve srovnání s rokem 1930 ubylo na Bílovecku asi 6 000 Čechů. Dá se to vysvětlit odchodem velkého počtu před a záhy po záboru, úbytkem národnostně labilní vrstvy⁹⁾ i tím, že sčítací komisaři zapisovali příslušníky smíšených rodin šmahem za Němce. Rozdíl mohl částečně vzniknout i tak, že v roce 1930 se započítávalo obyvatelstvo na místě přítomné, kdežto v roce 1939 obyvatelé v obci trvale bydlící.¹⁰⁾

Změny v národnostním složení se v jednotlivých obcích projevily různě. Někde se poměr počtu Čechů nezměnil, v mnohých obcích počet Němců vzrostl, což se nepříznivě odrazilo v životě českých lidí. Němci, byť i v malém počtu, se podle pokynů shora začali politicky organizovat, vyžadovali i pro nepatrný počet svých dětí německé třídy v českých školách, udávali a postupně přebírali i správu obcí. Situaci s ohledem na výsledky sčítání se pokusíme přiblížit a ukázat, v jakých podmínkách Češi na Bílovecku v dalších letech okupace žili.

Počet Čechů neklesl ve Velké Polomi, Bítově, Hrabství, Těškovicích, Horní Lhotě, v Martinově a ve Vřesíně. V Bítově se počet Němců ve srovnání s rokem 1910 dokonce snížil. V uvedených obcích nedosáhli Němci ani 3 %. K mírnému zvýšení počtu Němců oproti roku 1930 došlo v Dobroslavicích a ve Skřipově – na 7 % a v Kyjovicích na 5 % z celkového počtu obyvatel. V dosud ryze českém Čavisově se k německé národnosti přihlásilo 21 občanů (5 %), Jakubčovicích 53 (7 %), v dalších českých obcích se najednou objevili Němci, a to ve Výško-

vicích 9, v Dolní Lhotě 11, v Tisku stoupl jejich počet ze 3 na 15 (2,5 %), v Pusté Polomi ze 17 na 57 (3 %), v Krásném Poli ze 16 na 53 (4 %) a v Plesné se k Němcům přihlásilo 52 osob (5 %). Po okupaci soustředili Němci tlak na bohatý a národnostně uvědomělý Pustějov, obklíčený německým živlem po celá staletí. V letech 1900–1921 zde žilo 10 až 20 Němců, v roce 1930 jen 7, ale při sčítání v roce 1939 najednou 48 (4,9 %). Přitom počet Čechů se snížil jen o 4 osoby – na 923. Nárůst Němců v Pustějově si lze vysvětlit přistěhováním. Počítali si zde agresivně, neboť záhy se zmocnili obecní správy a ve škole zavedli částečně německé vyučování. Nátlak na české lidi jim zde však nevyšel, odnárodňování se zde ani v dalších letech okupace nekonalo. Ve Slatině žilo v roce 1930 988 Čechů a v osadě Ohradě 16 Němců. Při sčítání roku 1939 v samotné Slatině zůstal počet Čechů stejný, ale Němců zde napočítali již 46 (4,6 %). V Pustkovicích vzrostl počet Němců trojnásobně, na 39, tj. 4,5 %. Značně vzrostl počet Němců v Porubě, Děhylově a Zbyslavicích. V Porubě žilo v roce 1930 vedle 1 808 Čechů jen 77 Němců a 54 cizinců. V roce 1939 stoupl počet Němců a jiných, které si Němci všude připočítávali na svůj vrub, až na 150, tj. 9 %. Čechů ubylo o 210. V Děhylově ve srovnání s rokem 1930 vzrostl počet Němců z 31 na 75, zatímco ze 734 Čechů zůstalo zde 620. Němci zde dosáhli 10,8 % obyvatel.¹¹⁾ Ve Zbyslavicích bylo v roce 1930 601 Čechů, 32 Němců a 3 cizinci. V roce 1939 bylo napočítáno 568 Čechů, ale již 93 Němců s jinými, tj. 14 %. Nárůst Němců se vysvětluje značným počtem smíšených manželství a silným tlakem zdejší německé lesní správy.¹²⁾

Počet Němců vzrostl v obcích ležících při Severní dráze poblíž ostravské průmyslové oblasti. Vysvětlení najdeme ve vývoji národnostních poměrů od počátku našeho století.¹³⁾ Sem totiž mířil silný přistěhovalecký proud z německých slezských okresů. Za první republiky stav kolísal. V Třebovicích žilo v roce 1921 1 158 Čechů, 25 Němců a 77 cizinců, ale v roce 1930 zde zjistili již 116 Němců (6 %) a v roce 1939 vzrostl jejich počet na 363, tj. 18,6 %. Počet Čechů se ve srovnání s rokem 1930 snížil z 1 751 na 1 505. Dá se to vysvětlit i tím, že za první republiky zde žilo mnoho skrytých Němců. K značným změnám v národnostním složení obyvatel došlo od konce minulého století do okupace ve Svinově. Původně česká zemědělská obec byla na konci minulého století výrazně poznamenána rozvojem průmyslu a dopravy. V místních německých podnicích, zvláště v Mannesmannově rourárně, založené roku 1872, i na železniční stanici bylo zaměstnáno mnoho Čechů, kteří byli vystaveni germanizaci. Na přelomu století měla obec dokonce německou správu a rovněž škola byla poněmčena.¹⁴⁾ V letech 1880–1910 vzrostl podíl Němců v obci až na 29 %. V roce 1921 se snížil na 11 %. Tehdy žilo ve Svinově 3 655 Čechů, 411 Němců, 63 židů, 16 Poláků a 348 cizinců. V roce 1930 se zde situace značně změnila, sčítání potvrdilo nárůst obyvatel tak, že Čechů bylo již 4 319, Němců přibýlo na 722, židů se napočítalo 48, Poláků 15 a cizinců 263. Podle sčítání z roku 1939 se ve Svinově k české národnosti přihlásilo jen 3 008 obyvatel, zatímco počet Němců s jinými vzrostl na 1 824, tj. 37,1 %. Změny se dají vysvětlit dobrovolným i nuceným odchodem českých zaměstnanců na dráze i dělníků z továren. Okupanti je ihned nahradili, též mnoha skrytými Němci, kteří se nyní rychle ze zistných důvodů přihlašovali k Němcům. Rovněž mezi mnoha cizinci se skrývali říšští Němci.¹⁵⁾

V sousední Polance nad Odrou s osadami Fonovice, Václavovice a Janovice žilo v roce 1921 mezi 3 250 obyvateli jen 77 Němců. Kromě nich pracovalo v obci asi 100 cizinců, většinou Poláků. Roku 1930 měla Polanka již 4 326 Čechů a jen 62 Němců žijících většinou ve smíšených manželstvích. K překvapení zde došlo při sčítání v roce 1939, kdy se pronikavě snížil počet Čechů. Napočítali jich zde jen 3 444, zatímco počet Němců s jinými vzrostl na 448, tj. 12 %. Změny se dnes

dají vysvětlit kromě odchodu Čechů a manipulací při sčítání také již promyšleným přísunem německého živlu mezi podzimem 1938 a jarem 1939. Sebevědomí Němci zčásti poněmčili českou školu, zrušili českou samosprávu a obec připojili ke Klimkovicím s označením Klimkovic II.¹⁶⁾

V Klimkovicích, v 16. a 17. století národnostně smíšených, pak českých, jenže málo uvědomělých, se držela německá menšina odedávna. Roku 1900 byl poměr Čechů a Němců 2 083:268 (12 %), roku 1910 2 442:227 (8 %). Po převratě bylo v roce 1921 zjištěno již 2 600 Čechů, 139 Němců (4 %), 26 židů, 77 Poláků a 56 cizinců. V roce 1930 mělo město 2 934 Čechů, 229 Němců (6 %), dále 26 židů a 51 cizinců. Němci patřili v Klimkovicích mezi dobře situované občany-živnostníky a obchodníky, městskou inteligenci a zámožné rolníky v Lagnově a Fonovicích. Byla zde německá soukromá škola, německý záloženský spolek a v městském zastupitelstvu měli tři zástupce z třiceti jeho členů. Při sčítání v roce 1939 byl zjištěn ve srovnání s rokem 1930 úbytek 638 Čechů, zatímco počet Němců vzrostl na 617, tj. 21,2 % obyvatel. Na Klimkovicích se soustředila pozornost okupantů ihned po záboru. Místní němečtí šovinisté ve spolupráci s bíloveckým landrátem se postarali o vyhoštění mnoha Čechů a přísun Němců z blízkého okolí.¹⁷⁾

Vedle Polanky a Klimkovic zajímala Němce po okupaci i česká Studénka, ležící v úrodném Poodří. Původně převážně rolnický charakter obce se změnil po založení Moravskoslezské vagonky v sousedních Butovicích a poté, co železniční stanice nabyla významu a velikosti postavením přípojek do Bílovice a Štramberka. Postupně zde sílila i německá menšina. V roce 1900 žilo ve Studénce 1 787 Čechů a 291 Němců (10 %), 1910 již 1 950 Čechů, ale též 331 Němců, tj. 14 %. Proto zde mohla být i německá dvojtřídková škola. Za první republiky počet obyvatel vzrůstal ve prospěch Čechů tak, že roku 1921 bylo napočítáno 2 290 Čechů a jen 266 Němců (10 %). Kromě toho žilo zde 118 cizinců. Při sčítání roku 1930 měla Studénka již 3 075 Čechů, 280 Němců (8 %) a 42 cizinců. Podobně jako v Klimkovicích došlo i ve Studénce v roce 1939 k pronikavému úbytku českých lidí. Bylo napočítáno jen 2 500 Čechů, ale 552 Němců a jiných (17,6 %).¹⁸⁾ Odešlo mnoho zaměstnanců železniční stanice a českých dělníků z vagonky.

Silný vliv německého sousedství zasáhl některé české obce na národnostním pomezí Bílovecka již za Rakousko-Uherska. Projevil se mimo jiné v častých smíšených manželstvích. Tak zde docházelo ke kolísavému poměru v počtu Čechů a Němců. Příznačné to bylo v Lubojatech, Lukavci a v Jílovci. V Lubojatech s osadou Lhotka žilo v roce 1900 vedle 350 Čechů 204 Němců a v roce 1910 byl poměr Čechů k Němcům 366:225. Proto zde byla od roku 1880 dvojjazyčná škola. Při sčítání v roce 1921 došlo k značnému úbytku Němců. Čechů bylo zjištěno 459, ale Němců jen 100. Roku 1930 se stav v podstatě nezměnil. V osadě Lhotce měli stále mírnou převahu Němci. V roce 1921 jich zde žilo 64, zatímco Čechů 55, o devět let později bylo Čechů 61 a Němců 70. Po převratu byla v roce 1919 v Lubojatech škola počestněna a ve Lhotce byla zřízena německá státní menšinová škola.¹⁹⁾ Při sčítání roku 1939 bylo v Lubojatech spolu s Lhotkou zjištěno 330 Čechů, ale již 242 Němců (42,3 %).

V Lukavci klesal počet Němců již za Rakousko-Uherska. V roce 1900 zde vedle 484 obyvatel české národnosti žilo 102 Němců (19 %), ale o deset let později jen 63 (10 %) vedle 551 Čechů. Za první republiky se počet obyvatel v obci snížil. V roce 1921 byl poměr počtu Čechů a Němců 477:47 a roku 1930 487:34. Německá menšina si zde nežíla špatně, protože průmyslové podniky byly v německých rukou. Byl zde i německý záloženský spolek a Němci měli zastoupení v místní samosprávě.²⁰⁾ Při sčítání v r. 1939 došlo překvapivě k výraznému úbytku Čechů. K české národnosti se přihlásilo ve srovnání s rokem 1930 o 112 lidí méně,

zatímco počet Němců vzrostl o 121 — ze 6 % na 29,2 %. Po okupaci byla zavedena okamžitá německá správa a místní škola přes protesty Čechů poněmčena. Germanizační úsilí se zde zřejmě účinně projevilo při sčítání na jaře 1939.

K nepříjemnému obratu v národnostním složení obyvatel došlo při sčítání roku 1939 v malé zemědělské obci Jílovci, ležící stranou silnice Bílovec-Fulnek. Počty Čechů a Němců se zde střídaly již za Rakousko-Uherska. V roce 1880 byla obec převážně česká, o deset let později zde Němci pod tlakem úřadů získali většinu a vedení obce, ale roku 1900 žilo v Jílovci 110 Čechů a jen 36 Němců. Výrazná převaha české populace zůstala i v roce 1910, kdy zde napočítali 102 Čechy a 59 Němců. Roku 1900 byla v Jílovci otevřena česká škola po odloučení od utrakvistické školy v Děrném.²¹⁾ Za první republiky došlo k celkovému poklesu obyvatel. Roku 1921 bylo v Jílovci 86 Čechů a 61 Němců a 1930 99 Čechů a 57 Němců. K velikému úbytku Čechů došlo při sčítání roku 1939. Uvádí se jen 59 Čechů (40,1 %), zatímco Němců 88. Obec ztratila českou většinu, samosprávu i školu. K úbytku Čechů o 40 osob ve srovnání s rokem 1930 došlo proto, že z obce odešlo po okupaci 13 českých zemědělských dělníků, kteří sloužili u německých sedláků a že několik národnostně smíšených rodin se přihlásilo k Němcům.

Zatím jsme sledovali, jak se výsledky sčítání na jaře 1939 odrazilily v národnostním složení obcí čistě českých, případně s velkou převahou Čechů. Zajímají nás však výsledky sčítání i v obcích německých, kde byla po mnoho let větší či menší česká menšina. Jde o obce Děrné, Pohořílky, Bílov, Bravantice, Bravinné, Olbramice, Jistebník, Velké Albrechtice, Starou Ves, Kujavy, Butovice a okresní město Bílovec.

Obec Děrné, poblíž Fulneku, se intenzivně poněmčovala od druhé poloviny minulého století. Jednak častými smíšenými sňatky českých chlapců s Němkami z Kujav, jak to připomíná i Bezručova báseň „Děrné“ ve Slezských písních, ale i tlakem úřadů a čilým stykem s Fulnekem a Bílovcem. Za rakouských sčítání se k české obcovači řeči hlásila asi třetina obyvatel. Roku 1900 byl poměr počtu Čechů k Němcům 208:569 a o deset let později 190:628. Dů roku 1895 byla v Děrném utrakvistická škola s českými učiteli, ale postupně se stala německou. Po vzniku ČSR se poměr počtu Čechů a Němců příliš nezměnil. Roku 1921 byl 208:495 (a 30 cizinců) a roku 1930 242:526.²²⁾ Kromě německé byla v obci od roku 1921 česká jednotřídka, od roku 1930 škola dvoutřídni a rovněž škola mateřská. Podle sčítání v roce 1939 se počet Čechů snížil na 112 (15 %) z celkového počtu 743 obyvatel. Velmi silná německá komunita byla celá léta v osadě Kostelci. Velkou roli v poklesu počtu Čechů v Děrném sehrály zřejmě smíšené rodiny a poměrně nízké národní uvědomění.

Ještě hůře dopadly drobné české menšiny v německých obcích kolem Bílovce. V Bílově (poněmčeném do poč. 18. století) s osadou Labuť se připomínají Češi teprve v roce 1921. Bylo jich jen 60 vedle 785 Němců a 17 cizinců. Roku 1930 je zde již 120 Čechů a 794 Němců. Češi žili v osadě Labuť a pracovali v bíloveckých továrnách a také ve vsi jako zemědělství dělníci na fojtství a dvou zbytkových statech. Někteří si v Bílově postavili i rodinné domky. V roce 1926 byla v Bílově otevřena česká menšinová škola. Při sčítání roku 1939 se k české národnosti přihlásilo 106 obyvatel a k Němcům 822. Během okupace však většina Čechů obec opustila.²³⁾

V Bravantících byla česká menšina již za Rakousko-Uherska. Roku 1900 se k české obcovači řeči přihlásilo 58 obyvatel, zatímco k německé 1151. O deset let později byl poměr Čechů k Němcům 41:1145. Po vzniku republiky zde v roce 1921 žilo 35 Čechů, 1010 Němců a 73 cizinců a při sčítání roku 1930 již 123 Čechů, 1017 Němců a cizinců jen 43. České rodiny pracovaly na Blücherových statech a někteří Češi žili ve smíšených rodinách ve vsi. Česká menšinová škola byla

otevřena v roce 1929. Při sčítání lidu v roce 1939 se k české národnosti přihlásilo jen 65 z celkového počtu 1145 obyvatel (5,7 %).²⁴⁾

V sousedních Olbramicích, v 17. století národnostně smíšených, je doložena česká menšina již na konci 19. století. Rakouská sčítání zde zaznamenala roku 1900 31 Čechů oproti 401 Němcům. O deset let později vzrostl počet Čechů na 67 a Němců na 410. Za první republiky se česká menšina rozrostla tak, že roku 1921 bylo napočítáno 91 Čechů (Němců 368) a v roce 1930 dokonce 196 Čechů (Němců 372). Česká převaha byla výrazná v osadě Janovicích. I v Olbramicích byla řada smíšených manželství. Čeští lidé pracovali v ostravských továrnách nebo byli domkáři-maloročníky. Menšinovou školu zde měli od roku 1925 až do okupace.²⁵⁾ Při sčítání roku 1939 se i v Olbramicích projevila labilita mnohých Čechů, zvláště ze smíšených manželství. K české národnosti se přihlásilo jen 71 obyvatel. Ze 34,3 % klesl počet Čechů na 13 %.

Jistebník, Němci vždy považovaný za oporu německého Kravařska, měl za Rakousko-Uherska jen 2 % českých obyvatel, převážně deputátníků na velkostatku. Situace se změnila za první republiky, kdy počet Čechů pozvolna narůstal. Roku 1921 se zjistilo 52 Čechů oproti 1734 Němcům a 34 cizincům, ale při sčítání v roce 1930 se napočítalo již 316 Čechů (14 %) a 1873 Němců. Česká menšina žila převážně v kolonii u nádraží. Postupně byly v Jisebníku otevřeny české školy, mateřská, obecná roku 1923 a v roce 1926 pro širší okolí i menšinová měšťanská škola známá za první republiky dětským pěveckým sborem — jistebnickými zpěváčky. Slibný rozvoj české menšiny utrpěl okupací tvrdou ránu. Z obce se ihned odstěhovalo 29 z 55 čistě českých rodin, převážně zaměstnanců na dráze. Mezi podzimem 1938 a jarem 1939 došlo k dalšímu odlivu českých lidí, což se muselo nutně projevit i ve výsledcích sčítání. K české národnosti se přihlásilo jen 131 obyvatel (6 %), k Němcům 2009.²⁶⁾

Za čistě německou byla vždy považována obec Velké Albrechtice v těsné blízkosti Bílovce. Česká menšina byla zaznamenána po převratě, kdy při sčítání roku 1921 bylo vedle 1186 Němců a 62 cizinců zjištěno 116 Čechů. V dalších letech však obyvatel ubývalo a roku 1930 bylo v obci 1025 Němců, 17 cizinců a jen 65 Čechů. V roce 1928 byla pro děti českých dělníků otevřena menšinová škola. Do okupace se počet Čechů o něco zvýšil, ale při sčítání na jaře 1939 se k české národnosti přihlásilo jen 41 obyvatel.²⁷⁾

Stará Ves, rovněž v blízkosti Bílovce, byla zcela poněmčena od konce 17. století a německou byla až do vzniku první republiky. Při sčítání roku 1921 bylo zde napočítáno vedle 843 Němců také 89 Čechů. Roku 1930 klesl počet Čechů na 69 (7 %). Ke Staré Vsi náležela osada Požaha, i když její některé domy se nacházely na katastru Lukavce, Skřípova a Bravinného. Požahu si české úřady vybraly k tomu, aby zde postupně v letech 1920–1925 zřídily mateřskou, obecnou, lidově hospodářskou a dokonce i újezdni měšťanskou školu. Žactvo bylo do měšťanky získáváno ze širokého okolí a škola se stala trnem v oku německým nacionalistům, zvláště jejich poslanci dr. Schollichovi z Nového Jičína, který otevření školy v parlamentu označil za neekonomické a záměrně zřízené k pronikání českého živlu do „čistě německé oblasti“.²⁸⁾ I tuto záležitost vyřešila dočasně ve prospěch německých nacionalistů okupace. Při sčítání roku 1939 bylo ve Staré Vsi vedle 873 Němců napočítáno jen 17 Čechů.

V Bravinném, rovněž německé obci (od poč. 18. stol.), byli Češi zjištěni také až v roce 1921. Vedle 424 Němců zde žilo 18 Čechů, z toho 10 v osadě Nový Dvůr, kde pracovali jako zemědělství dělníci na statku. V roce 1930 vzrostl počet Čechů na 61, z toho v Novém Dvoře 47. Jejich děti chodily do školy na Požahu. Na jaře 1939 se k české národnosti přihlásilo jen 8 osob, neboť většina Čechů Bravinné a Nový Dvůr opustila.²⁹⁾

V Kujavách se k české národnosti přihlásilo již roku 1910 9 osob. V roce 1921 zde vedle 726 Němců žilo již 37 Čechů a roku 1930 byl poměr počtu Čechů k Němcům 54:701. Českou menšinu tvořili sociálně slabí jedinci, převážně to byla čeleď u německých sedláků. Mnoho českých lidí žilo ve smíšených manželstvích. Roku 1935 zde Ústřední matice školská pro posílení českého živilu zřídila menšinovou školu. Sčítání roku 1939 potvrdilo i zde labilitu české menšiny, neboť jen 22 statečných se přiznalo k české národnosti.³⁰⁾

V sousedních Pohořílkách žilo za první republiky málo Čechů a pracovali jako čeleď na zbytkovém statku. Ze 164 obyvatel této malé obce byli v roce 1921 napočítáni jen 4 Češi a o devět let později zde vedle 157 Němců a 7 cizinců žilo 20 Čechů. Po okupaci podle sčítání v roce 1939 jsou uváděni již jen 2 Češi, vedle 178 Němců.

V okresním městě Bílovci se česká menšina utvářela již od počátku 19. století.³¹⁾ S rozvojem textilního a později i strojírenského průmyslu přicházelo do města stále více českých dělníků a řemeslníků a tak je zde v roce 1900 vedle 4 789 Němců zaznamenáno 109 Čechů. O deset let později žilo v Bílovci vedle 4 771 Němců již 259 Čechů. Česká menšina zesílila za první republiky, jak to potvrzují sčítání v letech 1921 a 1930. V roce 1921 bylo v Bílovci 800 Čechů, 3 347 Němců, 26 židů a 132 cizinců. Do roku 1930 vzrostl počet Čechů na 1 198 a Němců na 3 608. Češi tvořili ve městě čtvrtinu obyvatel a do okupace jich dále přibývalo. Vybudovali si školství na dobré úrovni³²⁾ a také kulturní život se uspokojivě rozvíjel. Po oznámení o zaboru Bílovce opustilo město velké množství úředníků, učitelů i českých dělníků. Na jaře 1939 se k české národnosti přihlásilo jen 447 Čechů (9,7 %).³³⁾

V Butovicích existovala česká menšina již za Rakousko-Uherska. V roce 1910 zde vedle 2 872 Němců žilo 541 Čechů. Pracovali převážně v Moravskoslezské vagónce, založené roku 1901, na velkém nádraží ve Studénce, někteří byli rolníky a drobnými řemeslníky. Po tuhých bojích získali až v roce 1913 menšinovou školu. Národnostní situace se změnila po vzniku republiky, kdy se počet Čechů v roce 1921 zvýšil na 657 a do roku 1930 ještě mírně vzrostl na 665. Počet Čechů se do okupace zvyšoval nebo i snižoval podle hospodářské situace ve vagónce. V roce 1935 je v Butovicích asi 22 % českého obyvatelstva a česká škola je až čtyřtřídní. Ještě před příchodem okupantů a také v následujících měsících opustilo Butovice mnoho Čechů a při sčítání roku 1939 je jich zde jen 326, tj. 10,2 %. Počet Němců vzrostl na 2 885.³⁴⁾ Česká škola ihned zanikla a jen málo českých dětí s obtížemi mohlo navštěvovat českou školu ve Studénce.³⁵⁾

Sčítání lidu uskutečněné před padesáti lety potvrdilo přes veškeré snahy okupantů, že Bílovecko zůstalo převážně českou oblastí v Sudetech. Vždyť v 17 obcích ryze českých tvořili Němci jen 1,5–5 % obyvatel. V 5 obcích se jejich počet, často i uměle zvýšil na 5–10 %. V převážně českých Zbyslavicích, Děhylově, Třebovicích, Polance nad Odrou a Studénce dosáhli 11–20 %, v Lukavci a Klímkovicích 22–29 % a nejvíce ve Svinově a Lubojatech, kde se přiblížili až 40 % z celkového počtu obyvatel. Zvratu ve svůj prospěch dosáhli jen v Jilovci. K značnému úbytku Čechů došlo ve všech německých obcích, kde žila větší či menší česká menšina. V Děrném, Bílově, Butovicích, Olbramicích se k české národnosti přihlásilo jen 11–15 % obyvatel, v Bílovci, Bravantících, Jistebníku, Velkých Albrechticích a Kujavách jen 3–10 %. Ze sčítacích archů zmizeli Češi téměř úplně ve Staré Vsi, v Bravinném a Pohořílkách.

Nad výsledky sčítání se vážně zamýšlely nacistické úřady i znalci národnostních poměrů v Sudetech. Ve vládním obvodu byl v letech 1939 až 1940 odborníkem pro národnostní otázku v úřadu vládního prezidenta dr. Fritze Zippella vládní rada dr. Paul Ziegler, který v červnu 1939 zpracoval rozsáhlý ela-

borát o výsledcích sčítání. Měl být příspěvkem k dalšímu postupu při řešení české otázky. Ziegler, i když byl nacionalista, psal rozvahu s úmyslem ukázat pravý stav věci. Odmítl výsledky sčítání s tím, že lidé českého smýšlení je zvláště ve východní části vládního obvodu mnohem více. Podle něho se při sčítání k Němcům přihlásilo mnoho osob z existenčních důvodů. Uvedl, že ve skutečnosti žije v okrese Bílovec až 75 % a v okrese Nový Jičín až 45 % otevřených či skrytých Čechů. Podobná situace je podle jeho názoru i v některých dalších okresech vládního obvodu. Místo 160 000 Čechů z asi 800 000 obyvatel celého obvodu by se mělo počítat se 189 000. K okresu Bílovec poznamenává, že ze 44 obcí je čistě nebo převážně českých 31 a na Novojičínsku je dle něho ze 79 obcí 25 čistě českých. Velké množství Čechů vysvětluje svérázně, a to tak, že je mezi nimi mnoho Němců, kteří byli za první republiky odnárodněni.³⁶⁾ Badatel Zdeněk Antoš se domnívá, že k zpochybňování výsledků sčítání ze strany některých sudetských úřadů docházelo i proto, aby jim byl přiznán hraniční příspěvek. Ve shodě s Zieglerem odhaduje i bílovecký landrát počet česky smýšlejících lidí na Bílovecku i po sčítání na 75 %.³⁷⁾

Kromě dr. Zieglera se nad výsledky sčítání zamýšleli i další nacističtí prominenti. Bylo pro ně impulsem pro předkládání memorand, ve kterých radili nejvyšším úřadům, jak proti Čechům postupovat. Se svou „troškou do mlýna“ přispěchal i novojičínský starosta dr. Ernst Schollich, který předložil memorandum s názvem Německo-český problém. Řešení české otázky spatřoval na půdě ekonomiky, ve vyvlastňování českého majetku ve prospěch německé velkoburžoazie, zvláště sudetské a v plánu využití schopné české pracovní síly.³⁸⁾ Ze by čeští lidé v Sudetech měli mít alespoň nejdůležitější práva na národní rozvoj, o tom tento zapřísáhlý bojovník za čistě německé Kravaňsko nyní již nepřemýšlel. Za první republiky považoval národnostní práva pro Němce za věc přirozené spravedlnosti. Nyní však ta stejná zásada pro něho i další nacisty přestala platit.

I když výsledky sčítání v roce 1939 nepřinesly okupantům v Sudetech radost, posloužily jim k získání přehledu o věkové, profesní, vzdělanostní a náboženské skladbě Čechů. Mohli ho využít v dalších letech okupace k hospodářskému, sociálnímu i morálnímu deptání českého lidu v Sudetech. Přehledy ze sčítání využili i k přípravě na vystěhování Čechů v rámci řešení české otázky. Pro válečné obtíže nemohli své záměry uskutečnit, ale na Bílovecku a Novojičínsku byla přesto řada rolníků ze svých usedlostí bezohledně vyhnána.

Čeští lidé, kteří na Bílovecku po okupaci zůstali, v drtivě většině nesklonili hlavy před okupanty. Nedali se získat ani sliby ani vyhrůžkami ke spolupráci s nacisty, hrdě se ke své národnosti hlásili a v rámci možností, v často ve velmi těžkých podmínkách, bojovali proti odnárodnění svých dětí. Ve spolupráci s Čechy žijícími za násilně vytvořenou hranicí utužovali národní povědomí v pevné víře, že budou brzy žít ve společné vlasti.³⁹⁾

Poznámky:

- 1) Statistický lexikon obcí republiky Československé na základě výsledků sčítání lidu k 1. prosinci 1930, II. díl, země Moravskoslezská, Praha 1935, sv. XVII, s. 141.
- 2) SOA Opava, fond Úřad vládního prezidenta Opava (dále UVP), inv. č. 1786.
- 3) Josef Orlík, Opavsko a severní Morava za okupace, Ostrava 1963, s. 18, 22–23.
- 4) Statistický lexikon z roku 1930, s. 3–4 (viz pozn. 1).
- 5) František Mainuš, České školství v pohraničí za nacistické okupace se zvláštním zřetelem k severní Moravě a Slezsku, Slezský sborník, r. 57, Opava 1959, s. 177 a násl. Květoslav Kadlčík, Školství v době okupace, Sborník Cestou bojů k vítězství (CBKV), N. Jičín 1965, s. 454 a násl. Milan Myška, Novojičínsko od Mnichova k 15. březnu, sborník Mnichov není jen historie (MNJH), N. Jičín 1965, s. 25 a násl., 42–45 aj.

- 6) UVP, inv. č. 1786, SOA Opava.
 7) SOA Opava, UVP, inv. č. 1780. — František Crkovský, Nacistické volby na Bílovecku, Bílovecko č. 11, Bílovec 1959, s. 35, M. Myška, cit. čl. s. 36–37, a 159–181.
 8) SOA Opava, UVP, inv. č. 1781, Die Bevölkerung des Regierungsbezirkes Tropa nach der Nationalität nach den Volkszählungen 1930 u. 1939, Reichenberg 1940, s. 19. Společná kolona pro Němce a ostatní byla ve sčítacích sumářích zavedena z „úsporných důvodů“. (!)
 9) Tento moment zdůrazňuje J. Orlík, s. 22.
 10) SOA Opava, UVP, inv. č. 1820.
 11) SOA Opava, UVP, inv. č. 1781, pro 1930 a 1939, ale podrobnější data o počtu cizinců a jiných vzata z lexikonu pro rok 1930 uts.
 12) CBKV, s. 439–441, 384–385.
 13) Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska na základě sčítání lidu ze dne 15. února 1921 se zřetelem na předešlá sčítání lidu, Opava 1924, s. 210–212, 222–223, 241–242, 252. Podrobnější údaje k r. 1921 vzaty ze Statistického lexikonu RČS, díl II, Praha 1924, s. 113–116. Srv. k tomu též u Roberta Sobotíka, Westschlesien, sv. I, Prag 1930, s. 25–28, 38–42.
 14) Josef Kudela, Svinov 1926, s. 21, 42, 44–48. — Alois Konvalinka, Bílovecký okres, Bílovec 1936, s. 54–57.
 15) Fr. Crkovský, K počátkům okupace Bílovecka nacistem, Bílovecko č. 9, 1959, s. 10 a násl.
 16) MNJH, s. 100, 120–122, 168, 169 — CBKV, s. 386.
 17) Konvalinka, s. 52–53, CBKV, s. 390–392, MNJH, s. 128–129.
 18) Konvalinka, s. 50, MNJH, 107–111, 168–169, CBKV, s. 385–389.
 19) Konvalinka, s. 46, CBKV, s. 387, 389. — Viz též Fr. Schwarz, Z historie obce Lubejat, VSONJ č. 16, N. Jičín 1973, s. 9 a násl.
 20) Konvalinka, s. 46–47. — CBKV, s. 379–380.
 21) Konvalinka, s. 45. — R. Sobotík, s. 45.
 22) Děrné, vesnice na Bílovecku a ve Slezsku, jeho minulost a přítomnost, uspořádal Fr. Kuchař, 1935, s. 10–13.
 23) MNJH, s. 119–120. — CBKV, 392–394. — VSONJ č. 23, 1971, s. 16–19.
 24) CBKV, s. 376–377.
 25) Konvalinka, s. 58, CBKV, s. 340–341.
 26) Konvalinka, s. 57, CBKV, s. 427–430.
 27) Konvalinka, s. 41, CBKV, s. 393.
 28) Konvalinka, s. 49, CBKV, s. 386, VSONJ č. 21, 1978, s. 19–21.
 29) Konvalinka, s. 43, MNJH, s. 118–119, Deutsche Volkszeitung, r. 1928.
 30) Kv. Kadlčík, Osvobozovací boje na Bílovecku, Bílovecko 1959, č. 12/13, s. 24. MNJH, s. 166.
 31) A. Turek, Vývoj národnostních poměrů v Bílovci, Sborník 530 let města Bílovce, 1971, s. 80.
 32) CBKV, s. 375–377.
 33) České školství v Bílovci 1919–1938, VSONJ č. 40, 1987, s. 14–18.
 34) Kv. Kadlčík, 25. výročí české školy v Butovicích, Bílovecko 1958, č. 9, s. 1–5.
 35) CBKV, s. 389–391, MNJH, s. 95–108.
 36) A. Grobelný, Národnostní politika nacistů a český průmysl, Profil Ostrava 1989, s. 151–153.
 37) Z. Antoš, Blut und Boden, ke konečnému řešení národ. otázky v sudetské župě, Slezský sborník, Opava 1961.
 38) A. Grobelný, cit. d. s. 129.
 39) Informace o způsobu sčítání a motivech ke změně národnosti u některých Čechů jsme získali v některých místech od občanů, kteří se sčítání zúčastnili a po dobu okupace v obcích žili. Patří mezi ně z Jílovce Josef Sokol, nar. 1914, č. 20, Josef Sokol, nar. 1921, č. 7, Miroslav Pěla, nar. 1924, č. 27, Z Děrné František Střílka, nar. 1905, č. 30 a z osady Kostelce Rudolf Friedel, nar. 1917, č. 39 a z Lukavce Bruno Černík, nar. 1923, č. 31.

BÁSNÍK JOSEF EICHENDORFF A SEDLNICE

Jaroslava Brichová, František Schwarz

Dnes je již málo známou skutečností, že někdejší lenní statek olomouckého biskupství s idyllickým zámečkem v Sedlnicích na Novojičínsku vlastnili v minulosti po dlouhou dobu Eichendorffové. Z tohoto aristokratického rodu, který přišel do Slezska a na severní Moravu za třicetileté války z Branibor, vzešel významný německý romantický básník Josef Eichendorff. Nevelký manský statek v Sedlnicích získali Eichendorffové r. 1655 sňatkovou politikou od Orliků z Lažiska.¹⁾ A není bez zajímavosti, že tento statek zůstal po úpadku a ztrátě jejich rozsáhlého rodového jmění na Ratibořsku na poč. 19. století jejich jediným pozemkovým vlastnictvím.

Básník Josef Eichendorff se stal se svým starším bratrem Vilémem v r. 1818 jeho spoluvlastníkem a po jeho úmrtí v roce 1849 byl až do roku 1855, kdy jej odkázal svému mladšímu synu Rudolfovi, jeho vlastníkem jediným. Z rozhodnutí spoludědiců vykonával nad tímto statkem nejen správní a hospodářský dozor, nýbrž reprezentoval fakticky až do r. 1848 v intencích lenního práva a feudální jurisdikce vůči služebnictvu i poddaným feudální vrchnost. Plnění těchto povinností mu však vážně ztěžovalo jeho dlouhodobé působení v pruských státních službách, jež mu dovolovalo pobývat v Sedlnicích jen občas. Nutno však říci, že přes neobyčejný smysl pro služební povinnosti nespatořoval Eichendorff v žádné z těchto rolí své životní poslání, které vedle velké touhy po vědění a vzdělání nacházel od svého mládí hlavně v poezii. Jeho existenční poměry mu však neumožnily věnovat se jen básnické tvorbě. Je rovněž obdivuhodné, že se jeho mnohotvárné literární dílo nestalo přes velký časový odstup od jeho vzniku již jen záležitostí literární historie. Nutno to přičíst především jeho jedinečné a duchem romantismu prochnuté umělecké reflexi sociální a myšlenkové atmosféry neklidné doby, v níž Eichendorff žil a tvořil.

Tato etapa evropských dějin byla poznamenána převratnými událostmi Velké francouzské buržoazní revoluce, následnými koaličními a napoleonskými válkami a politickými a ekonomickými proměnami, jež svými důsledky směřovaly ke společnosti kapitalistické. Byla to také doba nebývalého rozvoje vědeckého myšlení a poznání, vzniku obdivuhodných vědeckých objevů a teorií, které sublimovaly v impozantních filozofických systémech představitelů německé klasické filozofie. Tím se otevřely i nové horizonty myšlenkového světa romantismu a nových směrů umění a kultury. S těmito významnými procesy a jevy v oblasti duchovní a kulturní kontrastovaly skutečnosti na evropské politické scéně, kde po Vídeňském kongresu nastoupilo pod patronací Svaté aliance období tzv. restaurace a politické reakce, jež ve svých důsledcích vyústilo jako historický anachronismus do revolučních událostí r. 1848, jejichž nedobrovolným svědkem se stal i stárnoucí básník Eichendorff.

Za jeho života a před jeho zraky se změnila evropská společnost zmíněnými politickými a hospodářskými proměnami z její pozdně feudální fáze ve formaci kapitalistickou. Eichendorff, který byl svým původem a svým společenským pos-

tavením spjat s někdejší vládnoucí aristokracií, si sice uvědomoval, že tato třída dohrála svou historickou roli, avšak nechápal v plném rozsahu smysl historických proměn, neboť se nevymanil ve svém politickém nazírání ze zajetí legitimismu a politického konzervatismu. Z toho pramenil jeho obdiv k minulosti a k středověkému ideálu rytířství a zbožnosti. Zde nutno hledat i příčinu jeho averze ke kapitalismu s jeho podnikatelskou dravostí a vládou peněz. Z takto viděné dějinné skutečnosti a vlastních životních osudů a zklamání vyvěrá v jeho díle stesk po zašlé minulosti s pocitem ztraceného domova a neutuchající touha po niterném návratu do ideální říše dobra a svobody. Pocit ztraceného ráje u něj však nevyústil v revoluční heroismus lorda George G. Byrona ani ve filozofii pesimismu a zoufalství jeho dalšího významného vrstevníka Artura Schopenhauera. V Eichendorffově životní filozofii převládla přes pochyby a obavy z budoucnosti víra v trvalé lidské hodnoty a ideály a ve smysl činné lidské práce a úsilí pro blaho a štěstí člověka. V naplňování těchto ideálů spatřoval vlastní poslání umění a literatury, která za jeho života prošla pozoruhodným vývojem od vrcholů Goethova a Schillerova klasicismu, přes údobí romantismu až k Balzacovu a Stendhalovu kritickému realismu.

Jeho současníky byli v Německu významní představitelé romantické školy, bratři Grimmové a bratři Schleglové, básníci Novalis, Tieck, Arnim, Brentano, Hölderlin a další, jejichž tvorba si vydobyla v literatuře té doby velký ohlas.²⁾ Také jeho básnické dílo zaujalo svým tvůrčím entusiasmem, romantickou citovostí a humanismem trvalé místo v kontextu německé a evropské literatury 19. století.³⁾

Josef Eichendorff se narodil 10. března 1788 jako druhorozený syn Adolfa Eichendorffa a Karoliny, rozené Klochové na zámku v Lubowicích u Ratiboře.⁴⁾ Tam také prožil své bezstarostné a šťastné dětství. Zapsalo se natrvalo do jeho vzpomínek nezapomenutelným kouzlem přírody půvabné hornoslezské krajiny a neopakovatelnou atmosférou života tehdejší venkovské aristokracie. Šlechtický původ a katolická rodová tradice předznamenaly jeho výchovu a vzdělání. Kultivované rodinné prostředí s čilými společenskými kontakty motivovalo od mládí jeho touhu po vzdělání a smysl a cit pro umění. Od raného mládí se věnoval s oblibou četbě krásné a cestopisné literatury, děl anglických a francouzských autorů a bible. První významnější literární dílko vytvořil již v deseti letech. Od r. 1799, kdy se s rodiči zúčastnil cesty ze slezských Lubowic do Karlových Varů a Prahy, si začal vést deník.⁵⁾ Po letech domácí výchovy, řízené katolickým duchovním, byl se svým starším bratrem Vilémem poslán v r. 1801 na katolické gymnázium do Vratislavi. Rušný studentský život v gymnaziálním konviktu ještě více podnítil jeho zájem o literaturu. Silně zaujal jeho pozornost i kulturní život tohoto univerzitního města, hlavně jeho divadlo, na jehož scéně tehdy triumfovali Goethe a Schiller. Pobyt ve Vratislavi mu otevřel cestu k prvním významnějším společenským setkáním a vzbudil jeho zájem o akademické přednášky z filozofie, literatury a dalších humanitních věd. Zde se také začal soustavně zabývat studiem francouzštiny a angličtiny.

Po ukončení gymnaziálních studií ve Vratislavi v r. 1805 směřovala cesta mladých Eichendorffů za studiem práv na univerzitu v Halle, jež se vyznačovala stejně jako renomovaná univerzita v blízké Jeně intelektuálním ruchem a bouřlivým studentským životem. Bujarým životem, častými pútkami a šarvátkami uniformovaných a ozbrojených studentů připomínalo toto provinciální město spíše vojenské ležení. Bouřlivé nálady studentstva byly výrazem narůstajícího celoněmeckého odporu proti hrozbě napoleonské nadvlády.

O vědeckou proslulost tehdejší univerzity v Halle se zasloužily tak významné osobnosti, jako byl např. klasický filolog Friedrich August Wolf (1759–1824), teolog a filozof Friedrich Daniel Schleiermacher (1768–1834) a další. Eichendorff-

Pamětní deska básníka Josefa Eichendorffa před sedlnickým zámkem
Foto: Chromý 1989

fův myšlenkový vývoj zde nepochybně nejvíce ovlivnil filozof Henrik Steffens (1773–1845), který svými sugestivními výklady a přírodně filozofickými myšlenkami svého romantismu pronikal do tajů života a světa.

V Halle se Eichendorff seznámil a sblížil s protagonistou romantismu, básníkem Johannem Ludwigem Tieckem (1773–1853)⁶⁾. Zde také na něj silně zapůsobil osobnost tehdy již proslaveného Johanna Wolfganga Goetha (1749–1832), který doprovázel do blízkého lázeňského města Lauchstädt výmarské divadlo, jež dosáhlo své jedinečné umělecké úrovně pod jeho a Schillerovým vedením. Repertoár divadla prodchnutý vlastnictvím a touhou po svobodě přijímala s velkým nadšením především mládež.⁷⁾

Bratři Eichendorffové opustili v srpnu 1806 město Halle, aniž tušili, že se sem již nevrátí. Stalo se tak, protože válka, k níž došlo mezi napoleonskou Francií a Pruskem, skončila 14.–15. října 1806 překvapivou porážkou pruské armády u Jeny a Auerstedtu. Na tuto nečekanou událost reagovalo nacionálně naladěné studentstvo v Halle protinapoleonskými bouřemi, pro něž neměl vítěz žádné porozumění. Císař Napoleon nařídil bezodkladně uzavření univerzity a vydal svému

vojsku rozkaz k násilnému rozeznání rozlíceného studentstva. Nemohl předpokládat že mnozí z těch, kteří tehdy nakvap opouštěli město Halle, vtáhnou jednou do jeho pyšné Paříže jako vítězové.

Po zprávě o uzavření vysokého učení v Halle rozhodli se bratři Eichendorffové pokračovat ve studiu na starobylé univerzitě v jihoněmeckém Heidelbergu.⁸⁾ Humanistická tradice a neopakovatelná kulturní atmosféra Heidelbergu ovlivnila příznivě Eichendorffovy romantické sny a ideály. Přispěli k tomu také významně přední heidelbergští romantikové Josef Görres (1776–1848) a Johann Dietrich Gries (1775–1842) a básníci Achim von Arnim (1781–1831) a Clemens Brentano (1778–1842), s jejichž tvorbou a básnickým dílem se Eichendorff důvěrně seznámil. Z univerzitních učitelů jej zaujali právní teoretik Anton Friedrich Thibaut (1772–1840) a filolog Georg Friedrich Creuzer (1771–1858). Vedle studia práv se jeho zájem soustředil na studium italštiny a hudby. V r. 1808 podnikl se svým bratrem cestu z jižního Německa do Paříže.⁹⁾

Heidelbergská studijní léta jej obohatila nejen o působivé citové zážitky a dojmy, nýbrž i o nové myšlenky a tvůrčí záměry. Zde vznikly jeho první úspěšné básně, inspirované neopakovatelným prožitkem jeho první lásky. Avšak ani heidelbergská studia bratří Eichendorffů nebyla prosta nesnází. Jejich příčinou byl citelný nedostatek peněz, jenž byl důsledkem prohlubujících se hospodářských potíží rodových statků. Tato okolnost byla patrně hlavním důvodem k jejich návratu do Slezska v květnu 1809. Cesta domů vedla přes Řezno a Vídeň.

Bratři Eichendorffové se cítili povinni jako budoucí dědici pomoci otci překonat neutěšený hospodářský stav tehdy ještě rozsáhlého pozemkového majetku. Na Ratibořsku jej tvořila panství Lubowice, Radoszów a Slawikow.¹⁰⁾ Zadluženost těchto statků dosáhla závratné výše a jejich udržení nebylo reálné. Proto hledali Eichendorffové jistější existenci ve státní službě. V té době směřoval Josefův zájem již zřetelně k literární tvorbě.¹¹⁾ Pod vlivem bratří Grimmů založil sbírku hornoslezských pověstí a pohádek a začal promýšlet koncept svých prvních novel a autobiografického románu *Předtucha a přítomnost*. Dlouho na sebe nenechal čekat ani nový silný motiv jeho lyrických básní, neboť brzy po návratu z Heidelbergu okouzli jeho citlivou duši nevšední půvab sedmnáctileté komtesy Luisy Anny Viktorie Larischové (1792–1855), dcery majitele sousedního panství Pogrzebin.¹²⁾ A přestože jeho citové vzplanutí bylo opětováno, trvalo ještě šest dlouhých let, než byly překonány překážky k uzavření jejich sňatku. Vedle nepříznivých událostí politických a skutečností hospodářských byly v pozadí těchto nesnází odmítavé postoje Eichendorffovy matky, která chtěla vyřešit situaci rodového majetku úspěšnou sňatkovou politikou svého syna. Za jedinečnou partii pro něj proto považovala Julii, nejmladší ze 4 komtes Hoverdenových¹³⁾, s níž se uvažovalo jako s dědičkou bohatých panství Tworkow a Šilheřovice, jejichž kapitálové rezervy mohly navíc zachránit deficitní eichendorffské statky.¹⁴⁾ Bez ohledu na lákavost této životní šance dal mladý Eichendorff přes nevoli a zřejmě zklamání svých nejbližších přednost své lásce před existenčními a majetkovými spekulacemi. Tím bylo nepřímo rozhodnuto nejen o osudu rodového majetku, nýbrž i o jeho málo perspektivní životní cestě zchudlého šlechtice a jeho budoucí fádni profesí pruského státního úředníka. Avšak i v tomto ohledu zůstal Eichendorff romantikem.

Zimní měsíce r. 1809–10 strávili bratři Eichendorffové v Berlíně, kam z Heidelbergu mezitím přesídlili také romantikové Loeben, Arnim a Brentano, s nimiž se zde stýkali. V Berlíně navázali nové společenské kontakty, seznámili se s divadelním a hudebním životem a s tehdy módní Fichteovou filozofií.¹⁵⁾ Vyvinuli zde také úsilí o přijetí do státní služby, které však zůstalo bezvýsledné. Tento fakt je příměří na podzim r. 1810 k cestě do Vídně, kde sledovali i studijní zájmy. Dostalo

Pohled na část zámecké budovy v Sedlničích

Foto: Chromý 1989

s jím tam přátelského přijetí ve vídeňském sídle hrabat Wilczků, kteří je uvedli do předních salonů vídeňské aristokracie.¹⁶⁾ Během vídeňského pobytu poznali bratři Eichendorffové mnohastranný kulturní život tehdejší rakouské metropole, její pozoruhodné divadlo a skvělou hudbu. Seznámili se s řadou významných osobností, např. s romantikem Friedrichem Schleglem (1772–1829), publicistou Friedrichem Gentzem (1764–1832) a malířem Filipem Veitem (1793–1877).¹⁷⁾ Hlavním důvodem vídeňského pobytu bylo ukončení univerzitních studií jako předpokladu pro přijetí do státní služby. Tuto podmínku splnili bratři Eichendorffové velmi úspěšným složením státních zkoušek z obou práva a národního hospodářství. Vilémovi se také vzápětí podařilo získat trvalé úřednické místo v rakouské státní službě.¹⁸⁾ Díky vlivným přátelům se začaly ve Vídni vytvářet příznivé existenční vyhlídky i pro Josefa, známého již svou literární činností.¹⁹⁾ Avšak vývoj politických událostí tomu nepřál stejně jako jeho sňatku s Luisou Larischovou.

Začátkem r. 1813 vydal provolání pruský král Bedřich Vilém III. ke svržení francouzské nadvlády. Josef Eichendorff uposlechl tuto výzvu a se svým přítelem Filipem Veitem opustil Vídeň a vydal se do slezské Vratislavi, kde se začala nově formovat pruská armáda. Zde vstoupil do dobrovolnického sboru Lützowových myslivců, s nímž se zúčastnil jako důstojník tzv. černé družiny polního tažení protinapoleonské koalice. Byl rozhodnut, že se po skončení válečných událostí vrátí do Vídně a vstoupí tam do státní služby. Z osobních důvodů opustil vojenskou službu ještě před uzavřením Pařížského míru, odešel do Vratislavi, kde se

v dubnu 1814 oženil s Luisou. Bezvýchodná finanční situace rodového majetku a naléhavost řešení existenční otázky jej přiměly k rozhodnutí vstoupit do pruské státní služby. S tímto úmyslem se přestěhoval brzy po svatbě se svou mladou ženou do Berlína. Protože jednání o jeho vstupu do vládních úřadů byla vleklá a málo perspektivní, spoléhal nadále na pomoc svých vídeňských přátel. Ta však nepřicházela a jeho finanční situace se stávala nadále neudržitelnou. Tehdy začal uvažovat o vydání svého autobiografického románu *Předtucha a přítomnost*²⁰⁾ a o odchodu z Berlína. Učinil tak již začátkem r. 1815 v souvislosti s novou mobilizační evropských mocností proti Napoleonovi, který se po svém útěku z Elby postavil znovu do čela Francie. Eichendorff se pod dojmem této události rozhodl ještě jednou obléci černou uniformu Lützowových myslivců a zúčastnil se pod Blücherovými korouhvemi tohoto posledního protinapoleonského tažení, zakončeného v červenci 1815 triumfálním vstupem spojenců v čele s carem Alexandrem I. do Paříže. Teprve začátkem následujícího roku se dostal za svou manželkou a prvorozeným synem Heřmanem domů do Slezska, kde po několika měsících nastoupil na málo výhodné místo v pruské provinční vládě přímo ve Vratislavi. Příjmy nestačily ani k nejnětějšímu existenčnímu zajištění rodiny. Situace byla o to vážnější, že po úmrtí otce v r. 1818 došlo postupně v l. 1823–31 k nucenému odprodeji panství Lubowice a Slawikow, Radoszów. Jediným pozemkovým vlastnictvím rodiny, jehož správou byl v r. 1818 pověřen básník Josef Eichendorff, zůstal díky zvláštním okolnostem nevelký statek v Sedlnici.²¹⁾ Výkon jeho správy mu však byl ztížen tím, že byl již v r. 1820 přeložen z Vratislavi na pruské ministerstvo kultury do Berlína. Tam byl nejdříve pověřen správou záležitostí katolické církve a katolického školství u provinční vlády Západního Pruska a u vlády měst Gdaňsk a Kwidzyn. Brzy nato byl jmenován vládním radou pro tentýž rezort v Gdaňsku a od r. 1824 v někdejších východopruském Královci²²⁾. A přestože se mu dostalo za výkon svěřených úřadů četných uznání, služba v pruském státním aparátě jej neuspokojovala nejen jako neinspirativní pro literární tvůrčí činnost, nýbrž i z důvodů náboženských a politických. Proto se ještě dlouho nevzdával nadějí na vhodnější uplatnění v rakouských zemích nebo v katolickém Bavorsku. Tento záměr se mu nepodařilo uskutečnit ani v pozdější době, kdy u něj vznikly vážné pochyby a výhrady vůči pruskému etatismu a jeho nepřátelské politice vůči katolické církvi. V r. 1831 sice dosáhl toho, že byl pověřen funkcí vládního rady přímo na ministerstvu kultury v Berlíně, avšak po smrti liberálního ministra Altensteina v r. 1840 začly se v pruské kulturní politice prosazovat protikatolické tendence. Z protestu vůči této politice se v r. 1844 vzdal svého úřadu a nechal se předčasně penzionovat²³⁾. Odchodem ze státní služby si uvolnil zcela ruce ke své básnické a literární tvorbě, k čilým společenským a literárním stykům a k oblíbenému cestování. Žil nadále v Berlíně, odkud v následujících letech navštěvoval Gdaňsk, Sedlnici a Vídeň, kde se mu dostalo v r. 1846 jako uznávanému básníku významných poct v literárních kruzích i od vlivných osobností společenského a kulturního života.

Revoluční události 1848 zastihly Eichendorffa v Berlíně. Byl jejich průběhem natolik rozhořčen, že se rozhodl ihned po jejich propuknutí opustit s rodinou rozbořený Berlín a odstěhovat se do poklidných Drážďan, které však se zklamáním opustil za obdobných okolností již v květnu 1849²⁴⁾. Koncem roku 1850 se s rodinou vrátil do Berlína, kde se v následujících letech věnoval plně své literární činnosti. Letní měsíce v těchto letech obvykle trávil na svém statku v Sedlnici. Od úmrtí manželky v r. 1855 žil Eichendorff poslední dvě léta života s rodinou své dcery v Nyse ve Slezsku. Tam 26. listopadu 1857 po krátké nemoci zemřel. Takto tiše a v ústraní se uzavřel život jednoho z předních tvůrců romantismu, který zanechal zánovně pestré literární dílo, jehož značná část si zachovala svou uměleckou úroveň a myšlenkovou osobitost až po naše dny.

Farní kostel z roku 1826 v Sedlnicích
Foto: Chromý 1989

Náhrobní kříž vnučky básníka
Josefa Eichendorffa
na hřbitově v Sedlnicích
Foto: Chromý 1989

Klíčové místo v Eichendorffově tvorbě zaujímají lyrické básně, vyznačující se obdivuhodnou harmonií a citovostí a opěvující krásy přírody, života, mládí, jara a lásky. Mnohé z nich byly pro svou melodičnost a myšlenkovou hloubku zhudebněny skladateli zvučných jmen, K. M. Weberem, F. Schubertem, F. Mendelssohnem-Bartholdym, R. Schumanem a dalšími. V Eichendorffových básních často zaznívá touha po nadpřirozeném a ideálním, stesk nad pomíjivostí krásy a štěstí s podtónem pocitu ztráty něčeho nenahraditelného ze zašlých časů. V této souvislosti nelze ani opomenout stylové mistrovství jeho romancí a sonetů.

Vedle tvorby básnické dosáhl Eichendorff vynikající úrovně i v umění vyprávěčském, jež prokázal hlavně ve známých novelách *Mramorová socha* (*Marmorbild*), *Ze života darmošlapy* (*Aus dem Leben eines Taugenichts*), *Zámek Durandé* (*Schloss Durande*), *Mnoho povyků pro nic* (*Viel Lärmen um nichts*), *Rytíři štěstěny* (*Glücksritter*), *Únos* (*Die Entführung*) aj. a v románech *Předtucha a přítomnost* (*Ahnung und Gegenwart*) a *Básníci a jejich druzi* (*Dichter und ihre Gesellen*). Poněkud menší význam má Eichendorffova tvorba dramatická a skladby epické.²⁵⁾

Ve své době byl Eichendorff také znám jako překladatel španělské literatury a publicista. Jeho literárně historické studie jsou tematicky zaměřeny na etický a náboženský význam mladší německé romantické poezie, na německý román 18. století a jeho vztah ke křesťanství, na vývoj dramatu, na vývoj básnické literatury, na Brentanovy pohádky, německou duchovní poezii a tehdejší poezii rakouskou.

Historicko-kritický a politický charakter mají jeho statě o obnově zámku řádu německých rytířů Malborg, o klášterním jmění, o problémech svobody tisku, ústavních zárukách aj.²⁶⁾ Fragmentární charakter mají jeho vzpomínky na život šlechty na konci 18. století a na studentský život v Halle a Heidelbergu.²⁷⁾

Počátky starobylého rodu Eichendorffů jsou dodnes zahaleny tajemstvím. Týká se to nejen jeho domnělého bavorského původu a vstupu do historie v 1. pol. 10. století, nýbrž i příchodu do Braniborska.²⁸⁾ Nejspíše se tak stalo až v 1. pol. 14. století za Ludvíka Bavora. V Braniborsku získal tento rod v rozmezí dvou století poměrně rozsáhlé pozemkové vlastnictví.

Z Branibor se rod Eichendorffů dostal do našeho kraje v průběhu třicetileté války. Jeden z jeho příslušníků Jakub Eichendorff se jako důstojník Valdštejnova vojska oženil v r. 1626 s Veronikou Marií Sendivojovou, pozdější dědičkou panství Kravaře.²⁹⁾ Jakub Eichendorff se tak stal nejen vlastníkem jednoho z nejlepších panství na Opavsku, nýbrž díky svým ambicím a schopnostem od r. 1656 až luterán, i zemským hejtmanem knížectví opavsko-krnovského. Dědicem po jeho smrti v r. 1667 se stal jeho synovec Hartwig Erdmann Eichendorff, který již v r. 1655 získal sňatkem manský statek Sedlnice, na němž zaváděl intenzivnější hospodaření. Stejně si počínal později i v Kravařích, kde nebývalý rozsah vymáhacích robot a stupňující se útlak vyvolaly vleklé poddanské bouře.³⁰⁾ Také on se stal jako protestant i přes odpor části stavu v r. 1676 hejtmanem knížectví opavsko-krnovského. Panství Kravaře a statek Sedlnice zdědil v r. 1682 jeho syn Ferdinand Burchard (1657–99). Po něm došlo k rozdělení rodového jmění mezi jeho syny Jana Rudolfa (1687–1750), který zdědil panství Kravaře, a Karla Maxmiliána, který se stal jako jediný vlastník statku Sedlnice fakticky zakladatelem moravské větve Eichendorffů, která však již v r. 1795 opět zanikla.³¹⁾

Významný vzestup slezské rodové linie Eichendorffů nastal za Jana Eichendorffa (1687–1750), jemuž se podařilo intenzifikací chovu dobytka zvýšit nejen hospodářskou prosperitu panství Kravaře a Kouty, nýbrž zakoupením statku Vrbka rozšířil jeho výměru o dalších 220 ha zemědělské půdy.

Výrazem nebývalé hospodářské prosperity byla v Kravařích v l. 1721–27 výstavba nákladného barokního zámku dle náročných projektů předních architektů té doby.³²⁾ Kravařský zámek byl pro svou výstavnost a velkolepě koncipovanou architekturu přilehlého parku považován po dlouhou dobu za jeden z nejkrásnějších ve Slezsku. Janův syn Rudolf (1711–67) zatížil do té doby prosperující dominiem Kravaře značnou finanční sumou, již vyplatil svého bratra a spoludědice Bohumila k zakoupení panství Tworkow. Rudolfovým dědicem se stal syn Adolf (1756–1818), otec básníka Josefa Eichendorffa. Za jeho nezletilosti spravovali panství poručníci, kteří nebyli s to čelit přemrštěným nárokům spoludědiců, jež usilovali k zajištění svých vysokých apanáží dokonce o prodej panství. Spory mezi dědici a snaha Adolfa Eichendorffa, který sloužil v mladých letech jako důstojník pruské armády, po samostatném hospodářském podnikání vedly nakonec v r. 1782 proti vůli oficiálních míst k dražbě a prodeji celého panství Kravaře se statky Kouty a Vrbka.³³⁾ Novými majiteli tohoto panství se stali Schaffgottschové. Adolf Eichendorff však získal sňatkem s Karolinou Klochovou v r. 1784 panství Lubowice a Radoszów na Ratibořsku, k nimž přikoupil ze spekulativních důvodů a s velkým podílem cizího kapitálu v r. 1791 rozsáhlé panství Tošek a v r. 1795 panství Slawikow. Dále prodal a opět koupil již zmíněné panství Radoszów.

Vzhledem k tomu, že výnos z těchto statků nestačil ani ke krytí úroků za neúnosné hypotéky, rostla jejich zadluženost tak rychle, že již v r. 1797 muselo být prodáno panství Tosek a po smrti Adolfa Eichendorffa byly v l. 1823–31 prodány v dražbě i další statky. Jediným pozemkovým vlastnictvím Eichendorffů zůstal statek Sedlnice, díky jeho lenní vázanosti na olomoucké arcibiskupství.

Po zániku moravské větve Eichendorffů se stal spoludědicem sedlnického statku také Adolf Eichendorff, avšak bez dispozičního práva. Po jeho úmrtí v r. 1818 se spoludědici tohoto statku stali jeho synové Vilém a Josef, který byl spoluvlastníky, jak již bylo uvedeno výše, pověřen jeho správou, již se zhostil přes dlouhodobou nepřítomnost v Sedlnici s nesporným úspěchem.³⁴⁾

Přestože sedlnický statek měl jen 140 ha výměry, z níž bylo 93 ha orné půdy, 17 ha luk a 27 ha lesů, bylo na něm již na počátku 19. století zavedeno střídaté hospodaření s poměrně vyspělým chovem skotu.³⁵⁾ Výrobně bylo režijní hospodářství statku založeno do r. 1848 na robotních úkonech poddaných a na práci pěti stálých deputátníků. Hospodářství statku, který se skládal ze dvora, pivovaru, palírny a vodního mlýna, řídil správce se šafářem. Díky uvedeným skutečnostem činil roční zisk ze sedlnického manského statku kolem r. 1815 celkem 1215,6 zl., z čehož připadalo každému spoluvlastníku 303,7 zl. Za Josefa Eichendorffa se zvýšil zřejmě až na 1500 zl. ročně, což se rovnalo jeho ročnímu platu pruského vládního rady.³⁶⁾ To platilo však jen pro období do r. 1848, neboť zrušením robotních povinností se značně zvýšily výrobní náklady režijních šlechtických statků a jejich zisk se podstatně snížil. To přimělo Eichendorffa v r. 1849 k zrušení režijního hospodaření a k pronájmu sedlnického statku, který v r. 1855 odkázal svému mladšímu synu Rudolfovi (1819–91, jenž jej v r. 1890 prodal hrabatům Vetterům z Lilie, kteří byli až do r. 1945 majiteli sousedního panství Nová Horka.³⁷⁾

Doba, kdy básník Josef Eichendorff pobýval na sedlnickém zámku a tvořil své dílo, upadla již dávno v zapomenutí. Byla zastíněna ději a událostmi, jež ji odsunuly do nenávratna a otevřely brány nové dějinné epoše. V Sedlnicích, jež od těchto dob změnil svůj vzhled, ji připomíná již málo skutečností. Je to venkovský kostel na vesnickém návrší a opodál uprostřed vesnice klasicistní zámeček s tichým anglickým parkem. Na paměť velkému básníku je před zámečným vstupem na kamenném obelisku umístěna bronzová deska s reliefem jeho tváře, rodovým znakem a prostým názvem Joseph Freiherr von Eichendorff 1788–1857.

V široké poklidné oderské nivě s loukami, poli a zahradami a s každoroční jarní záplavou sněženek jsou místa, jež básníkovi připomínala zasněnou krajinu jeho mládí a hřejivou a nezapomenutelnou představu někdejšího domova. Na těchto místech, oddán svým múzám, byl za tichých letních večerů pohroužen do svých romantických snů, jež vdechl nepomíjivému kouzlu a sentimentu svých lyrických básní.

Poznámky:

- 1) Státní oblastní archiv Opava, Průvodce po archivních fondech, A. Turek, Sedlnice manská 1799–1850, Archivní správa MV Praha, 1959, s. 69 a násl.; D. Stutzer, Die Eichendorffschen Güter in Oberschlesien und Mähren, Betriebsgeschichte, Betriebsaufbau, und Ursachen ihres Zusammenbruches 1630–1831, Weiler im Allgäu 1974, s. 24–34 a 82–84; tentýž, Das Eichendorff – Gut Sedlnitz in Mähren 1655–1891, Aurora – Jahrbuch der Eichendorffgesellschaft, Würzburg 1974; A. Bönsch, Zur Geschichte von Sedlnitz, Das Kuhländchen sv. XIII–XIV; s. 6–8, 17–19, 34–35, 49–51, 71–74, 86–87; J. Ullrich, Sedlnitz im Jahre 1817 (Aus dem handschriftlichen Werke von Felix Jaschke), Das Kuhländchen sv. III., s. 57–62.
- 2) H. Pochlatko, K. Koweindl, Einführung in die Literatur des deutschen Sprachraumes II. Teil, Vídeň 1966 s. 88–130.
- 3) F. Martini, Deutsche Literaturgeschichte, Stuttgart 1968, s. 346–349.
- 4) Viz Eichendorffs Leben und Werke, Eichendorffs Werke I. B. (vyd. R. Dietze), Lipsko a Vídeň 1891, s. 1–34. P. Stöcklein, Josef von Eichendorff, Reinbeck bei Hamburg 1987, s. 179; W. Frühwald, F. Heiduk, Joseph von Eichendorff (Leben und Werk in Texten und Bildern) Frankfurt am Main 1988, s. 319; J. Munzar, Sálání podzimu, Praha 1988, s. 151–154.
- 5) Eichendorff vedl svůj deník, který se dochoval neúplně od r. 1798 do r. 1812 (doplnek z r. 1815), viz Joseph Freiherr von Eichendorff, Werke und Schriften,

vyd. G. Baumann a S. Grosse, Tagebücher und Übertragungen, Stuttgart-Zürich-Salzburg 1966, s. 310.

- 6) H. Pochlatko, K. Koweindl, Einführung ... s. 108–111.
- 7) Viz J. von Eichendorff, Erlebtes – Autobiographische Schriften, Halle und Heidelberg, Lipsko 1980, s. 39–54. P. Stöcklein, tamtéž, kap. Die Universitäten Halle und Heidelberg, s. 55 a násl.
- 8) Tamtéž s. 58 a násl.
- 9) Tamtéž s. 41; pozn. 4, tamtéž s. 13; v pařížské císařské knihovně se Eichendorff zabýval z pověření J. Görrese studiem několika staroněmeckých rukopisů.
- 10) Viz D. Stutzer, Die Eichendorffschen Güter ... s. 97–120.
- 11) Svých prvních 8 básní publikoval Eichendorff již v Heidelbergu pod pseudonymem Florens v časopise Zeitschrift für Wissenschaft und Kunst, který vycházel v r. 1818 v Landshutu. P. Stöcklein, tamtéž, kap. Verlockungen und Entwicklungen s. 76 a násl.
- 12) Luisa Viktorie Larischová, nar. 18. července 1792 v Niewiadomi, byla prvorozenou dcerou Jana Nepomuka Larische, majitele nevelkého panství Pogrzebin na Ratibořsku.
- 13) Viz D. Stutzer, Die Eichendorffschen Güter ... s. 20–21 a 30–31. J. Stibor, Eichendorffové, Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VZKG č. 19, s. 54.
- 14) SOA Opava, Nirtlova pozůstalost, heslo: Hoverden; rod Hoverdenů odvozoval svůj původ od Roberta Williama Howarda, který v r. 1650 emigroval jako stoupenec Karla II. z Anglie. Jeho potomek Jan Adrian Fillp Hoverder měl 5 dětí, syna Jana Adriana Emanuela a dcery Aloisii, Marii, Klementinu a Julii, narozenou r. 1788, jež se jako neteř bezdětného Jana Fridricha Eichendorffa, majitele rozsáhlého panství Tworkow, Šilheřovice a Sedlnice, měla stát jejich spoludědičkou.
- 15) Eichendorff navštěvoval za svého pobytu v Berlíně v paláci prince Jindřicha přednášky J. G. Fichte (1762–1814), jehož filozofická díla Základ vědosloví (Grundlage der Wissenschaftslehre) a Řeči k německému národu (Reden an die deutsche Nation) se těšila v tehdejší Německu velkému zájmu.
- 16) Wilczkové patřili k významným a zámožným slezským šlechtickým rodům a vlastnili mimo klimkovického panství řadu dalších statků na jihovýchodním Opavsku.
- 17) Prostřednictvím Eichendorffů přátelsky nakloněných hrabat Wilczků se mladý Josef Eichendorff seznámil osobně také s tak významnými osobnostmi jako byl arcivévoda Karel, vítěz nad Napoleonem z r. 1809, C. M. Hoffbauer, pozdější generální vikář redemptoristů, Th. Körner, H. von Collin aj., s jejichž pomocí počítal při získání místa v rakouských státních službách.
- 18) Vilém Eichendorff (1786–1849) zemřel po dlouholeté rakouské státní službě v r. 1849 v Innsbuku jako guberniální rada a zemský hejtman. Také on byl literárně činný, avšak jeho tvorba nedoznala širší publicity.
- 19) Ve vídeňských literárních kruzích byl již tehdy Eichendorff znám svými úspěšnými lyricky laděnými básněmi a v r. 1812 ukončil již svůj autobiografický román Předtucha a přítomnost (Ahnung und Gegenwart); významný národohospodářský odborník A. Müller usiloval tehdy ve Vídni o založení university severoněmeckého typu, na níž měl zastávat Eichendorff učitelské místo. Tento záměr se však neuskutečnil.
- 20) Autobiografický román Předtucha a přítomnost vyšel poprvé v roce 1815 v Norimberku a získal Eichendorffovi značnou popularitu.
- 21) Nevelký sedlnický statek, který byl od 13. stol. v lenním svazku olomouckého biskupství, byl udělován jako manský statek do časově neomezeného dědičného nájmu s plným právem vlastnictví půdy, avšak s povinností lenního odvodu za právo provozování řemesel a výkonu nižší vrchnostenské správy. Z tohoto právního vztahu vyplýval také předepsaný slib věrnosti držitelů vůči olomouckému biskupství, které nad sedlnickým statkem vykonávalo hospodářský a kreditní dozor. K prodeji nebo k dědičnému odkazu byl nutný souhlas biskupství. Biskupství zasahovalo i v případech zadlužení a vypůjček. Z těchto důvodů byl majitel statku povinen předkládat olomouckému biskupství výroční závěrku hospodaření a každých 10 let podrobný popis hospodářství. To byl hlavní důvod, proč sedlnický statek zůstal majetkem Eichendorffů i po ztrátě jejich rozsáhlého pozemkového jmění na Ratibořsku. Druhý důvod spočíval v tom, že otec Josefa Eichendorffa Adolf Eichendorff byl v době konkursního řízení svých statků na Ratibořsku jen spoluvlastníkem sedlnického statku bez dispozičního práva, které do r. 1815 vykonával jeho bratranec Jan Bedřich

Eichendorff (1756–1818) na Tworkowě a Šilheřovicích. Spoluvlastníky bez hospodářských práv byli další jeho bratrance Vincenc a Rudolf. Po Adolfově smrti v r. 1818 se stali spolujiteli sedlnického statku jeho synové Josef a Vilém, přičemž dle rozhodnutí spoluvlastníků byl od té doby pověřen jeho správou Josef Eichendorff. Protože v té době sedlnický statek nebyl zadlužen a vykazoval díky své dobré výnosnosti aktivní hospodářské výsledky, nebylo žádného faktického důvodu k jeho prodeji; viz blíže D. Stutzer, Die Eichendorffschen Güter ... s. 8–96.

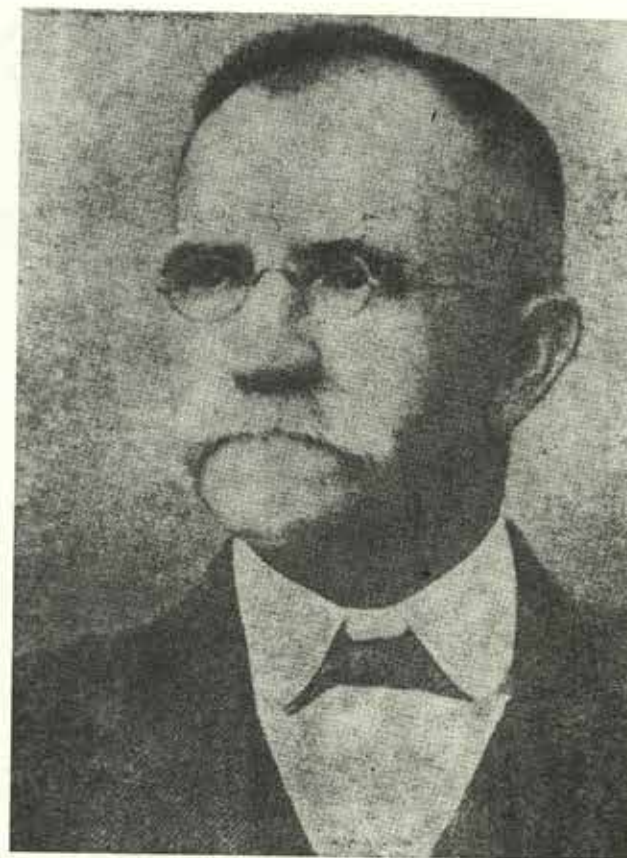
- 22) V Královci se Eichendorff zasloužil za pomoci pozdějšího liberálního pruského státního ministra Schöna o obnovu zámku řádu německých rytířů v Malborgu, který je cennou památkou německého středověkého umění. Také zde se blíže seznámil s řadou významných osobností té doby.
- 23) Eichendorff požádal o uvolnění ze své funkce z protestu vůči protikatolické politice pruské vlády, kterou zaujala ve sporu s tehdejšími kalínským arcibiskupem.
- 24) Příčinou Eichendorffova odchodu z Drážďan v květnu 1849 byly tamní revoluční události, před nimiž se na více než rok odstěhoval se svou rodinou do venkovského města Köthen, z něhož se až v listopadu 1850 vrátil zpět do Berlína.
- 25) Mezi Eichendorffovy nejznámější dramatické skladby patří tragédie Ezelin von Marientburg, veselohra Nápadníci (Die Freier) a pohádková hra Válka filistrům (Krieg den Philistern); z jeho epických skladeb jsou nejznámější eposy Julián (Julian), Robert a Guiscard (Robert und Guiscard) a Lucius (Lucius).
- 26) K nejznámějším Eichendorffovým statím s touto tematikou patří Obnova zámku řádu německých rytířů v Malborgu (Die Wiederherstellung des Schlosses der Deutschen Ordensritter zu Marientburg), Zrušení církevní zemské suverenity a konfiskace nadačního a klášterního jmění v Německu (Die Aufhebung der geistlichen Landeshoheit und die Einziehung des Stiits- und Klostergrundbesitzes in Deutschland) a O ústavních zárukách (Über Verfassungs-Garantien).
- 27) Mají charakter memoárů a jsou publikovány pod titulem Erlebtes – 1. Deutsches Adelsleben am Schlusse des achtzehnten Jahrhunderts; 2. Halle und Heidelberg) jež obsahují Eichendorffovy názory na šlechtu a její společenské poslání a cenné informace a postřehy o životě na německých univerzitách té doby.
- 28) Viz D. Stutzer, Die Eichendorffschen Güter ... s. 24–26.
- 29) Její otec Michal Sendivoj, císařský oblíbenec a tajný diplomat, též známý alchymista a odborník na důlní těžbu získal v r. 1630 kravaňské panství pochynou koupí od císařského dvora jako konfiskát po bývalé opavské protestantské šlechtě Macáků z Ottenburka; viz blíže D. Stutzer, s. 26.
- 30) D. Stutzer: Die Verwaltungsgeschichte, die wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse in Oberschlesien und im Fürstentum Troppau - Jägerndorf 1620–1820, dargestellt am Beispiel der Familie Eichendorff, Dülmen – Westfalen – NSR 1983, s. 95.
- 31) Moravskou větev Eichendorffů tvořili dále Karlův syn Bohumil (1717–58) a vnuk Josef Ignác (1743–95), po jehož smrti přešel statek opět na slezskou větev.
- 32) Kravaňský zámek byl vystavěn v l. 1721–1728 v barokním slohu buď podle plánu stavitele Fišera z Erlachu nebo Lukáše Hildebrandta. Podíl tehdejších majitelů Jana Rudolfa Eichendorffa a jeho manželky Anny, roz. Šmerhovské z Lidkovic na architektonicko-uměleckém řešení zámku a urbanistickém řešení areálu parku není průkazný a je D. Stutzerem zřejmě přeceněn; viz blíže D. Stutzer, Die Eichendorffschen Güter ... s. 28.
- 33) Tamtéž s. 141–142.
- 34) Tamtéž s. 83–84; W. Kubiena, Eichendorff und sein Landgut Lehen-Sednitz, Kuhländchen sv. 8, s. 65, 81, 97, 113 a násl.
- 35) Stutzer, s. 87–90. Kolem r. 1820 bylo na sedlnickém statku chováno celkem 53 ks hovzího dobytka, z toho 40 dojníc, 281 ks ovcí, z nichž 122 bahnic a jen 2 koně pro potřeby vrchnosti a správce.
- 36) Tamtéž, s. 90–92, 94–95.
- 37) Tamtéž, s. 144, Rudolf Eichendorff, který sloužil jako důstojník v pruské armádě, zemřel v r. 1891 ve Fuineku, kde je pohřben na starém hřbitově v blízkosti kaple sv. Rocha. Jeho dcera Markéta Marie (1859–1937) se provdala v r. 1887 za Pavla Sedlnitzkého z Choltic, majitele malého panství Vyškovice na Bílovecku.

TEXASAN AUGUSTIN HAIDUŠEK (1845-1929) - RODÁK Z MNIŠÍ

Kevin Hannan – Erich Šefčík

Augustin Haidušek, narozený 11. 9. 1845 v Mniši je osobou, na kterou rodný kraj dávno zapomněl. Ne snad proto, že by nestál za zaznamenání v paměti rodáků, ale proto, že než se proslavil, odešel z rodné obce a odešel daleko a odraz jeho popularity se nikdy nedotkl jeho rodné obce, i když on sám v myslí i v činech na ni a svůj rodný kraj nikdy nezapomněl!

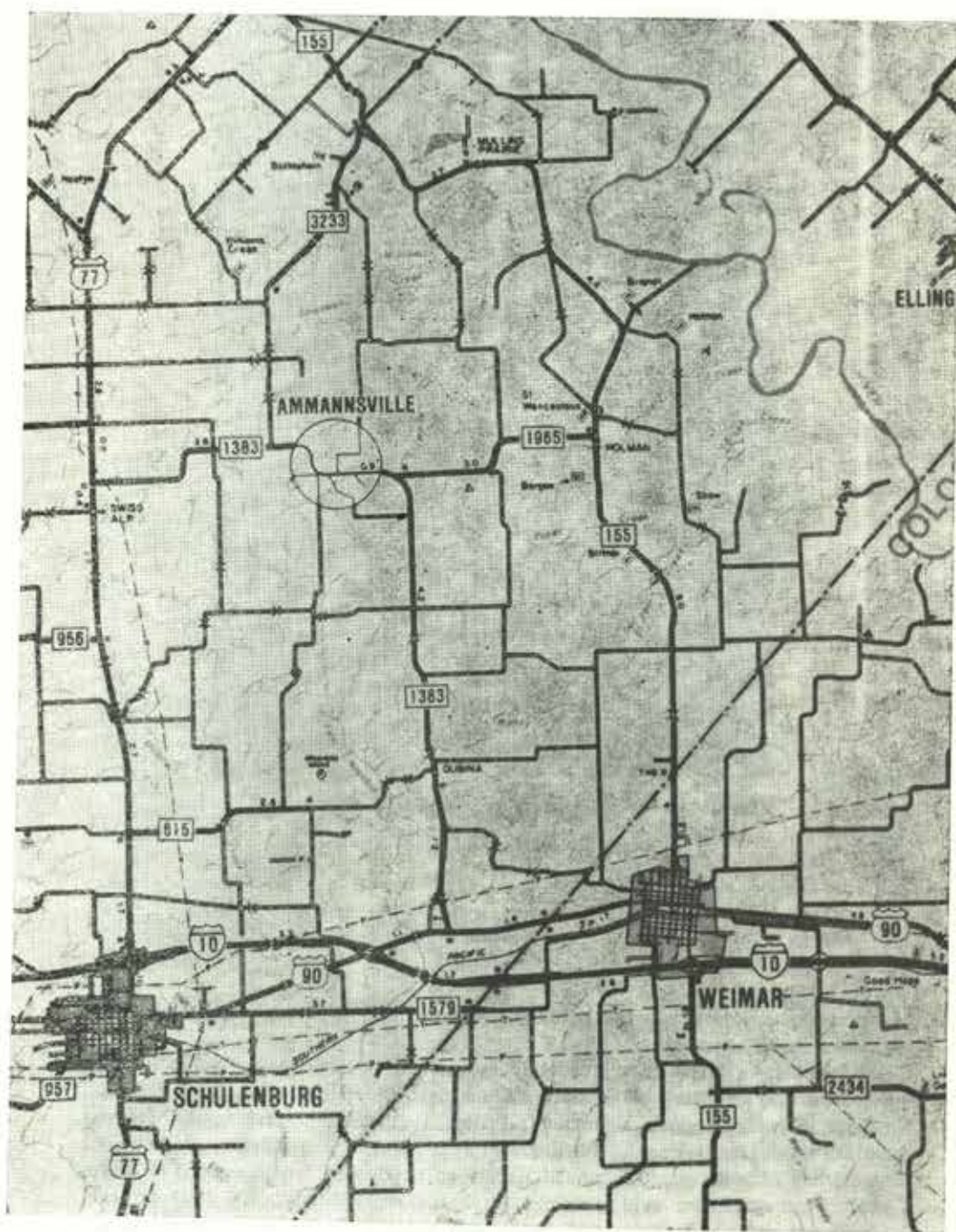
V roce 1856 se jeho otec Valentin Haidušek (1814–1867, Praha, Tx) vystěhoval s manželkou Veronikou, dětmi a některými dalšími rodinami z Mniší – Ignácem Pustějovským a Valentinem Holubem do USA. Přistáli v Galvestonu, hlavní bráně přistěhovalců do státu Texas. Do zámoří jej i mnohé následníky hnala touha za lepším životem. Tato touha se sice mnohým vyplnila, ale pouze těm, kteří se nebáli těžké a lopotné práce v nových podmínkách prudce se rozvíjející americké společnosti. Augustin Haidušek ve svých pamětech vzpomínal, jak se jeho rodina a pět dalších krajanských rodin usadili na pláních mezi městy Schulenburg a Weimar a dali tak základ pro vznik osady Dubina, která je jediným místem v Texasu, založeným Moravany příšlými přímo z Moravy, a navíc z Mniší! A proč jí právě dali jméno Dubina? V okolí totiž rostly celý rok zelené duby, tzv. „live oaks“. Ovšem, než ji založili a pevně se uchytili, museli zažít hodně strádání: „Bylo po polední, severák foukal a přitom padala ledovice (koncem listopadu 1856). Promokli jsme a neměli žádného přístřeší mimo dubů. Na několik mil v okolí nebylo žádného osadníka. To bylo pláče a naříkání, že zde musíme zahynout. Rozdělán velký oheň a přichystána večeře. V noci se spalo málo, neb byla zima a přšelo. Druhý den se vyjasnilo a každý, kdo byl schopen nějaké práce, musel dělat. Do večera téhož dne byl postaven na našem pozemku dům, v němž jsme potom bydleli celých šest měsíců, a to dosti pohodlně. Obydlí bylo zbudováno primitivně. Otec ráno našel dva rozsochaté stromy nedaleko od sebe. Usekl dlouhé žerdě, které byly jedním koncem zapuštěny do země a druhým koncem šikmo položeny na stromy a s pomocí vláken divoké révy připevněny na krokve. Zatímco mužové konali tuto práci, ženské žaly trávu, jež byla několik stop vysoká a vázaly ji v došky, které jsem vozil k stavení na koni. Došky těmi pokryto obydlí, v němž jsme všichni bydleli šest měsíců. Střechou tou neteklo ani za nejprudších lijáků... První rok se nám vedlo skutečně zle, neboť nebylo ani jediné rodiny, aby kdo z ní byl zůstal zdrav. Všichni onemocněli skoro stejnou dobu na zimnici a horečku, které se nemohli zbavit. Já však ne onemocněl... Znal jsem již něco anglicky, jezdil tedy pro doktora a jak dovedl, tak tlumočil... Druhý rok jsme již uměli rolničit. My mladší jsme se už domluvili anglicky... sklídlí jsme dobrou úrodu, jak kukuřice,

Texasan Adolf Haidušek
Foto: Josef Solnický

tak bavlny a potom bylo tak každý rok, a proto brzy jsme zapomněli na svízele, jež jsme zažili na začátku."

Rychlost, s jakou se mladý Haidušek naučil novému jazyku, jej odlišovala od ostatních přistěhovalců a dala mu možnost proniknout k vyššímu vzdělání, i když převážně formou samostudií. Přitom vystřídal množství zaměstnání, od honáka krav, přes pomocníka na otcově farmě, železničního dělníka, úředníka, až po učitele. Ačkoliv se vždy snažil naučit se nejvíce ze života nového domova, nikdy nezapomněl na svůj mateřský jazyk a české dědictví. Byl hrdý na svůj původ, což celý život dokazoval úsilím učit texaské Čechy. Nezůstal ovšem jen při učitelství, ale počal studovat práva a v roce 1870 se stal druhým právníkem českého původu v USA (po Josefu Soseloví z Cedar Rapids, Iowa). O pět let později byl v roce 1875 zvolen starostou texaského městečka La Grange, jednoho z typických center texaských Moravanů a sídelního města okresu Fayette, nejvíce osídleného českými přistěhovalci. V roce 1880 zasedl rovněž v texaském

Výřez z mapy Texasu s vesnicí Dubina založenou přistěhovanci z Mníši

Foto Josef Solnický

parlamentu za demokratickou stranu, v roce 1885 byl jmenován okresním soudcem okresu Fayette. Vedle těchto politických funkcí zastával později i místo ředitele jedné z největších texaských státních univerzit A et M University v College Stations (Agricultural et Mechanical University), kde podporoval výuku českého jazyka. Ještě v dnešních dobách je jedním z center bádání o českém etniku v Texase.

A. Haidušek měl rovněž zásluhu na tom, že se čeština po jistou dobu vyučovala na veřejných školách, takže děti nových přistěhovalců mohly i v nových poměrech nejenom získat vzdělání, ale udržovaly v sobě i národnostní povědomí, které často přenášely na své děti a jejich potomky. Na druhé straně ovšem podpořil zákon, který ukládal všem učitelům povinnou znalost angličtiny, což umožňovalo postupnou integraci české inteligence, která tak ovšem přestávala mít zájem na dalším rozvoji českého etniku v Texase, které tím začalo postupně zanikat. V tom je Haiduškovův pochopitelný rozpor, protože si zřejmě velmi dobře uvědomoval, že izolovaná česká komunita by se špatně hospodářsky, politicky i kulturně rozvíjela. Za tento svůj postoj byl také velmi tvrdě kritizován krajan-ským tiskem.

Kromě politických, společenských a hospodářských funkcí (založil např. banku v La Grande) se A. Haidušek věnoval vydávání svých novin Svoboda, které tiskl 39 let v La Grande od 10. 12. 1885. Za zajímavost stojí, že tento týdeník vychází po dnešní dny, i když již výhradně anglicky a v městě El Campo (okres Wharton), a to od roku 1931 a od roku 1960 pod názvem El Campo LEADR NEWS.

V Haiduškově Svobodě můžeme najít zprávy o událostech místního i státního významu a rovněž pochopitelně publikoval příspěvky o životě české menšiny, čímž přibližoval českým přistěhovalcům svět, který je obklopoval a v němž se potýkali se svými starostmi i radostmi. V celé řadě svých úvodníků napomáhal povznesení vzdělání čtenářů. Haiduškova čeština má ale často daleko ke spisovné češtině, své úvodníky píše mnohdy tak, jak se česky naučil doma, na Frenštátsku, i když spisovnou češtinu ovládal brilantně, samozřejmě upravenou o místní texaské výrazy. Haidušek měl při vydávání Svobody jedno krédo: Lidé čtením vychovávat – ne nudit! Sám jako věčný student chtěl, aby jeho čtenáři toužili po vznešenějších cílech života. Přestože Haiduškovy názory nebyly vždy přijatelné pro všechny jednotlivce, byl jeho vliv velký a je mezi českými Texasany patrný i dnes a mnozí na jeho práci nejenom s povděkem vzpomínají, ale ji i hodnotí.

Mníšský rodák Augustin Haidušek zemřel v La Grange v roce 1929.

MUDr. ADOLF HRSTKA

Milan Palach

Význačnou osobností regionu severovýchodní Moravy je lékař a kulturní organizátor MUDr. Adolf Hrstka, jenž v letech 1893–1930 působil ve Štamberku a zasloužil se o jeho zvelebení a kulturní rozkvět. Do údobí pěti let počínaje rokem 1989 spadá několik jubileí dr. Hrstky: 125 let od narození (v březnu 1864), 60 let od úmrtí (květen 1991), centenarium jeho příchodu do Štamberka bude vzpomenu v listopadu roku 1993. Využijeme těchto výročí k připomenutí Hrstkova významu.

Adolf Hrstka pochází z malé východočeské vsi Klešice u Heřmanova Městce. Narodil se 7. března 1864. Jeho otec Jan (1830–1904) byl v obci hostinským a obhospodařoval polností, matka Anna žila v letech 1833–1906. Adolf měl dva bratry a sestru.¹⁾ Po studiu na gymnasiu v Chrudimi dokončil střešovskobrodského vzdělání na obecním reálném gymnasiu v Kolíně, kde maturoval 14. července 1884.²⁾ Poté se stal posluchačem medicíny na České universitě Karlo-Ferdinandově. Podle záznamů lékařské fakulty začal zimním semestrem 1884–85 a pokračoval plynule až do konce letního semestru 1887. Ve čtvrtém semestru v létě 1886 navštěvoval navíc přednášky Kritické rozborů u profesora Otakara Hostinského na filosofické fakultě.³⁾ Působil v Akademickém čtenářském spolku, jehož byl místopředsedou. Po šestém semestru (léto 1887) Adolf Hrstka zapsán není; důvodem přerušení studia bylo dočasné relegování z university za vlasteneckou činnost: „Již jako medik se osvědčil statečným odporem proti německým zkouškám na právnické fakultě české university.“⁴⁾ Ve studiu pokračoval opět od podzimu 1888.

Zajímavý je Hrstkův dopis psaný redaktoru časopisu Květy Svatopluku Čechovi. Není sice datován, ale Adolf Hrstka svůj podpis upřesňuje údajem „posluchač medicíny v Proze“:

„Slovutný Pane redaktore!

Ptal jsem se mnohých časopisů, zdali Turgeněvova povídka Asja jest do češtiny přeložena. Bylo mi řečeno, že povídka téhož jména přeložena není. Pokusil jsem se tedy o překlad této povídky a ježto přál bych si, aby této Turgeněvovy velmi zajímavé povídky dostalo se u nás důstojné publikace, obracím se k Vám, slovutný Pane, se skromnou prosbou, obyste překlad tento do Vašeho ctěného časopisu Květy přijal, bude-li se Vám zdáti dosti plynným a povídky této důstojným. (...)⁵⁾

Adolf Hrstka skládal tři rigorosní zkoušky, poslední dne 21. července 1893. Promoce se uskutečnila 25. července 1893.⁶⁾

1. listopadu téhož roku přichází mladý lékař MUDr. Adolf Hrstka do Štamberka.⁷⁾ Není zatím zcela jasné, proč jím bylo právě toto místo. Spisovatel Otakar Bystřina vzpomíná na Hrstkův příchod: „Je tomu právě 27 let, co mne osud zavál na Kravaňsko. Došel jsem v květnu 1893. Za půl roku na to dosmýčili jsme s JUC. Františkem Hálou dra Hrstku na Štamberk.“⁸⁾

„(...) Objevil se před ním obraz půvabného městečka, skalnatý vrch a na něm rozvaliny hradu, z nichž se tyčila do výše kulatá věž, kterou s křikem

MUDr. Adolf Hrstka na obraze O. Blažíčka z roku 1913
Foto Jan Číp 1989

oblétalo hejno kavek. Stráž pod hradem porostlá ořešim a keři jasanovými a akátovými. Na západní straně stála mohutná lípa. Byl to obraz, který okouznil jeho oko a zapadl do srdce. Jevíště dramatu jeho života.⁹⁾

Do Hrstkova lékařského obvodu patřily obce Štamberk, Ženklaava, Veřovice, Rybí a Závěšice. Svou ordinaci měl nejdříve v domě č. 38 na náměstí, který patřil jeho předchůdci MUDr. Jalůvkovi. (Vlevo od dnešního hotelu Šipka).

„Všecko kolem, co oko vidělo a nad čím se srdce smálo, náleželo buď mrtvým nebo cizím rukám, všude mezi lidem zdomácněla jen chudoba, neporozumění, stísněnost a nedůvěra v sebe sama.“¹⁰⁾ Krása městečka a zaostalost jeho oby-

vatel – byly podnětem k velké práci, pro niž se ve prospěch Štramberka dr. Hrstka rozhodl; stal se jedním z neaktivnějších obyvatel. Už v roce 1893 vstoupil do štramberského odboru Matice školské. Spolu s Otakarem Bystřinou založil lidově politický spolek Lípa, jehož byl jednatelem. Stál u zrodu Musejní a průmyslové jednoty pro Štramperk a okolí, jejíž činnost byla povolena na jaře roku 1899, když jí předcházela existence Národopisného odboru od roku 1893.¹¹⁾

Jedním z nejvýznamnějších Hrstkových činů bylo vytvoření štramberského odboru Klubu českých turistů v roce 1895. Při svém vzniku měl odbor KČT 20 členů ze Štramberka a Příbora; dostal i hostinskou koncesi.¹²⁾ Prostřednictvím Klubu českých turistů podnikl dr. Hrstka první kroky ke zvelebení městečka. Přibližně od roku 1898 jednal o možnosti opravy štramberského hradu. Majitelem byla Tereziánská akademie ve Vídni. Roku 1900 podařilo se získat u tehdejšího kurátora Tereziánské akademie svobodného pána Gautsche povolení, aby směl zříceninu hradu trvale užívat Klub českých turistů a provést její úpravu na turistickou rozhlednu.¹³⁾

Plány na opravu a renovaci hradu vypracoval ostravský architekt Josef Pokorný. Ale c. k. centrální komise ve Vídni předložený návrh zamítla a doporučila KČT, aby si nechal projekt úprav vyhotovit u arch. Kamila Hilberta. Ten žádosti Štramberských vyhověl, plány roku 1901 narýsoval a vídeňský úřad je schválil. Peníze k opravě (podle propočtu arch. Hilberta to bylo 42 000 korun) bylo nutno shánět z rozmanitých zdrojů; pražské ústředí KČT poslalo 600 korun. Štramberští turisté pořádali divadelní představení a z výtěžků též byla oprava hrazena. Byla vytištěna i propagační pohlednice s textem: Přispěl jsem na upravení Trúby štramberské 1 korunou.¹⁴⁾

Stavba začala v roce 1902. „Přišli dělníci z okolí, hlavně z Mořkova a Věřovic. Na kamenných konzolách ve zdivu věže byl vystavěn krov, ochoz a střecha krytá šindelem.“¹⁵⁾

V následujícím roce byla dostavba věže ukončena. Do její makovice byl vložen list se zápisem: „Tato věž, již lid vždy Trúbou štramberskou nazýval, byla v roce 1902 a 1903 péčí odboru Klubu českých turistů a zvláště předsedy jeho tehdejšího místního lékaře p. MUDr. Adolfa Hrstky obnovena a od úplného rozpadnutí zachráněna. Tuto listinu kladem sem proto, aby potomci naši vážili si této staré památky historické jako my si vážili jí a aby se povždy vědělo, že opravení a zachování stalo se od obyvatelstva českého. Nechť tato věž jest vždy strážcem lidu českého v tomto kraji usedlého.“¹⁶⁾

Pro dr. Adolfa Hrstku byl Štramperk místem tolik milým a kouzelným, že se potřeboval o radost z něho rozdělit i s jinými. Počal zvát výtvarné umělce, a to nejen z okolí, ale i z Prahy. Prvým, koho krása Štramberka zaujala, byl rožnovský malíř Bohumír Jaroněk. S dr. Hrstkou jej pak pojilo celoživotní přátelství.¹⁷⁾ V prosinci roku 1903 uspořádal mu dr. Hrstka v domě na náměstí, kde je dnes hotel Šípka, výstavu obrazů, prvou ve Štramberku.

V roce 1904 byla skončena stavba lékařovy vilky vedle silnice vedoucí z náměstí na nádraží, asi v polovině její trasy. Dům obýval se svou rodinou, manželkou Marií (1873–1932), syny Oldřichem (1897–1943) a Břetislavem (1898–1974?). Nejmladší Jaromír (Mírek) se narodil až roku 1910.

MUDr. Hrstka byl dosti zaměstnán lékařskou praxí, ale nechtěl zůstat pozadu ani ve službách veřejných. Účastnil se politické činnosti za pokrokovou stranu, ve volbách do zemského sněmu na podzim roku 1906 byl jejím kandidátem.¹⁸⁾ Zasloužil se tolik o blaho obce, že byl roku 1907 zvolen starostou, jímž zůstal až do roku 1910. (Předtím zastával funkci prvního radního). Bohužel našli se ve Štramberku i lidé, kteří dr. Hrstkovi nepřáli a spatřovali v něm cizáka nehodného čestného úřadu starosty. Za svého starostenství dal postavit novou

školu pod Kotoučem (z původního návrhu ostravského architekta Grossmanna byly realizovány jen tři strany projektovaného uzavřeného šestistranu).

Ve velké aule školy pořádal A. Hrstka výstavy výtvarného umění. První v roce 1911 byla věnována olejům J. Panušky, další rok patřil A. Hudečkoví. Výstavy organizoval pravidelně každé léto až do roku 1927 s výjimkou let válečných (1915–18). Za přínos pro rozkvět umění ve Štramberku a za účast při záchraně historických objektů byla dr. Hrstkovi udělena v lednu 1910 legitimace konservátora Moravské musejní společnosti v Brně.¹⁹⁾ Štramperk se právě jeho zásluhou stal místem hojně navštěvovaným lidem domácími i cizinci, turisty i malíři a literáty. Evropu mrzčila válka. Dolehla také na Štramperk. Nedlouho po rozpoutání vojny začala se šířit pověst o nepříteli státu doktoru Hrstkovi, o rusofilích ve Štramberku; byla to „zásluha“ kopřivnických a příborských Němců.

29. ledna 1915 byl dr. Hrstka spolu s několika dalšími občany zatčen. Strájecem jeho pokoření byl štramberský četnický závodčí Jan Strejček. Dr. Hrstka byl předveden ke krakovskému polnímu soudu do Moravské Ostravy. Obviněn byl „z oslav pádu Lvova“ (což ve skutečnosti bylo loučení s hosty na sklonku minulého léta) a dále z provázení ruského vyzvědače; byl to ale „jen“ malíř Józsa Úprka, jenž do Štramberka přijel v huňatém kožichu a v beranici, čemuž však obžaloba nevěřila. Připomenuta byla i radikální činnost v době studií. Stanný soud se konal 3. března 1915. K obhajobě získal Adolf Hrstka dr. Grünfelda, znamenitého advokáta z Vídně, který byl v té době hejtmánem auditorem u polního soudu v Moravské Ostravě. Obhajoba byla založena na rozporných výpovědích svědčících četníků a na Hrstkově korespondenci s baronem Gautschem z doby, kdy byla obnovována Trúba. Obhájce žádal o svědectví barona Gautsche. Vzhledem k tomu, že stanný soud končí téhož dne o půlnoci a nebylo možné do té doby předvolat barona za svědka, byl stanný soud proti dr. Hrstkovi zastaven a celý případ šel před vojenský soud. Při něm vyšlo najevo křivé svědectví Strejčkovo i jeho dřívější podvodné jednání vůči doktoru Hrstkovi. Jan Strejček byl zatčen, žaloba odvolána. Za pár dnů byl dr. Hrstka propuštěn domů.²⁰⁾

Štramberáci jej srdečně přivítali; i olomoucký deník Pozor otiskl zprávu: „MUDr. Hrstka a soudruzi osvobozeni.“ Nicméně ještě dva roky zůstal pod policejním dohledem a bez povolení nesměl opustit Štramperk. Oba starší synové narukovali na vojnu.

28. července 1917 dostal dr. Hrstka přípis c. k. okresního hejtmánství v Novém Jičíně:

„Vaše konfinování ve Štramberku výnosem zdejšího úřadu ze dne 27. 4. 1915 nařízené prominuto.“²¹⁾

28. října 1918. Zprávy o vyhlášení samostatného státu přicházejí do Štramberka příštího dne ráno.

„Dělníci v Kopřivnické vozovce se seřadili v mohutný průvod a za hlaholu písní Kde domov můj, Hej, Slované, Nad Tatrou sa blýská a jiných vlasteneckých zpěvů a volání slávy Masarykovi a Wilsonovi bralo se pod našimi vlajkami prapory do Štramberka. Cestou přidávalo se k průvodu občanstvo, dělníci štramberských průmyslových závodů, k nim italsí zajatci pracující ve zdejších závodech. ... Průvod zastavil se pro dr. Hrstku, který potom v jeho čele kráčel na štramberské náměstí...“²²⁾

Týž večer promluvil dr. Hrstka k obyvatelům Příbora při manifestaci oslavující vznik republiky.²³⁾

Události 28. října podnítily dr. Adolfa Hrstku k nové aktivitě. Zároveň však byly oceněny i jeho dosavadní zásluhy. Dne 1. listopadu byli do Štramberka sezváni starostové a význační činitelé novojičínského, příborského a fulneckého

okresu. Zvolili dvanáctičlenný okresní národní výbor a do jeho čela byl postaven dr. A. Hrstka. Byla mu také nabídnuta funkce hejtmána pro novojičínský okres, ale odmítl ji.

V roce 1919 se soustředil zájem dr. Hrstky na další význačné místo ve Štramberku: uvažuje o zřízení národního parku na vrchu Kotouči. Koncem října se uskutečnilo první komisionální řízení za účasti Klubu českých turistů zastoupeného Hrstkou a firmy Gutman, jíž patřil lom na odvrácené straně kopce. Jednání vedlo k dohodě o pronájmu části území Klubu českých turistů na dobu 40 let, ale problém stran stanovení hranic mezi obvodem kamenolomu a zřízovaným parkem se vlekl až do července roku 1922. Doktor Hrstka žádal, aby byla do Štramberka vyslána komise ministerstva školství a národní osvěty, jež by domluvila s firmou Gutman vedení hranice a rozhodla o budoucnosti národního parku. Třebaže ministrstvo chválilo snahu zachovat jedinečný ráz Kotouče včetně jeskyně Šipka a vzácné fauny a flóry, mělo výhrady ke zřízení národního parku v tom smyslu, že by musel být vydán zvláštní zákon, přičemž nebyla zaručena budoucnost Kotouče s ohledem na blízkost lomu.²⁴⁾ Zůstalo tedy u budování okrasného sadu na straně převrácené k městečku.

Národní sad byl slavnostně otevřen 6. srpna roku 1922 za hojné účasti obyvatel ze Štramberku a okolí. Byly odhaleny dvě busty: prezidentu republiky T. G. Masarykovi od Jana Štursa a Aloisi Jiráskovi sochaře Julia Pelikána. Téhož roku byly na Kotouči zřízeny cestičky, o něž pečoval KČT, ale i firma Gutman poslala své zaměstnance pomáhat. V listopadu podal dr. Hrstka žádost o subvenci pro rok 1923 ve výši 20 000 korun na práce provedené i připravované, což mimo cesty a pomníky znamenalo úpravu jeskyně Šipka, obnovu studánek, dokončení Valašského Betléma a Valašské (Perníkové) chaloupky, malé dřevěné stavby sloužící jako přístřeší i jako prozatímní úschova archeologických a národopisných sbírek. Vše bylo dosud hrazeno ze spolkových příjmů. Ministerstvo vyplátilo až za rok 3 000 korun na zřízení Valašského betléma a Valašské chaloupky, když tyto stavby uznalo za umělecká díla.²⁵⁾

Společenská prestiž dr. Adolfa Hrstky byla silná zejména zásluhou jeho schopností a péle při každoročním pořádání výstav, budování sadu na Kotouči a dříve při úpravách Tráby. Na letní výstavy výtvarného umění se dr. Hrstkovi hlásili významní umělci: O. Blažiček, A. Kalvoda, H. Böttinger, J. Loukota, K. Welner atd. Do Štramberka zajížděly mnohé osobnosti, například dr. Arne Novák, dr. Jiří S. Guth-Jarkovský, prof. Ladislav Syllaba, Petr Bezruč, Jaroslav a Petr Kříčkové, dr. Karel Kramář.

Pokud šlo o medicínu, mimo všeobecné lékařské praxe připadla dr. Hrstkovi péče o dělnictvo v průmyslových závodech a o zaměstnance dráhy Štramberk-Veřovice.²⁶⁾ Jak vzpomíná prof. Zdeněk Bár, synovec Hrstkův, ordinoval na nemocenskou pokladnu nebo zdarma a nejednou se stalo, že dával léky ze své vlastní lékárničky.²⁷⁾ O sociálním cítění dr. Hrstky svědčí citát z jeho článku Štramberk průmyslový: „Nelze říci, že by rozvoj průmyslu podmíněn v první řadě bohatstvím domácí půdy měl blahodárný, hospodářský, sociální a kulturní vliv na domácí a okolní zde též zaměstnané obyvatelstvo. Příčiny toho najdeme různé. Snad byla to těžká, nevládná, veškerou tělesnou sílu dělnictva vysávající a ducha k zakrnění dohánějící práce, které věnovaly se po většině v poslední době celé mužské i ženské generace, hned jakmile opouštěly školní síň. (...) A takto založený lid byl arcí také některým z jeho bezohledných a jemu cizích zaměstnavatelů a vykořisťovatelů vhodným, nepostradatelným činitelem a materiálem.“²⁸⁾

V roce 1924, 20. července, přibyla na Kotouči busta Bedřicha Smetany, jejím autorem byl Jan Štursa. Slavnost, již se účastnilo 5 000 lidí, byla spojena s projevem, které zahájil dr. Hrstka a o Smetanově významu promluvil dr. Karel Juda

z Prahy. Týž rok na konci prázdnin byl na Kotouči odhalen pomník Janu Žižkovi k 600. výročí jeho úmrtí.

Zájem dr. Adolfa Hrstky se po letech soustředil opět na Trábu. Nechal vybudovat noclehárnu s dvěma většími pokoji a se čtyřmi menšími. Odmítl návrh, aby chata nesla jeho jméno (jež ostatně má dnes), a tak bylo pro ni přijato jméno dr. Aloise Rašína, jednoho z čelných politiků a druhů dr. Hrstky v národně demokratické straně. Při slavnostním otevření chaty 12. července 1925 promluvil dr. J. S. Guth-Jarkovský, jenž poukázal na třicetiletou neúnavnou činnost předsedy štramberského odboru Klubu českých turistů dr. A. Hrstky, který se podle jeho slov zasloužil o to, že Štramberk se stal uměleckým střediskem Podbeskydí a nejvyhledávanějším místem v kraji.²⁹⁾

Téhož roku byl dr. Hrstka poctěn za své lékařské zásluhy. Od Předsednictví moravské zemské správy politické v Brně dostal dopis: „Jmenuji Vás na základě paragrafu 11 zákona ze dne 30. dubna 1870 mimořádným členem zemské zdravotní rady moravské pro funkční období 1925–1927.“ Podepsán „prezident zemské správy politické.“³⁰⁾

Dr. Hrstka byl také místostarostou Ústředí jednoty českých lékařů a zároveň její čestný člen, předseda české sekce obvodních lékařů, člen lékařské komory moravské, náležela mu i další čestná členství v lékařských sdruženích.

V roce 1926 přibyla na Kotouči nové busty. K 60. narozeninám B. Jaroška bylo před jeskyně Šipka umístěno jeho poprsí jako projev úcty za vše, čím se zasloužil o věhlas Štramberka. Koncem prázdnin, po další úspěšné výstavě, byla odhalena socha Františka Palackého, opět za hojné účasti občanů.

Poslední velkou iniciativu vyvinul dr. Hrstka na podporu vystavení památníku Leoši Janáčkoví, jenž byl častým hostem ve Štramberku i samotného dr. Hrstky. V létě 1927 byla Mistrova busta instalována na svahu Kotouče, jejím autorem je Emil Hlavica.

Rodina MUDr. Adolfa Hrstky prožila útrapy v souvislosti s onemocněním nejmladšího syna Jaromíra. Chlapec byl stížen tuberkulózou, rodiče s ním jezdili do tatranských sanatorií, avšak léčba byla neúspěšná. Na podzim roku 1929 Mirek zemřel. Jeho smrt a vlastní potíže se zdravím vedly dr. Hrstku k rozhodnutí, že skončí lékařskou praxí ve Štramberku a odjede za nejstarším synem do Ostravy.

MUDr. Adolf Hrstka opustil Štramberk po 37 letech působení. 28. února 1930 rozloučil se večírkem s místem, pro něž udělal tolik záslužného. Noviny a časopisy, jež zaznamenaly tuto událost, nazvaly jej „dobrým geniem Štramberka a propagátorem krás a umění na Valašsku“. Loučení s místem, s nímž srostl jako málokdo, nebylo snadné také proto, že musel rozhodnout o osudu svých sbírek; nabídl je ministerstvu školství a národní osvěty, s podmínkou, že budou uloženy v celistvosti. Ministerstvo sbírku nepřijalo. Nakonec ji převezl do Ostravy, kde na jaře roku 1930 uspořádal v Domě umění výstavu spojenou, jak tehdy bylo pravidlem, s prodejem jednotlivých děl. A tak se rozloučil s mnohými svými obrazy, mezi nimiž byly práce Hudečkovy i Alšovy, Kašparovy, O. Nejedlého i T. F. Šimona; výšivky, keramika, gobelíny, sklo i nábytek. Výstava se setkala s velkým zájmem a stala se nejnavštěvovanější expozicí té doby v Ostravě. Jak byla přijata kritikou dokládá citát z tisku: „To, co bylo sneseno, je sběrateli ke cti, neboť taková krása, lidem odpozorovaná, bývá vždy vybraná a někdy jedinečná a jest taky v tomto případě taková.“³¹⁾

Po dlouhé nemoci zemřel MUDr. Adolf Hrstka v Ostravě dne 19. května 1931. Rakev se zesnulým byla vystavena 22. května v Domě umění, kde u ní stáli čestnou stráž kolegové lékaři, turisté, pracovníci, starosta Štramberka a zástupci umělců. 25. května byla urna s popelem zemřelého převezena do Štramberka, kde byla vystavena ve smutečně vyzdobené radnici. Odpoledne toho dne vypravilo

město pohřeb. Před radnicí zazpívalo Pěvecké sdružení dělnické z Kopřivnice, promluvili řečníci za Klub českých turistů, za dělnictvo, za Sokol, za občany i za Ústředí lékařských jednot; syn Oldřich přečetl poslední pozdrav milým Štramberákům, smuteční chvíle zakončil svým proslovem starosta obce.

„Prapory národních barev vlály z Tráby, ze škol i soukromých domů, všechna pouliční světla hořela, za okny chalup plály rozžehnuté svíce. Všechny spolky, Sokolové, Orli, DTJ, hasiči ve slavnostních krojích a s prapory, žáci a učitelstvo obou škol a všichni občané štramberský jej provázeli na poslední cestě. Záný z bývalých pánů Štramberka nebyl pochován s takovou úctou jako dr. Hrstka. On, který byl jeho objevitelem a vtiskl mu navždy pečeť krásy, které vždy rád sloužil. Ano, sloužil, on, který byl za svého života skutečným pánem Štramberka, pánem všemi milovaným.“³²

Poznámky:

- 1) Archiv Univerzity Karlovy, Matrika doktorů I, rok 1882–1900, s. 287; Okresní archiv Nový Jičín – Archiv města Štramberka, inv. č. 102 = Matrika zemřelých 1898–1936: jména dědiců po zemřelém Janu Hrstkovi – František Hrstka, Adolf Hrstka, Rudolf Hrstka, Pavlína Juklová – děti.
- 2) Archiv Univerzity Karlovy, Hlavní protokol o rigorech k dosažení doktorátu veškerého lékařství I, záznam č. 932.
- 3) Archiv Univerzity Karlovy, Katalog posluchačů lékařské fakulty České university.
- 4) Moravsko-slezský deník 20. 5. 1931, s. 2, nesignovaný dodatek nekrologu Adolfa Hrstky.
- 5) Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Svatopluk Čech; (podle informace překladatele dr. J. Honzka vyšla Asja na přelomu let 1886–87 v Našinci, r. 1889 v Lumíru, což bylo už 2. a 3. vydání povídky, nikoliv však v Hrstkově překladu).
- 6) Archiv Univerzity Karlovy, Hlavní protokol o rigorech k dosažení doktorátu veškerého lékařství, záznam č. 932.
- 7) Ohlašovací kniha fary štramberské, rok 1893.
- 8) Kniha Československé rezervace a národní park Štramberk Kotouč, Štramberk 1920, s. 53 – O. Bystřina: Můj Štramberk; (podle zápisu v kronice paní F. Martináskové z Kopřivnice, jejíž otec Josef Socha byl přítelem dr. Hrstky, přišel mladý lékař do Štramberka na umístěnku; podle dodatku nekrologu v Moravsko-slezském deníku 20. 5. 1931 bylo mu místo doporučeno profesory lékařské fakulty; verzi Bystřinovu lze pokládat za nejpravděpodobnější).
- 9) Kronika Františky Martináskové z Kopřivnice (nar. 1899).
- 10) Kniha Československé rezervace uts. s. 45 – A. Hrstka: Štramberk turistický.
- 11) Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín č. 39 – A. Turek: Bývalé musejní spolky na Novojičínsku, s. 42–43.
- 12) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 13) Tamtéž, zpráva o činnosti KČT.
- 14) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 15) Kronika paní Fr. Martináskové.
- 16) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 17) Korespondence psaná dr. Hrstkou B. Jaroňkovi je uložena ve Valašském muzeu v Rožnově pod Radhoštěm; Museum v Příboře vlastní v Hrstkově pozůstalosti dopisy psané B. Jaroňkem.
- 18) Slezský sborník 1953, s. 30 – A. Grobelný: Stávka v kopřivnické vagonce roku 1906.
- 19) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 20) Okresní archiv Nový Jičín – Archiv města Štramberka: Pamětní kniha města Štramberka I. 1923–1932, s. 65–75.
- 21) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 22) Okresní archiv Nový Jičín – Archiv města Štramberka: Pamětní kniha města Štramberka I., s. 164–165.
- 23) Okresní archiv Nový Jičín – Jar. Štindl: Kronika OV SPB Nový Jičín.

- 24) Okresní archiv Nový Jičín – Archiv města Štramberka: Pamětní kniha města Štramberk I., s. 221–225; korespondence s min. školství o zřízení Národního parku na Kotouči 1919–22. Spisy z let 1851–1945, č. 213).
- 25) Tamtéž, Pamětní kniha města Štramberka a Seznamy místních spolků 1884–1941. (Spisy č. 214).
- 26) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 27) Památník Petra Bezruče v Opavě, fond Pozůstalost Zdeňka Báry: strojopis vzpomínek.
- 28) Československá rezervace uts. s. 35.
- 29) Okresní archiv Nový Jičín – Archiv města Štramberka: Pamětní kniha města Štramberka I., s. 284, 292–296.
- 30) Museum Příbor, fond Hrstkova pozůstalost.
- 31) Moravsko-slezský deník, 25. 4. 1930.
- 32) Kronika Fr. Martináskové.

Autor článku děkuje všem, kteří mu pomáhali při badatelské práci o MUDr. Adolfu Hrstkovi: paní Janě Hrstkové, sňaha lékařově, paní Františce Martináskové, panu Josefu Adamcovi a panu Janu Melčákovi ze Štramberka za poskytnutí cenných údajů, PhDr. Maril Štemberkové za výpisy z Archivu Univerzity Karlovy, PhDr. Jiřímu Jurokovi za zpřístupnění fondu Hrstkova pozůstalost a všem dalším nejmenovaným institucím a jednotlivcům.

ŠKOLA VE STAROJICKÉ LHOTĚ

Václav Horník

V roce 1988 tomu bylo 200 let od doby, kdy v tehdejší Lhotě jako části panství Starého Jičína byla zřízena expozitura starojické triviální školy. Lze se o tom dočíst ve známé regionální publikaci Moravské Kravaňsko.¹⁾ V textové části publikace se uvádí, že „Před rokem 1788 děti chodily do školy starojické, načež v místě zřízena školní expozitura“. V nově zřízené škole ve Lhotě se uvádějí do roku 1810 jako učitelé Josef Beněk, Jan Štafa a Josef Vavřín.²⁾ V grafické příloze Moravského Kravaňska je však zřízení školy ve Lhotě vyznačeno až roku 1796. Přitom stejná grafická příloha uvádí zřízení škol v Palačově a Petřkovicích již roku 1788. Tento nesoulad byl proto autorem článku studován v Okresním archivu Nový Jičín (dále OANJ)³⁾ a také ve Státním oblastním archivu v Brně (dále SOAB).⁴⁾

Všimneme si nejdříve starších materiálů ze SOAB. Školská fáze z let 1763–1869 vykazují stav triviálního školství od konce 18. stol. Nás pak zajímají především výkazy z let 1787–1791, které vznikly jako elaboráty zvláštních školských komisí v jednotlivých krajích. V roce 1786 byli jmenováni krajsí komisaři a jejich úkolem bylo určit podle osobního zjištění místa, kde by přicházela v úvahu stavba nové školy. Teprve po císařově rozhodnutí z 10. srpna 1787 bylo překročeno k realizaci. Krajsí komisaři měli jednou ročně navštívit ve svém kraji všechny základní (triviální) školy. Přitom se zjišťoval stav školy a příjmy učitele, o výsledku se měla vyhotovit písemná zpráva. První vizitace začaly koncem roku 1787, ale práce si vyžádala několik let, takže na některých panstvích byla skončena až v srpnu 1791. Starý Jičín tehdy patřil na Moravě k V. 49

(přerovskému) kraji. Originály zpráv jsou ve SOAB. Forma jejich zpracování na jednotném a srovnatelném základě podle 21 bodů se jeví jako velmi účelná a přehledná. Využijeme přitom jen některé body pro charakteristiku triviálního školství před 200 lety v okolí Starého Jičína podle školských fází V/10, V/15, V/16, V/27, V/31 a V/49 ze SOAB.

V/31 — Podle zápisu z 26. srpna 1788 má městečko Starý Jičín školu v místě fary a jsou zde „přiškolená místa“: Vlčnov $\frac{1}{4}$ hod., Jičina 20 min., Loučka $\frac{3}{4}$ hod., Janovice $\frac{1}{2}$ hod., Kojetín $\frac{1}{2}$ hod., Hůrka 1 hod., Bernartice 1 hod., Lhota $\frac{5}{4}$ hod., Petřkovice $\frac{3}{2}$ hod., Straník $\frac{3}{2}$ hod., Palačov $\frac{3}{2}$ hod. Pro velkou vzdálenost se navrhuje vyučovat co nejdříve po domech v Loučce, Hůrce, Bernarticích, Lhotě, Petřkovicích a Palačově. Straník pak přiškolení do Hostašovic. Dále u Starého Jičína ponechat Vlčnov, Jičinu, Janovice a Kojetín.

Učitelem je zde Antonín František, který má již 64 let a přitom učil na Starém Jičíně 36 let, předtím 4 roky v Hustopečích n. B. Má dobré vysvědčení z příborské hlavní školy, ale pro stáří nemůže již dále učit.

První učitelství pomocník Josef František má 20 let a slouží zde již 2 roky. Přitom má dobré vysvědčení z Příbora.

Druhý učitelství pomocník se navrhuje pro vzdálenou obec Petřkovice.

Uvádějí se počty dětí (chlapců a děvčat), které by měly chodit do školy ze Starého Jičína (15 + 23), Vlčnova (15 + 16), Jičiny (21 + 28), Janovic (9 + 11), Kojetína (10 + 13), Petřkovic (8 + 8), celkem 160 dětí. Dále se uvádí, že do školy skutečně dochází ze Starého Jičína (14 + 19), Vlčnova (11 + 11), Jičiny (14 + 12), Janovic (3 + 1), Kojetína (1) a z Petřkovic (0), celkem 86 dětí. Školu na Starém Jičíně je třeba pro velký počet dětí rozšířit a podle předpisu postavit další místnost a sklad dřeva. Nakonec se zdůvodňuje nutnost zřízení malé školy pro 16 dětí v Petřkovicích, kde by učil druhý učitelství pomocník.

V/16 — Podle zápisu z 27. srpna 1788 měla být ve Lhotě zřízena filiální škola pro 26 dětí (9 hochů a 17 děvčat). Prvním místním školním dozorcem byl určen Antonín Beněk, ale učitel nebyl dosud jmenován. Uvádí se, že do školy zatím žádné děti nechodily a školní budovu bude třeba postavit. Listinu za Lhotu „potvrdili“ fojt Jirík Pavlík, starosta Václav Pavlík, Josef Vavřin a Antonín Beněk.

V/16 — Podobná situace jako ve Lhotě byla i v Palačově, kde byl prvním školním dozorcem určen Josef Hub. Škola měla být zřízena pro 29 dětí (17 + 12), protože dosud děti do školy nechodily.

V/15 — Lepší situace byla roku 1788 v Loučce, kde již více jak rok učil Jan Indrák ve věku 24 let s dobrým vysvědčením z Příbora. Do školy by tu mělo chodit 58 dětí, ve skutečnosti jen 52 (33 + 19).

V/15 — Škola v Bernarticích roku 1788 měla „přiškolenou“ Hůrku. Učil zde Inocenc Jan Radocha ve věku 22 let již 5 let sám s dobrým vysvědčením z Příbora. Do školy mělo chodit z obou obcí 110 dětí, ve skutečnosti však jen 95. (O historii školy v Bernarticích psal ve VSONJ č. 16 Ivan Prašivka).

V/10 — Vzhledem k tomu, že Heřmanice patří nyní také ke Starému Jičínu, uveďme ze zápisu ve Špičkách dne 16. ledna 1788. Pro Hranické Loučky a Heřmanice bylo navrženo zřídit školu také v Heřmanicích. V té době učil ve Špičkách již 27 let Josef Truba ve věku 76 let. Místním školním dozorcem byl Josef Kurfürst a starostou Martin Strnadel. Pro Heřmanice byl jmenován učitel Bedřich Zoller ve věku 32 let.

V/49 — Podle záznamu z 28. dubna 1789 byly ke škole v Hustopečích „přiškoleny“ Milotice, Vysoká, Poruba a také Dub. Protože z Dubu do Hustopeč bylo $\frac{5}{4}$ hod. cesty kopcovitým terénem, měl být Dub „přiškolen“ do Polouvsí. Ve

staré škole v Hustopečích učil již 27 let Josef Volek ve věku 49 let. Mělo zde chodit do školy celkem 143 dětí, ale ve skutečnosti chodilo jen 61 dětí.

V/27 — Nakonec není bez zajímavosti záznam z vizitace v Polouvsí, kde podle zápisu z 10. srpna 1789 byla ve zdejší filiální škole, patřící k Jeseníku n. O., „přiškolená“ obec Dub. Učitelem byl zde $\frac{3}{4}$ roku Josef Brix ve věku 21 let, který pocházel z panské rodiny v Hranicích. Mělo zde chodit do školy celkem 46 dětí, z toho Dub (10 + 7) a Polouves (17 + 12). Proto se doporučovalo zde postavit novou školní budovu.

Z porovnání v okolí Lhoty vidíme, že škola na Starém Jičíně patřila kolem roku 1788 mezi největší.⁵⁾ Docházení do školy bylo tehdy ze vzdálenějších míst na velmi nízké úrovni. Z několika uvedených případů je zřejmé, že státní orgány věnovaly zvýšenou pozornost jak budování škol, tak i zajištění vhodných učitelů v dřívějších německých obcích na národnostní hranici.

V další části článku si budeme všimnout především archiválií z OANJ. Mezi nejstarší a velmi rozsáhlou, týkající se jen školy ve Lhotě, patří nesporně školní matrika z let 1807 až 1873.⁶⁾ Cennost vidím v tom, že při nástupu dětí do školy bylo každým rokem přehledně uvedeno číslo domu, jméno dítěte a jeho datum narození, dále pak jméno a zaměstnání rodičů. Pozoruhodné přitom je, že největší počty dětí, které nastupovaly do školy ve Lhotě jsou z let 1820 až 1848. U zápisů ve školní matrice není pravidelně uváděno, kdo zapisoval (asi učitel), jen výjimečně roku 1817 — Andreas Lukes, 1820 — Jan Vašák a roku 1823 opět Jan Vašák. Přitom jméno Vašák se uvádí jako jméno učitele ve školním roce 1848-49.⁷⁾

Značný nárůst počtu obyvatel a tím také větší počet dětí v místní škole jistě ovlivnil silný provoz kolem „císařské“ silnice (vybudované v roce 1785). Rušný provoz v obci omezilo jen částečně budování železniční sítě a zahájení železniční dopravy z Lipníka do Bohumína v roce 1847. Po tomto roce naopak vzrostl provoz na silnici od Palačova ke Lhotě a dále do stanice Polom, která se stala dočasně nejbližší železniční stanicí pro okolí Valašského Meziříčí do doby, než byla vybudována železnice z Hranic do Valašského Meziříčí. S rušným provozem na silnicích souvisely také kovárny ve Lhotě, z nichž jedna patřila později známému kováři Janu Vahalovi.⁸⁾

Zajímavým a obsažným materiálem je „Popisná kniha o dítkách, které jsou povinny chodit do školy na veřejné škole obecné ve Lhotě v školním okresu novo-jičínském“.⁹⁾ Byla založena v roce 1875, pravděpodobně jako důsledek uzákonění povinné školní docházky v roce 1868.¹⁰⁾ „Popisná kniha“ byla vedena v letech 1875 až 1885.

Ve Lhotě působili učitelé (kromě již uvedených) Jan Purmanský (1849-51), Josef Vylvlečka (1851-59), František Broš (1859-64), František Kulheim (1864-71) a Jan Šindler (1871-91). Jan Šindler byl rodákem ze Lhoty a začal zde chodit do školy v roce 1855.

O školní budově ve Lhotě před 100 lety se dovídáme podle spisu pro okresní školní radu v Novém Jičíně.¹¹⁾ Budova školy postavená v roce 1852 nákladem 1 600 zlatých a rozšířená v roce 1883 nákladem 1 200 zlatých dosud stojí na stavební parcele č. 74 a je dosud používána pro ubytování pracovníků JZD Starojička. Předtím byla budova školy podle stabilního katastru na č. 26. Zatím nevíme přesně, kdy byla tato budova postavena. Matrika výnosu pozemkového uvádí, že místní školní budova je na starém topografickém čísle 31, tzn. mezi nynějšími čísly domů 6 a 7. Stejně řazení uvádí také josefský katastr, kde je zmínka o obecním domku s topograf. číslem 31. Urbaniální fáze z roku 1775 uvádí u čísla domu 26 označení „dům obecního pastýře“, který zřejmě nebyl trvale obydlen. Mohl však docela dobře sloužit jako obecní domek po nějakou

dobu k vyučování, než byla postavena nynější budova č. 26. V ústním podání nejstarších místních rodáků a pamětníků se traduje, že původně se také vyučovalo v soukromém domě č. 18.

Nakonec se ještě zastavme u jednoho z protokolů v OANJ.¹²⁾ Byl sepsán v Novém Jičíně dne 4. listopadu 1856. V protokole se uvádí, že „pokud známo, již v roce 1796 byla ve Lhotě vhodná školní budova a byl určen samostatný učitel, navržený obcí a potvrzený konsistoří v Olomouci“. Na jiném místě protokolu se uvádí „jako nepochybné, že škola ve Lhotě jako samostatná obecná škola je známa již více než 60 let“.

Uvedená fakta svědčí o tom, že rok 1788 byl velmi významný nejen pro Lhotu, ale i pro další obce v okolí (pokud jde o zřizování nových škol). Ve Starojické Lhotě zřejmě začali vyučovat po roce 1788 neškolení místní občané ve stávajícím obecním domku, který byl již roku 1796 vystřídán samostatnou školní budovou na č. 26. V roce 1852 byla postavena nová školní budova čp. 53 a konečně nejnovější školní budova pochází z roku 1933. Všechny tři školní budovy (i když po různých úpravách) stojí dosud uprostřed vesnice a dokumentují již tradiční nevšední pozornost věnovanou vytváření materiálních předpokladů všeobecného školního vzdělání a bohatého kulturního života ve Starojické Lhotě.

Poznámky:

- 1) Moravské Kravaňsko (sborník), Příbor 1898, str. 188.
- 2) Šlo zřejmě o dočasně učitele z místní obce, jejichž příjmení lze doložit podle pozemkových katastrů ze Lhoty, na okrese Nový Jičín

	r. 1789	r. 1834
na č. 20	Antonín Beněk	Antonín Beněk
na č. 24	Josef Vavřín	Josef Vavřín
na č. 37	Anna Mertíková	Valentín Štafa
- 3) OANJ, fond národní školy Starojická Lhota, sign. 143, nezpracované.
- 4) SOAB, Školské fase od r. 1787, sign. B-12, V. kraj (přerovský).
- 5) Uvedené údaje o školách kolem r. 1788 jistě nejsou bez zajímavosti především pro starší občany ze Lhoty, Palačova a dalších českých obcí, kteří chodili do konce září 1938 do měšťanské školy v Heřmanicích, příp. do léta 1945 do Hustopeč n. B.
- 6) OANJ, sign. B-116, Školní matrika 1807–1873.
- 7) Moravské Kravaňsko (sborník), Příbor 1898, str. 188.
- 8) Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, svazek 30, str. 29–38.
- 9) OANJ, fond národní školy Starojická Lhota, sign. B-117.
- 10) František Matoušek, Přehled veškerého českého školství, Praha 1911. Podle této publikace se školy za Marie Terezie dělily na:
  1. školy normální v hlavním městě,
  2. školy hlavní,
  3. školy triviální na venkově (později obecné).
 Císař Josef II. vydal nařízení, aby při každé farnosti byla zřízena škola. Povinná návštěva škol však zůstala jen na papíře. Všeobecně závazná povinnost návštěvy škol byla uzákoněna roku 1868.
- 11) OANJ, fond národní školy Starojická Lhota, spis č. 550, zpracovaný ve Lhotě dne 14. června 1888.
- 12) OANJ, fond národní školy Starojická Lhota, sign. 143, nezpracované, protokol ze 4. listopadu 1856.

K LOKALIZACI VSI NA HORÁCH

František Šutek

V darovací listině z počátku 14. stol., hlásící se k roku 1201 markrabě Vladislav Jindřich věnoval hradištskému klášteru trhovou ves Hranice (Hranitz) a vsi Heřmanice (Hermanici), Loučky (Luczki), Polom, Bělotín (Belotyn), Na horách (Nahorach) a Jesenici (Yesennicie, nářečím Jasenica, dnešní Jeseník n. O.), s rozsáhlým lesem.¹⁾ Ze šesti v listině jmenovaných vsí pět existuje dodnes, zatímco ves Na horách buď zanikla nebo splynula s jinou vsí, takže její lokalizace je dosud sporná. Uvádím zde názory badatelů k této otázce.

Vladimír Nekuda²⁾ udává podle Hosákovy místopisu: „Na Horách. Ves neznámé polohy někde na Hranicku.“ Rovněž v díle Hosák-Srámek³⁾ čteme, že Nahorach je zaniklá ves na Hranicku blíže neurčitelná. Rolleder⁴⁾ vyslovil domněnku, že by se ve jménu Nohorach dala vytušit dnešní Hůrka (u Bernartic, o. N. Jičín). Turek v knize Fulnecko⁵⁾ uvádí, že Na horách může být Hůrka či Pohof, že však o lokalizaci nelze jednoznačně rozhodnouti. V novějších svých pracích na základě nově získaných historických zpráv a archeologických nálezů lokalizuje ves Na horách jednoznačně na Hůrku.⁶⁾

Je třeba však také upozornit na existenci odlišných názorů, které lokalizují osadu Na horách na severní Hranicko. Florian Zapletal⁷⁾ píše: „V listině (datované rokem 1201) uvedené vsi stojí dosud. Zanikla pouze ves Na horách, o které ani nevíme, kde ležela. Byla založena v severní části hranického panství, zvané Hory, Oderské hory. Je to patrné také z výčtu vesnic v citované listině. Název Na horách je vsunut mezi Bělotín a Jesenici, což značí, že později zaniklá ves ležela severně nebo severozápadně od Bělotína v horách. Všechny uvedené vsi byly založeny po roce 1276, anebo teprve po roce 1292 a jsou logickým doslovem k listinám hradištských opatů fojtům Thomonovi a Gerlachovi z těchto dvou let o kolonizaci obšírného lesa, přilehlého k Hranicím. Také poloha těchto vesnic naznačuje, v kterém směru od Hranic se prostíral tento les.“

Farní pamětní kniha v Partutovicích⁸⁾ zaznamenává v úvodní kapitole starou místní pověst, že zdejší „kolonie“ (osady) Na horách měly původně jednoho fojta, jenž měl tři syny, Bartoně, Jindřicha a Dobeše. Těmto pak rozdělil své pozemky, takže povstalo tři fojtství, dle nichž pak tři osad povstálých obdržela jména: Partutovice (Partovice), Jindřichov a Dobešov. Tuto pověst zaznamenal také Vojtěch Bartovský.⁹⁾ Obdobnou pověst o třech bratřích uhliřích Jindřichovi, Dobešovi a Bartoloměji, kteří založili po nich nazvané osady Jindřichov, Dobešov a Bartutovice, zapsal Adolf Jordán.¹⁰⁾

Domněnku, že ves Na horách je třeba lokalizovat na severní Hranicko, nejpravděpodobněji do dnešních Partutovic, podporuje fakt, že severnímu Hranicku se dříve i dnes lidově říká „Na horách“ (na rozdíl od Pobečví uprostřed a Záhoří na jižní straně Hranicka). Potvrzuje to také název polní trati „Pod horama“ („Pod Hůrama“) mezi Stříteží a Olšovcem, nad níž se příkrě zvedá k severu zalesněná stráž směrem k Partutovicím. Ant. Souček udává,¹¹⁾ že v lese Hory sev. od Stříteže mezi Partutovicemi a Jindřichovem pramení potok Ludina (Ludyna 1569), jež se na svém dolním toku jmenuje Ročí potok. Názvy Na horách, Hory, V horách, Horáci, se vyskytují také v kronikářských zápisech ze 17.–19. století.¹²⁾

Osada Na horách ležela snad na horním konci dnešních Partutovic, kde nad kostelem v blízkosti fojtství byly náhodou odkryty archeologické nálezy, které (dle zápisu farní pomětní knihy) zkoumal archeolog prof. Karel Jaroslav Maška v Novém Jičíně. Při rozhodování o nejpravděpodobnějším místě, kde mohla stát osada Na horách, je třeba především přihlídnout k významové motivaci vzniku tohoto jména, jakožto odrazu objektivní reality.¹³⁾ Jde zde o model jména na otázku: Kde sídlí lidé? Odpověď: Na horách. Plurálový tvar napovídá, že nejde o jednotlivou horu, ale o pásmo hor, tedy o „Hory“, které jsou na severním Hranicku (Oderské hory, nyní Oderské vrchy). Naproti tomu ztotožnění vsi Na horách s Hůrkou u Bernartic neodpovídá uvedenému pojmenovávacímu procesu, neboť Hůrka je izolovaný kopec (380 m), pod nímž vznikla ves téhož jména, která však ve skutečnosti neleží „na horách“, ale „pod hůrkou“.¹⁴⁾

Pro úplnost připojuji ještě sdělení o pokusu lokalizovat ves Na Horách na Valašsko, do Veselé, východně od Valašského Meziříčí. Literární historik Bedřich Slavík, vydavatel knihy J. H. A. Gallaš, *Romantické povídky*,¹⁵⁾ uvádí doslovně: „Gallašova Jesenice je Jesenice p. Lešná, Na Horách je místní část Veselé p. Zašová, Lučičky asi Lučice p. Běloutín.“ Všechny tyto Slavíkem uvedené lokalizace jsou chybné; Jesenice je totiž dnešní Jeseník nad Odrou, Loučky (u Gallaše Lučičky) jsou nyní Hranické Loučky a ves Na Horách určitě nebyla na Valašsku, východně od Valašského Meziříčí, protože až tam hranický újezd nesahal.

Poznámky:

- 1) Gustav Friedrich, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, II., Praha 1912, n. 352, pag. 364–368.
- 2) Vladimír Nekuda, *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*, Brno 1961, s. 155.
- 3) Lad. Hosák - Rud. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, II., Praha 1980, s. 114.
- 4) Anton Rolleder, *Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau*, Steyer 1903, s. 27.
- 5) Adolf Turek, *Fulnecko*, Brno 1940, s. 18.
- 6) Adolf Turek, *Jeseník nad Odrou do konce třicetileté války*, VSONJ sv. 20/1977, s. 22; *Z minulosti Hůrky*, VSONJ sv. 39/1983, s. 2.
- 7) Florián Zapletal, *Hranice a jejich zámek, Záhorská kronika*, ročník XVI., 1934-35, s. 27.
- 8) *Memorabilia parochiae Partutoviensis*; použito opisu kronikáře Rudolfa Mika z Luboměře z roku 1929 (můj opis strojem s. 7).
- 9) Vojtěch Bartovský, *Hranický okres*, Brno 1909, s. 254.
- 10) Adolf Jordán, *Jindřichov, in Soudní okres hranický*, uspořádal Alfa Václav Musiol, *Hranice* 1936, s. 198.
- 11) Antonín Souček, *K nomenklatuře potoků na Hranicku*, *Záhorská kronika* XXVII., 1945-50, s. 77.
- 12) Boh. Indra a Ad. Turek, *Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911*, Olomouc 1947, s. 46, 56, 69, 83.
- 13) *Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. čl. onomastické konference v Trojanovicích 1982*, SPN Praha 1983, s. 42.
- 14) Adolf Turek k této problematice vyslovuje svůj názor takto: „Avšak pohledem z údolí Luhy resp. Temnice leží Hůrka skutečně „na horách“.“
- 15) J. H. A. Gallaš, *Romantické povídky*, *Evropský literární klub*, Praha 1941, poznámky na s. 259 k textu na s. 34.

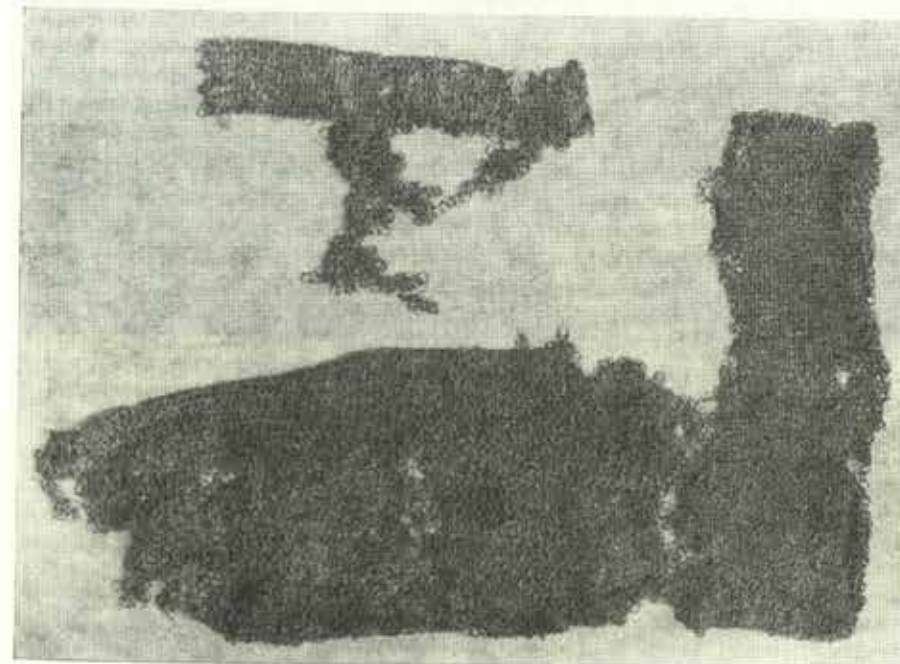
KROUŽKOVÉ BRNĚNÍ Z HRADU STARÝ JIČÍN

Jan Číp

Koncem roku 1987 získalo historické oddělení Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně darem od pana J. Šimíka zlomek kroužkového brnění, které vykopal jeho otec ve 30. letech našeho století v jihozápadní části zříceniny hradu Starý Jičín v hloubce kolem 1 m. Pak toto torzo po očištění uložil doma do nádoby s petrolejem, kde zůstalo ležet přes půl století.

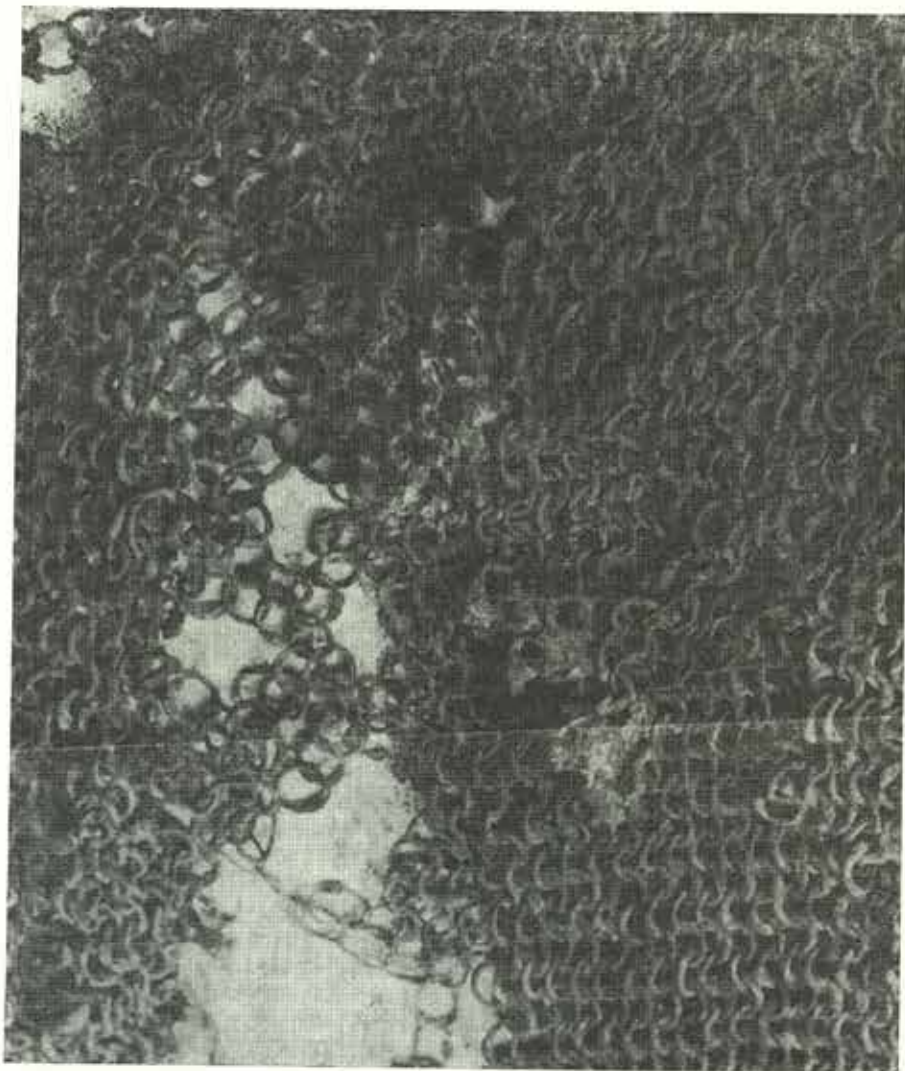
Je to první známý nález kroužkové zbroje z hradu Starý Jičín (z kterého jsou známy nálezy částí pozdější destičkové zbroje), ale i ze středověkých lokalit na území dnešního okresu Nový Jičín.

Kroužková zbroj je východního původu a ve střední Evropě se začala používat od 11. století a udržela se až do 14. a 15. století, kdy postupně začala převládat plátová brnění, byla však i další století používána orientálními nájezdníky.

Torzo drátěné zbroje, část rukávu a pletiva kryjícího trup, nahoře límec tzv. oboječek

Foto Jan Číp 1989

Detail drátěné košile s kovovými nálitky
Foto Jan Číp 1989

Kroužková brnění byla vyráběna z malých železných kroužků, které byly vzájemně propojovány, čímž vzniklo husté pletivo. Tato brnění byla velmi drahými výrobky zbrojářských dílen, jejich výroba představovala nesmírně zdoluhavou a trpělivou práci. Bylo třeba vykovat a vytáhnout několik set metrů stejně silného drátu, spirálovitě ho navinout a z něho nasekat až 20 000 kroužků, z kterých se brnění skládalo, do každého kroužku prorazit dvě dírký, kroužky vzájemně mezi sebou propojit, konce každého kroužku spojit, dírkami prostrčit nýtek a zanýtovat.

56

Kroužkové brnění bylo oblíbenou a žádanou zbrojí i přes svou poměrnou váhu 10–15 kg nebylo překážkou volného pohybu bojovníka. Kroužky se mezi sebou lehce přesunují a neomezují pohyb víc než látka.

Kroužkové brnění poskytovalo spolehlivou ochranu proti šípům z evropských luků, i relativně dobrou ochranu proti jiným sečným a bodným zbraním, neuchránilo však před ranou kopí vedenou v prudké jízdě.

Torzo brnění ze Starého Jičína je tvořeno železnými kroužky o vnějším průměru 6,5–7 mm a vnitřním 5,5–5,3 mm. Můžeme rozlišit tři části brnění: límec, pletivo kryjící horní část trupu a část rukávů. Nejzachovalejší částí je límec o rozměrech 4 x 20 cm tvořený dvěma vrstvami pletiva, neboť kryl jednu z nejexponovanějších a nejzranitelnějších částí těla, dopadaly na něj někdy rány, které se svezly po přílbě. K límci je několika kroužky připojena část pletiva chránící horní část trupu bojovníka, o rozměrech 45 x 49 cm, pletivo je jen povrchově zasaženo korozí, kroužky se mezi sebou lehce pohybují. Na několika místech jsou ke kroužkům přitaveny aformní částičky železa. Složitým problémem bylo datování této zbroje a to z několika důvodů, především pro korozivost nálezů, neznalost nálezových okolností, technologie výroby zůstávala několik století až na detaily v podstatě stejná.

Díky spolupráci s Vojenským muzeem v Praze se podařilo na tuto otázku nalézt odpověď. Pracovníci Vojenského muzea pod vedením PhDr. Petra Konaříského provedli expertízu, jejímž výsledkem bylo zjištění, že kroužkové brnění ze Starého Jičína pochází z 1. poloviny 15. století.

Nevíme, kdy a za jakých okolností se tato zbroj dostala do země. Tyto a podobné otázky by napomohl řešit systematický archeologický výzkum hradu Starý Jičín.

Použitá literatura:

1. P. Klučina, A. Romaňák, K. Richter, Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I, Praha 1983, s. 82–83.
2. J. Petráň a kol., Dějiny hmotné kultury I, Praha 1985, s. 712–715.
3. R. Pleiner, Staré evropské kovářství, Praha 1962, s. 170.
4. R. Příhoda, Ein mährischer Spangenharnisch, Das Kuhländchen 10, N. Jičín 1929, s. 65–68.

„CHUDAČKA“ Z LIBHOŠTĚ

Oldřich Sobek

Koncem dvacátých let našeho století vznikla v Libhošti ojedinělá podnikatelská činnost, která zanikla teprve v polovině šedesátých let. Šlo o těžbu a zpracování ostřice třeslicovitě (*Carex brizeides* L.) pro čalounické potřeby. Přesto, že rozsah této činnosti byl dosti značný, vytrácí se z povědomí dnešní generace. Tato činnost byla postupně rozšířena i na zpracování rákosu obecného (*Phragmites communis*) na rákosové pletivo.¹⁾

57

Autorovi tohoto příspěvku se ještě podařilo zachytit fyzické předměty, které dokumentují způsob zpracování této lesní trávny na čalounickou surovinu i rákosu (v Libhošti „palachu“).

Ostřice třeslicovitá (*Carex brizoides*) je vytrvalá, 20–70 cm dlouhá, poléhavá, živě zelená rostlina trávovitého vzhledu, rostoucí na vlhčích stanovištích. Má úzké, jen 2–3 mm široké a 20–50 cm dlouhé listy s ostrými okraji, které mohou způsobit pořezání rukou při manipulaci. V době květu (červen – červenec) je celý trs poměrně tuhý, ale velmi ohebný. Množí se velmi dobře semeny, ale především tenkými plazivými oddenky. V místech, kde má příznivé podmínky, může na stanovišti zcela převládnout a agresivně vytlačit ostatní rostliny bylinného podrostu. K jejímu značnému rozšíření v lesích severní části Moravské brány a přilehlých oblastí Podbeskydské pahorkatiny přispělo patrně holosečné hospodaření v lesích a následné zalesňování smrkovou monokulturou. Svědčí o tom skutečnost, že v dosud zachovalých listnatých porostech lesa Roveň je její výskyt jen ostrůvkovitý, zatímco na místech přeměněných ve smrkové monokultury je značně nepříjemnou dominantou bylinného patra.

Les Roveň se rozkládá na SV od Nového Jičína v k. ú. Šenov o výměře necelých 500 ha. Jako lesní komplex je vyhledáván a využíván již z minulých období zejména obyvateli obcí Libhošť, Šenov, Hukovic a částečně i Bartošovic.

Zachování tohoto poměrně rozsáhlého, souvisle zalesněného území v jinak téměř odlesněné krajině, bylo umožněno především historickým vývojem sídel v údolí toku Jičínky (Nový Jičín, Šenov, Kunín) a Bartošovického potoka (Bartošovice) a říčky Sedlnice (obě Sedlnice). S rozvojem těchto sídel bylo spojeno i budování komunikační sítě, která v jinak velmi husté silniční síti na území okresu, se úplně vyhnula poměrně rozsáhlému území mezi Libhoštěm, Kunínem, Hukovicemi, Bartošovicemi a Sedlnicemi. Zalesněné území o rozloze téměř 500 ha tak odolávalo zesílenému tlaku při odlesňování krajiny přesto, že les leží v jinak poměrně dobře přístupném a zemědělsky vhodném terénu. O další ochranu tohoto lesního komplexu se již postarala středověká feudální správa, která byla ukončena v roce 1918 v podobě správy lesa Tereziánskou nadací ve Vídni. Dodnes je tento les Libhošťany nazýván „Panským lesem“. Les byl po dlouhou dobu pro značnou část libhošťských chalupníků a drobných zemědělců zdrojem skromné obživy.

Lesní správa pod Tereziánskou nadací a po ní i státní lesní správa (min. školství) udržovala les pomocí levné pracovní síly ve vzorném pořádku. Správa poleší byla umístěna v hájence při státní silnici v Sirkových lázních. „Revírný“ měl k dispozici 2–3 hajné, obvykle místní obyvatele z Libhoště a Hukovic. Velmi bylo dbáno na čistotu lesa, zejména na funkčnost rozsáhlého odvodňovacího systému, který byl vybudován po celé ploše lesa. Lesem protéká v Sirkových lázních pramenící Bartošovický potok, který má v plochém, jen mírně zvlněném terénu lesa řadu krátkých přítoků. Většinou jsou to velmi úzké a hluboce zařezané rýhy vzniklé erozní činností v mocných usazeninách kvarterních štěrků, štěrkopísků i sprašových dunách. Na tento přirozený odvodňovací systém byl napojen systém umělých, poměrně mělkých příkopů a odvodňovacích kanálů, který byl pečlivě udržován. Ve velmi dobrém stavu byly udržovány i lesní cesty a dřevěné mosty a propusty přes rozvětvenou potoční síť. Les plnil důležitou funkci biocentra v jinak již zemědělsky dosti přeměněné krajině. Mělké vody přítoků Bartošovického potoka byly významným trdlišťem pstruha obecného, hnízdilo zde velké množství ptačích druhů včetně ledňáčka a až do 2. světové války se zde vyskytovala vydra.

Les byl rovněž nejvýznamnějším loveckým revírem. Nebylo výjimkou, že v zimních měsících bylo možno zastihnout na „bartošovických lukách“ (v libhošťském

Ostřice třeslicovitá (*Carex brizoides* L.) v biotopu lesa Roveň

Foto Jan Číp 1988

podání „za říkama“) stáda srnčí zvěře kolem 60 kusů i více. Nejinak tomu bylo i s ostatní drobnou zvěří.

Tato pečlivost lesní správy, spolu se samozřejmou těžbou dříví a následným zalesňováním pasek, byla zdrojem pracovní příležitosti a zajišťovala buď zcela, anebo alespoň příležitostně obživu bezzemkům a chalupníkům s drobnou držbou půdy, především z Libhoště. V ostatních vesměs německých obcích (Šenov, Kunín, Hukovice, Bartošovice) tato kategorie obyvatel nebyla tak významná, neboť vesnice byly založeny především na selských usadlostech a chudina byla zaměstnána u těchto sedláků. Z těchto vesnic se zúčastňovali práce v lese především sedláci, kteří svými koňskými potahy (většinou ovšem v zimním období) přibližovali a odváželi vykáčené dříví z lesa.

Vznik první Československé republiky podnítl významnou měrou podnikatelskou činnost v českých obcích i na území Novojičínska. Zajímavým, ojedinělým způsobem se tato podnikavost projevila v obci Libhošť. Jedním z těch, kdož hledali obživu v lese Roveň, byl i libhošťský chalupník Josef Lacina z č. p. 235. Ten využil zkušeností místních obyvatel, kteří občas používali k vycpávání „stružků“ do postelí trávu, která v hojném množství rostla právě v lese Roveň. Tato tráva způsobovala značné problémy všem, kteří pracovali při ošetřování mladých vysázených lesních kultur. Jeho podnikavý duch objevil v této trávě možnost zuzitkování ve formě vhodné výplně, v té době velmi módního čalouně-

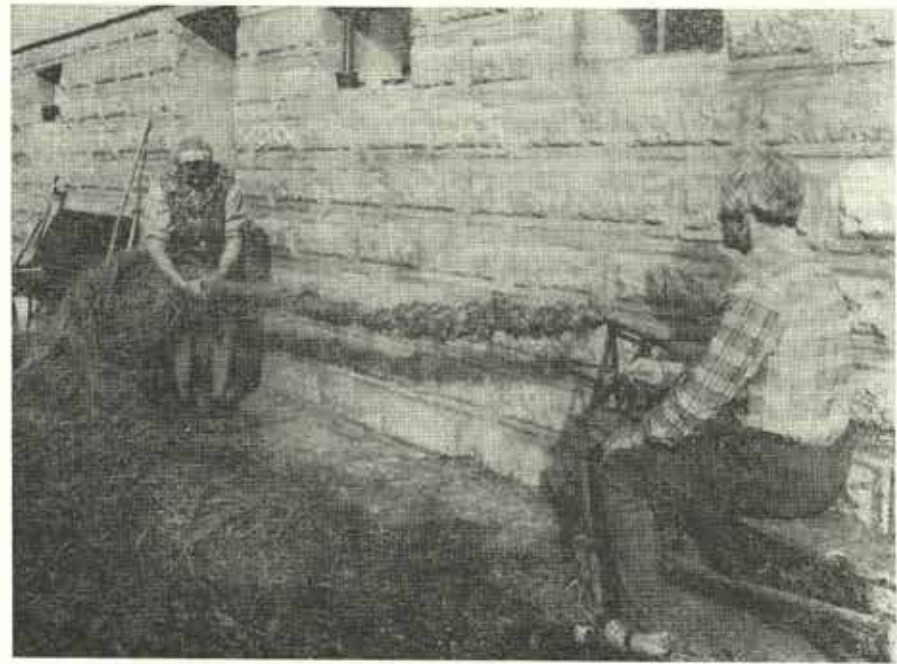
ného nábytku. Po prvých zkušenostech a pokusech u místních čalouníků v Novém Jičíně, kteří přijali tuto novou surovinu velmi příznivě jako náhradu za drahou a nedostatkovou „africkou trávu“, požádal v roce 1926 o živnostenský list na těžbu a zpracování této lesní trávy. Vznikla tak více jak 40 let trvající zajímavá činnost v našem regionu.

Základem celého poměrně rozsáhlého podnikání se staly rozsáhlé plochy s výskytem ostřice třeslicovitě v lese Rovní. V období 2. poloviny I. republiky i po celou dobu okupace bylo na těžbě a zpracování této nové „čalounické trávy“ zainteresováno průběžně více jak 50 rodin domkařů z Libhoště. Těžba trávy byla udělována především jako výsada těm, kdo se nějakým způsobem podíleli (převáděno do dnešní terminologie) na „brigádnické“ pomoci lesu. Plochy byly přidělovány hajnými za mírný poplatek (jedno lesní oddělení za 20,— Kčs) především za pomoc při vysazování lesních sazenic, práce ve školce, čištění odvodňovacích příkopů, údržbě cest a mostů, budování a úpravách krmelců pro zvěř, likvidace klestí aj. Přednostně ovšem byly plochy přidělovány rodinám „dřevařů“, kteří buď celoročně, většinou však sezónně v zimě káceli stromy. Protože se touto činností po celé její trvání živila především sociálně nejslabší vrstva obyvatel, dostala tato tráva příznačné pojmenování. Říkalo se jí „chudačka“. Dodnes jí nikdo z Libhošťanů pod jiným názvem nezná.

Do „chudačky“ se nastupovalo v polovině června a sezóna končila podle počasí v říjnu. Do práce chodily celé rodiny i s dětmi. Tráva se po hrstech trhála. Kosení kosou, nebo srpem většinou lesní správa nedovolovala pro poškození mladých výsadeb. Před sezónou byl proveden nejdříve úklid ploch určených ke sklizni trávy. Klestí bylo pečlivě vysbíráno. Sklizeň trhaním byla i výnosnější, neboť tráva i s celým trsem byla lépe odměňována při výkupu a byla i větší výtěžnost z plochy. „Chudačka“ se sušila na místě (na pasekách), nebo se zelená odvážela na dvory a zahrady. Po vysušení na určitý vlhkostní stupeň (tráva nesměla být přeschlá), přicházela na řadu nejdůležitější operace v celém procesu zpracování. Tráva byla na jednoduchém jednoúčelovém zařízení zvaném „točák“ splétána do zpravidla 6 metrů dlouhých „skrutů“. Skrut se překládal oběma konci k sobě, kde byl svázán. Výsledkem byl 3 m dlouhý, 20–30 cm široký zkroucený cop. Jednotlivé „skruty“ byly pak vázány do „balíků“. „Balík“ tvořilo buď 9 malých (výše popsaných) skrutů, nebo 4 velké skruty, dvojnásobné délky. Jeden balík vážil 40–48 kg. Při kroucení skrutů bylo nutno trávu čistit od nežádoucích příměsí, listů, klacků, úlomků větví, mechu aj.

Stáčení „chudačky“ do skrutů umožňovalo především snadnou manipulaci v dopravě, v dalším, mnohdy i dlouhodobém skladování i při vlastní spotřebě v čalounických dílnách. Především však šlo o technologickou záležitost, protože trvalé zkroucení celého trsu trávy udržovalo po celou dobu jeho pevnost, pružnost a poměrně stabilní vlhkost, neboť skrut téměř nepřijímal vzdušnou vlhkost. Stáčení do skrutů bylo prováděno na velmi jednoduchém zařízení, spočívajícím z dřevěného kozlíku, na němž rozkročmo seděla osoba točící klikou. Točivý moment byl převáděn na zakroucený hák. Druhý pracovník (zpravidla muž) zahákl trs trávy do háku a při neustálém otáčení klikou postupně přidával další trávu až do potřebné síly a délky skrutu. Kroucení „chudačky“ byla práce namáhavá, zejména trpěly paže, takže pracovník si zpravidla vypomáhal kolenem a stehnem, aby udržel zpětný odpor krouceného materiálu. Práce byla nepřijemná i na styk s pokažkou, protože ostré hrany listů ostřice často jemně, ale nepřijemně zraňovaly ruce.

Podle potřeb této technologie zhotovil prototyp tohoto jednoduchého zařízení jiný místní podnikatel z Libhoště — Josef Číhal ve své malé zámečnické dílně (již zaniklé). V této malé dílně byl vyroben i ruční stroj na výrobu ráko-

Výroba skrutu: postupným přidáváním suché trávy vzniká dlouhý stočený ohon

Foto Jan Číp 1988

sového pletiva. Těchto ručních točáků bylo pak v Libhošti vyrobeno mezi 50 až 80 kusy. Po opadu zájmu o tuto surovinu byly vesměs novými majiteli domků jako nepotřebné likvidovány.

Distribuci vzniklé suroviny z Libhoště prováděl především podnikavý koncesionář Josef Lacina do blízkého okolí, ale i do velmi vzdálených míst. Z počátečních 300–400 q roční produkce se výroba postupně zvedla až na 1 200 q, což představovalo asi 40 vagónů za sezónu. Distribuce byla prováděna ve velkém. Postupně přicházely zakázky od čalounických firem z celé Moravy a „klientela“ zasahovala i do východních Čech, včetně Pardubic a Hradce Králové.

Značným odběratelem byla firma Slezák v Bystřici pod Hostýnem a automobilka Tatra v Kopřivnici, kde byla tato „čalounická tráva“ používána jako výplň do sedaček automobilů, dokonce i vagónů. V období největšího rozkvětu živnosti (polovina 30. let) vykupoval Josef Lacina 1 q trávy podle kvality za 50,— až 80,— Kčs při odbytové ceně 70,— až 100,— Kčs. V této době byl již skutečným živnostníkem a trávu dodával i na velkou vzdálenost vlastním nákladním autem, nebo ve větším množství zasílal vagóny z nádraží v Novém Jičíně.

Úspěch této činnosti podnítil i další podnikavce z Libhoště. V době vysokého a rychlého vzestupu slávy „chudačky“ z Libhoště se jako podnikatelé v této činnosti uplatnili i Bedřich Lacina (bratr Josefa Laciny) a Karel Hanzelka. Tito podnikatelé však již nemohli svoji činnost opřít o les Roveň, kde plochy pro těžbu trávy byly rozděleny. Proto na vlastní náklady těžili uvedenou trávu

především v Hrabětickém lese a v lesích kolem Odry u Suchdolu nad Odrou a Kunína. Do těchto lesů rozšířil i svou vlastní podnikatelskou činnost Josef Lacina, neboť pro značný odbyť nevystačil jen s výkupem od místních rodin. Do Hrabětic se dojíždělo na celý týden s ubytováním u místních sedláků — Čechů. Z Hrabětic byly zpracované balíky trávy odváženy autem, z lesů kolem Odry byly vagonovány na nádraží v Suchdole nad Odrou.

Tato zajímavá a (nejen v našem regionu) ojedinělá činnost byla přenesena po roce 1953 do Oblastního hospodářského komunálního podniku v Novém Jičíně, spolu se stejně zajímavou a ojedinělou výrobou rákosového pletiva. Konec této činnosti nastal po roce 1960, kdy se objevily nové umělé hmoty, pro čalounické podniky i spotřebitele mnohem přitažlivější, jako molitan, pěnová guma aj.

Stojí za zmínku připomenout, že těžba a způsob, zejména však okolnosti, za kterých bylo lesními správami vydáváno povolení k těžbě ostřice třeslicovitě v lese Roveň, značně přispívaly k čistotě lesa.

Potlačování tohoto — nyní značně dominantního — rostlinného druhu v lesích naší oblasti bylo určitým přínosem k posilování ekologické stability lesních společenstev.

1) Prvá zmínka o zpracování této trávy je publikována v Kravařsku roč. V., str. 17.

O NÁVRHU CHRÁNĚNĚ OBLASTI POODŘÍ

Marie Sedláčková

Z řady přírodovědecky zajímavých oblastí Novojičínska zaujímá nejnižší položené území okresu protékající řekou Odrou ve sniženině Moravské brány a části Ostravské pánve poněkud zvláštní postavení. Toto přechodné území mezi Českým masivem a Západními Karpaty představuje nejmladší modelovaný reliéf Novojičínska. Geologický podklad zde tvoří mocné sedimenty miocenního moře (jíly a písky), které překrývají čtvrtohorní usazeniny sprašových hlín, štěrko-písků a písků. Geneze těchto sedimentů souvisí s postupem severského ledovce, jehož jižní hranice zasahovala k Běloušce, a následnou modelací reliéfu činností vodní a větrné eroze. Řeka Odra, která opouští Oderské vrchy, ztrácí bystřinný ráz a v prostoru Moravské brány mění směr toku k severovýchodu. Při mírném spádu se koryto řeky zařezává do písčitého usazenin a silně meandruje. Okolní mírně zvlněný terén charakterizují ploché rozvodnicové hřbety, rozsáhlé plošiny a údolní terasy dolních přítoků Odry. Vlastní údolní nivu inundačního území tvoří oluvialní náplavy, které v šířce 2 až 4 km nasedají na glaciální materiál štěrku a písků, jež lokálně překrývají eolické sedimenty sprašových hlín.

Geologická a geomorfologická modelace tohoto reliéfu zde vytvořila specifické podmínky pro vývoj a utváření vegetačního pokryvu. Celkový charakter současné krajiny významně ovlivnil i člověk svou činností (osídlení, budování

rybníků, stavby vodních mlýnů, hrází, kanálů i důmyslných odvodňovacích systémů).

K významným znakům ovlivňujícím charakter krajiny údolní nivy Odry, jimiž se tato oblast odlišuje od přilehlé Podbeskydské pahorkatiny a Oderských vrchů, je možno zahrnout především existenci rozsáhlých vodních ploch soustavy rybníků (jistebnické, studenecké, barošovické a oderské), hustou síť slepých ramen a jejich zbytků, rozsáhlé porosty údolních luk podél obou břehů Odry a fragmenty lužních lesů. Architektonicky významnou složkou krajiny je dobře zachovalá rozptýlená zeleň, která zde má charakter jednak zapojených břehových porostů podél Odry, slepých ramen a většinou i dolních toků přítoků (Luha, Jičinka, Sednice, Lubina, Ondřejnice, Husí potok, Bílovka), jednak představuje drobné remízky, aleje u rybníků, křovinatá a stromová seskupení a solitérní dominanty domácích fyto geograficky a fyto ceno logicky důležitých dřevin. Příkladem je vrba bílá (*Salix alba*), vrba trojmužná (*S. triandra*), vrba košíkářská (*S. viminalis*), jilm vaz (*Ulmus laevis*), javor babyka (*Acer campestre*), dub letní (*Quercus robur*), řešetlák počistivý (*Rhamnus cathartica*), topol černý (*Populus nigra*) aj. Ve složení vegetace se vysokým podílem uplatňují společenstva vodních rostlin stojatých vod rybníků a zvláště fyziognomicky nápadná společenstva rákosin, bažinatých a mokřadních rostlin s vazbou na pobřežní zóny rybníků, údolní deprese a periodicky zaplavované sníženiny. Velké plochy zaujímaly ještě v nedávné minulosti komplexy údolních luk, zatímco jen v menší míře se zachovaly úvalové lužní lesy.

Stávající ekosystémy vegetace poskytují příznivé podmínky k výskytu mnoha druhů živočichů, zvláště zástupců vodních a bahenních. Celá oblast je významným hnízdištěm vzácných a ohrožených druhů ptáků, ale zejména představuje jednu z hlavních tahových cest ptactva střední Evropou ve směru sever-jih.

Rozbor ekologických faktorů ovlivňujících krajinu oderského aluvia a zhodnocení přírodovědeckých hodnot území se staly součástí materiálů k zabezpečení velkoplošné ochrany v kategorii návrhu Chráněná krajinná oblast Poodří, o jejíž nesporné oprávněné vyhlášení usilují orgány státní ochrany přírody na úrovni okresní, krajské i ústřední již více než 10 let. Za příčinu lze označit zásadní nepochopení zájmů státní ochrany přírody ve vztahu k rezortům, které zde hospodaří. Prosazování ekonomických trendů v souvislosti s intenzivním využíváním zemědělského půdního fondu k účinnějšímu zvýšení zemědělské výroby vyvolává následně požadavky k regulaci Odry, odvodnění pozemků a meliorační úpravy (Michal et Ungerman 1988:3-5). Všechny tyto zásahy, jež by znamenaly likvidaci stávajících ekosystémů, nevyváží ani fakt významnosti cenných přírodních hodnot Poodří, pro něž by mohla být tato oblast navržena, v případě získání statutu legální ochrany, do mezinárodní sítě významných světových mokřadů.

Navrhovaná CHKO Poodří zaujímá území o rozloze přibližně 81,5 km². Jihozápadní hranici tvoří od obce Vražné železniční trať Budišov-Suchdol n. O. a hlavní trať Přerov-Ostrava k Polance n. O. Severovýchodní hranice probíhá podél místních spojovacích komunikací na k. ú. obcí Proskovice, Stará Ves n. Ondř., Košatka n. O., Petřvaldík, Albrechtčky, Bartošovice, Hukovice, Kunín, Bernartice, Hůrka, Jeseník n. O., Mankovice a Vražné.

Z pohledu regionálně-fyto geografického členění ČSR (Skalický in Hejný et Slavík 1988) náleží severovýchodní část od Studénky n. O. do fyto geografického okresu 83 — Ostravská pánev a jihozápadní část je součástí fyto chorionu 76 — Moravská brána.

Vedle jediného oficiálně vyhlášeného chráněného území SPR Kotvice a dalších připravovaných návrhů SPR Velký oderský, SPR Louky u Petřvaldíku, SPR

Horní bartošovický rybník, kterým je zabezpečena ochrana významných přírodních útvarů této oblasti, jsou zde však dosud zachována další rostlinná společenstva s výskytem chráněných rostlin, na něž se vztahuje ochrana podle zákona číslo 40/1956 Sb., příp. vyhlášky číslo 54/1958 Sb. Nutno však připomenout, že mnohá, dosud zachovalá, ale ustupující společenstva vodních a mokřadních rostlin příznačná pro Poodří nejen s regionálním, ale i celostátním významem zde reprezentují jediná společenstva v Českých zemích (např. *Salvinio-Spirodelleum*) a nemají legislativně zabezpečenou ochranu.

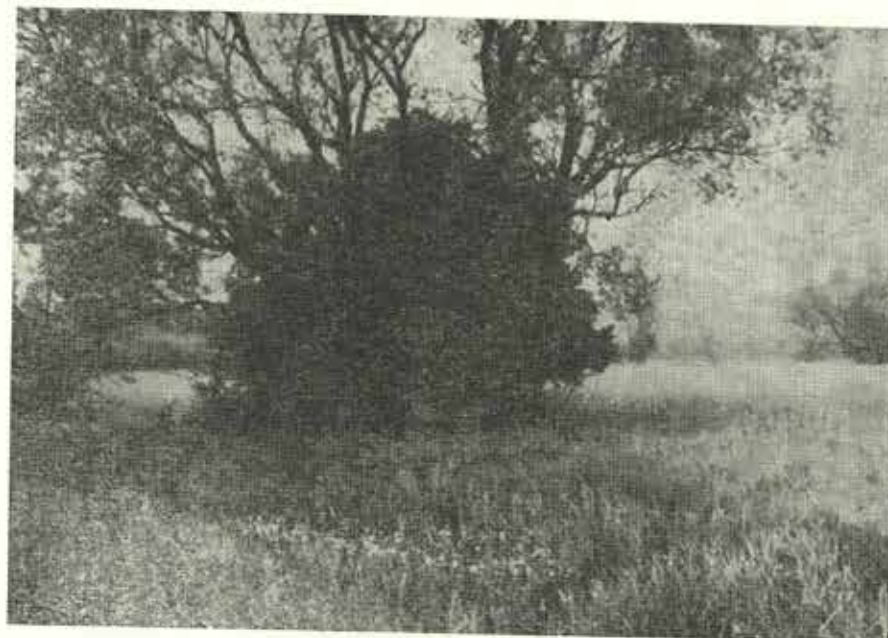
Postupující ruderalizace krajiny postihuje v posledních letech i některé části Poodří, zvláště tam, kde se výrazně projevují vlivy zemědělské činnosti a rybníčného hospodaření (vč. rekultivací a rekonstrukcí rybníků). Podél komunikací místního významu, lemů polních cest a okrajů polních kultur i luk se šíří mnozí zástupci antropofytů, a to v invazně silných populacích např. laskavec ohnutý (*Amaranthus retroflexus*), turanka kanadská (*Conyza canadensis*), komonice bílá (*Melilotus albus*). Břehy vodotečí osídluje již ustálené společenstvo *Impatiens-Solidaginetum* Kopecký 1967 s diagnostickými druhy *Impatiens glandulifera*, *I. parviflora* a *Solidago canadensis*. Lokálně se objevují rozsáhlé porosty nitrofilních druhů, např. kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), hluchavka skvrnitá (*Lamium maculatum*), česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*) a místy převládají i další progresivní druhy např. merlík bílý (*Chenopodium album*), vratič obecný (*Tanacetum vulgare*), pcháč rolní (*Cirsium arvense*), pelyněk černobýl (*Artemisia vulgaris*). V pobřežních porostech rybníků se šíří dvouzubec čenoplodý (*Bidens frondosa*) a lokálně i rdesno řídkokvěté (*Polygonum mite*).

Intenzivní hospodaření na rybnících, zvláště meliorační úpravy, letnění a vyhrnování rybníků, hnojení, likvidace malých rybníčků jsou hlavní příčinou zřetelného ústupu společenstev plovoucích a vzplývavých rostlin svazu *Lemnon minoris*. Konkrétním příkladem je ohrožené společenstvo asociace *Salvinio-Spirodelleum*, které v Poodří i širší oblasti Ostravska představuje v současné době jediný přirozený výskyt v ČR. V minulosti bylo toto společenstvo rozšířeno na rybnících celé Ostravské pánve, zatímco v současné době je jeho výskyt nejenže značně redukován, ale v Poodří se pohybuje na hranici vyhynutí.

Obdobnou situaci představuje společenstvo ponořených rostlin s dominantní kvádrací plovoucí (*Trapa natans*), jehož ochranu zabezpečuje jediná vyhlášená státní přírodní rezervace Poodří (i v ČR). Tato lokalita je z dalších, dříve registrovaných a zaniklých v 60. letech (cf. Kopecký 1961), pravděpodobně také jedinou v celém Poodří. V početné síti kanálů a slepých ramen Odry jsou jen některá místa osídlená ponořenými rostlinami s převládajícím stulíkem žlutým (as. *Nuphar lutei-Nymphaeion albae*), které ještě v nedávné době patřilo k častým a populačně silným typům.

Odvodněním, vysoušením nebo dokonce zavážením aluviálních sníženin a mělkých terénních represí a slepých ramen menších přítoků Odry (např. dolní tok Pustějovského potoka – „Pustějovská mlýnka“) jsou ohrožena společenstva vysokých bažinných bylin svazu *Oenanthon aquaticae*. V Poodří představují většinou fragmenty pobřežních lemů periodických toků a sníženin s kolísavou vodní hladinou, které charakterizují porosty s převládající rukví obojživelnou (*Rorippa amphibia*) a chaluhou vodní (*Oenanthe aquatica*), provázené zblochanem vodním (*Glyceria aquatica*) a kosatcem žlutým (*Iris pseudacorus*).

Agrotechnickými zásahy, jež narušují podmínky vodního režimu, jsou dotčena především společenstva vzplývavých a ponořených rostlin mělkých stojatých vod, jejichž existenci podmiňuje dočasné vymoření půdy. Dosud častěji se ve sníženinách vyskytuje společenstvo s lakušníkem vodním (as. *Brachysetum aquatili-peltatae*), zatímco vzácněji lze podél mělkých ramen malých toků nalézt spole-

Krajina Poodří u Pustějova, v popředí kvetoucí žebrotka bahenní (*Hottonia palustris* L.)

Foto M. Sedláčková 1989

čenstvo s žebrotkou bahenní (ts. *Hottonietum palustris*). Je zajímavé, že staré literární údaje udávají výskyt žebrotky pouze z okolí Studénky n. O. a Suchdolu n. O. (cf. Sapetza 1865, Otruba 1926), kde také byla v roce 1988 ještě nalezena na několika lokalitách jižně Studénky n. O. podél Pustějovského potoka a jeho slepých ramen.

Intenzifikací zemědělské činnosti, které v Poodří předcházejí realizované meliorační úpravy, odvodňování pozemků i přímá likvidace porostů orbou (rozorávání luk), je vážně ohrožena existence posledních zbytků luk vysokých ostřic svazu *Caricion gracilis* se zastoupením druhů hlavně ostřice řízná (*Carex gracilis*), ostřice liščí (*C. vulpina* agg.) a ostřice puchýřkatá (*C. vesicaria*).

Na loukách neovlivněných změnami kolísání hladiny spodní vody, které zastupují typy s chřasticí rákosovitou a zblochanem vodním (cf. Balátová-Tuláková 1969:360) i na vlhkých loukách s psárkou luční, dochází vlivem intenzivního využívání (dvojitý senoseč, nadměrné hnojení, používání herbicidů) k výrazné degradaci. Převládnutí některých druhů (*Phleum pratense*, *Dactylis glomerata*, *Cirsium arvense*, *Rumex obtusifolius*) a naopak ústup řady významných průvodních druhů (např. *Geum rivale*, *Primula elatior*, *Galanthus nivalis*, *Thalictrum lucidum*) i dalších indikačních druhů (např. *Angelica sylvestris*, *Colchium autumnale*, *Geranium pratense*, *Ranunculus auricomus*, *Succisa pratensis*) dokládá ochuzování druhové garnitury a signalizuje kvalitativní změny ve složení lučních společenstev této oblasti.

Vzhledem k postupující reduralizaci vegetace, která postihuje zvláště části území zřetelně ovlivněné zemědělskou a rybníkářskou činností, je následující

část článku zaměřena na zhodnocení současného výskytu pro Poodří zajímavých rostlin. Byly vybrány charakteristické nebo diagnostické druhy vodních a mokřadních společenstev, které představují mizející populace na severovýchodní Moravě, nebo druhy pozoruhodné z hlediska fytogeografického, případně i ekologického. Současné znalosti o výskytu těchto rostlin mohou být podkladem ke spolupráci při ověřování a registraci případně dalších, dosud nezachycených lokalit pro dokumentaci návrhu CHKO Poodří.

Aruncus vulgaris Rafin. — udatna lesní

Jediná lokalita tohoto pro Poodří ojedinělého druhu je doložena z křovinatého lemu lužního lesa na břehu rybníka Felix ve SPR Kotvice (Sedláčková 1976:38).

Cucubalus baccifer L. — nadmutice bobulnatá

V minulosti patrně častější druh lemových společenstev Fallopio-Cucubaletum bacciferi je v posledních letech v Poodří stále vzácnější, i když z přilehlého území jsou doloženy další lokality (např. Skorotín u Příbora, Z okraj lesa směr Trnávka, 235 m n. m. (1988); Brušperk, J okraj Brušperského lesa, 290 m n. m. (1988). Z přehledu lokalit v ČSR (Slavík 1980:146) se na CHKO Poodří vztahuje výskyt mezi obcemi Hladké Životice a Suchdol n. O. (Kilián 1966), okolí obce Košatky n. O. (Sedláčková 1972) a u Polanky n. O. (Kilián 1966). Od Studénky n. O. je uváděná z roku 1967 (Krkavec 1967:26), v Hladkých Životicích byla ještě nalezena v roce 1978 (Stalmach 1984:118) a v prostoru mezi Výškovicemi a Polankou n. O. byla potvrzena v roce 1978 (Stalmach 1983:26, tab. 7).

Epipactis albensis Nováková et Rydlo — kruštík polabský

Zatím jediná lokalita tohoto nově rozlišovaného kruštíku z Poodří je doložena z r. 1972 u obce Petřvaldík. Jeho opětovný výskyt se přes opakované pokusy nepodařilo znovu potvrdit, ale lze předpokládat, že se může vzácně objevit v lužních lesích této oblasti. Podle výsledků revize herbářového materiálu OVM v Novém Jičíně J. Rydlem je z roku 1980 doložen také z břehových porostů Lhoteckého potoka (Temnice) u obce Poloušví.

Dentaria glandulosa W. et K. — kyčelnice žlaznatá

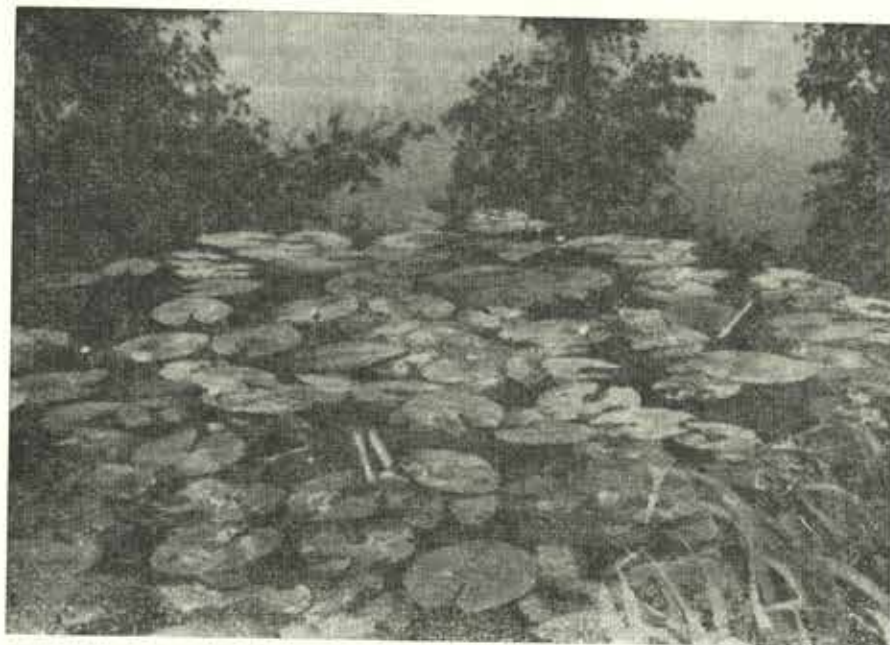
Lesní kapratský druh, který má v Poodří absolutní západní hranici souvislého výskytu. Plošně rozsáhlé populace tvoří v Horním polanském lese (Mezera et Samek 1954:190, Krkavec 1967:27, Sedláčková 1987:32, tab. 4). Roztroušeně roste ještě v lese Bažantnice (Sedláčková 1984:63). Směrem k JZ je zaznamenán jen u Suchdolu n. O. v luhu na pravém břehu Odry SZ kóty 289, 250 m n. m. (1978).

Galanthus nivalis L. — sněžinka podsněžník

Charakteristický a v minulosti velmi hojný částečně chráněný druh lužních lesů, pobřežních porostů a v nedávné době i lužních společenstev v celém Poodří. Nejstarší údaje jsou z Nové Horky u Albrechtic (Sapetza 1865) a Studénky (Otruba 1926:378). Pozdější se týkají hlavně lužních lesů — Horní i Dolní polanský les (Krkavec 1967:27, Sedláčková 1987:32, tab. 4), lesa Bažantnice (Sedláčková 1984:60-61), obora u Nové Horky (Sedláčková 1987:32, tab. 4) a pobřežní křoviny SPR Kotvice (Sedláčková 1977:196). K nověji zanemaným lokalitám patří: Kunín, luh pravého břehu Odry S pahorku Cihelňák, 250 m n. m. (Sedláčková 1987:32, tab. 4); Suchdol n. O.: pravý břeh Odry u mlýna, 250 m n. m. (1985); Hladké Životice: pravý břeh Odry u soutoku s Jičínkou, 245 m n. m. (1985); Pustějov: pobřežní lemy zapojených břehových porostů slepých ramen Pustějovského potoka, 240 m n. m. (1988); Studénka n. O.: levý břeh Odry u viaduktu žel. tratě Studénka-Veřovice, 240 m n. m. (1988).

Hacquetia epipactis (Scop.) DC. — hvězdnatec čemeřicový

Průvodce listnatých dubohabrových lesů, vzácně i bučin je vázaný na západokarpatskou oblast a lokálně i přechodná území slezské nížiny (Opavsko —

Populace stulíku žlutého (*Nuphar lutea* L.) Sm. ve slepém ramenu u Pustějova
Foto M. Sedláčková

Hněvošický háj). V Poodří má nejbohatější populace v Horním a Dolním polanském lese (Mezera et Samek 1954:190, Krkavec 1967:39, Sedláčková 1987:32, tab. 4), ojediněle roste v lese Bažantnice (Sedláčková 1978:39, 1984:60-62). V JZ části Poodří byl zjištěn na levém břehu Odry u Bernartic n. O. (Pospíšil 1964:135, Duda 1980:69-70) a nověji na SZ svazích Bartošovického kopce (277) v lipové habřině u Bartošovic (1978).

Hepatica nobilis Mill. — jaterník podléška

V Poodří i v karpatské části severovýchodní Moravy vzácný druh dubohabřin situovaných většinou na úbočích svazích Odry. Dosud zaznamenán jen na několika lokalitách — Bernartice n. O.: les nad údolím Odry (Pospíšil 1964:136, Duda 1980:69-70) a svahy malého pravého přítoku Odry, 270 m n. m. (Sedláčková 1978:41); Bartošovice: SZ svahy Bartošovického kopce (277), 255 m n. m. (1978).

Hottonia palustris L. — žebrotka bahenní

Charakteristický druh bažinných společenstev mělkých stojatých vod (*as. Hottonietum palustris*) byl již v minulosti z Poodří uváděn z okolí Suchdolu n. O. a Jeseníku n. O. (Sapetza 1865:44, Formánek 1887:824). Pozdější literární údaje ze Studénky (Jedlitschka 1928:26 a Otruba 1916:346) se patrně mohou vztahovat na nověji ověřené lokality J Studénky n. O. (1988), kde díky zachované síti slepých ramen na přítocích dolního toku Pustějovského potoka („Pustějovská mlýnka“) zůstaly místy uchovány fragmenty těchto ustupujících společenstev. Jejich existenci do budoucna podmiňují ekologické podmínky vodního režimu (uchování mělkých tůňek a slepých ramen).

Isopyrum thalictroides L. — zapallice žlufochovitá

Průvodce přirozených listnatých lesů s širokou ekologickou vazbou na bučiny, dubohabřiny, suťové lesy i údolní luhy je v Poodří uváděn již v minulém století (Formánek 1887:1444). V lužních lesích, pobřežních porostech i ve zbytcích dubohabřin se zde vyskutekuje na těchto lokalitách: Polanka n. O.: Dolní i Horní polanský les (Mezera et Samek 1954:182, Krkavec 1967:27, Sedláčková 1987:32, tab. 4); okolí Studénky n. O. (Podpěra 1949:85), les Bažantnice (Sedláčková 1984:60-63); Bernartice n. O.: háj na břehu Odry, 240 m n. m. (Pospíšil 1964:137) a les na svahu nad údolím Odry proti proudu za koupalištěm (Duda 1980:70). K nověji zachyceným údajům lze doplnit Bartošovice: SZ svahy Bartošovického kopce (277) v lipové dubohabřině, 250 m n. m. (1978); Kunín: luh pravého břehu Odry při SZ úpatí pahorku Cihelňák (289), 250 m n. m. (1978); Suchdol n. O.: levý břeh Odry u mlýna, 250 m n. m. (1985); Pustějov: luh Pustějovského potoka u přejezdu železniční přípojky k Benzině, 240 m n. m. (1988).

Nuphar lutea (L.) Sm. — stulík žlutý

Význačný druh Poodří je vázaný na hlubší stojaté vody slepých ramen, zvláště v okolí Studénky (Otruba 1926:317, Krkavec 1967:26). Z dalších známých lokalit lze uvést výskyt z okolí Jistebníka: tůňky na levém břehu Odry a v okolí návrhu SPR Velký oderský, 226 m n. m. (1969); Košatka n. O.: pravý břeh Odry, tůňka uprostřed luk JZ obce, 240 m n. m. (1972); Petřvaldík: slepé rameno Odry na levém břehu asi 150 m od lesa Bažantnice, 245 m n. m. (1972 + 1983); hlavní rameno Odry v lese Bažantnice, 245 m n. m. (1972 + 1983); Bartošovice: osada Karlov, slepé rameno Odry na levém břehu, 245 m n. m. (1974), (cf. Sedláčková 1978:51). K nověji ověřeným lokalitám patří nálezy z okolí Studénky n. O.: slepé rameno zvané „Slaňáky“, jižně Horního rybníka, podél naučné stezky Kotvice, 245 m n. m. (1987); Pustějov: slepé rameno podél Pustějovského potoka v obce, 245 m n. m. (1988).

Salvinia natans (L.) Ail. — nepukalka vzplývající

Celostátně ohrožený a ustupující druh se z hlediska rozšíření na území ČSR v současné době vyskytuje pouze na severovýchodní Moravě. Ostravské populace této vodní kapradiny byly již v minulosti uváděny ve stojatých vodách rybníčních nádrží i slepých ramenech v povodí Olše na Těšínsku (Spitzer 1890:94, Jedlitschka 1928:29, Slavoňovský 1953:112) a z rybníků u Hustopeč v povodí Bečvy (Oborný 1882–1886:90, Formánek 1887:64, Troup 1959:14). Poslední herbářové doklady z Pobečví jsou z roku 1977 (VSM) a podle výsledků průzkumu se jedná již o zaniklé lokality. Největší frekvence výskytu nepukalky byla již v minulosti soustředěna do vlastní Ostravské pánve, a to jednak do oblasti rybníků v okolí Bohumína a Karviné (Jedlitschka 1928:29, Slavoňovský 1951:40, 43), jednak populačně bohatých stanovišť rybníků v jistebnicko-polanecké soustavě, odkud je doložena řadou literárních údajů. Z prostoru mezi Studénkou a Jistebníkem např. (Jedlitschka 1927:118, 1928:26, 1934:25 a Krischke 1930:183), z rybníků mezi Studénkou, osadou Nová Horka a Albrechticami (Krischke 1925:15, 1930:183). Snad nejznámější lokalitou je rybník Marie mezi Albrechticami a zámeckou oborou v Nové Horce (Krischke 1925:15, Otruba 1926:396, Kopecký 1961:95, Krkavec 1967:26), která je nyní součástí SPR Kotvice. Nepukalka zde byla ověřena v roce 1972 (Sedláčková 1978:87, Stalmach 1984:118) i v roce 1983 a 1986. Z ostatních, patrně již zaniklých lokalit lze vzpomenout výskyt z Jistebníka na rybníku Křivý (Sedláčková 1978:87) a z Košatky n. O. v plůdkových rybnících z roku 1983, kde však v roce 1986 již nepukalka nebyla nalezena. K pozoruhodným nálezům patří 10 rostlin z rybníka v Trnávce z roku 1985. K posledním spolehlivým údajům je výskyt nepukalky na bartošovických rybnících (1988), a to při S okraji Dolního bartošovického rybníka na ploše cca 20 m² a při J hrázi Horního

bartošovického rybníka. Zde asi v polovině rekonstruované hráze (návozy balvanitého materiálu) zůstala zachována bohatá populace na ploše cca 400 m², která vzhledem ke stavebním úpravám a předpokládanému odvodnění je bezprostředně ohrožená. Jde pravděpodobně o poslední lokality nejjižnější části Poodří, neboť severně lokalizované nálezy jsou zatím neznámé.

Trapa natans L. — kotvice plovoucí

Kotvice plovoucí patří mezi relativně teplomilné druhy vodních rostlin. Vývojově náleží ke starým typům doložených v terciéru. Centrem dnešního evropského areálu jsou teplé nížiny jihovýchodní Evropy a oblasti Středozemního moře. Na území ČSR dosahuje nejsevernějšího výskytu v Poodří, a to jen na několika donedávna ověřovaných lokalitách, z nichž pouze na jedinou se vztahuje právní ochrana. Vedle fosilních nálezů se kotvice ostrůvkovitě vyskytovala i v prostoru severočeských pánví, odkud za posledních 150 let zcela vymizela (Kopecký 1961:96). Na Moravu pronikala z Podunajské nížiny moravskými úvaly do Moravské brány a dále do pooderské nížiny až k hornímu Povelí v Polsku. V současné době lze všechny dosud existující lokality považovat za historické a velmi vzácné. Z těchto důvodů byla kotvice zařazena ke kriticky ohroženým taxonům květeny ČSR a její uchování do budoucna vyžaduje aktivní ochranu. Kromě rybníka Felix u Albrechtic, reprezentující dnešní chráněné území (Kopecký 1961:95, Krkavec 1967:26, Sedláčková 1978:93), byla v posledních letech zaznamenána na dalších lokalitách, které mají většinou periodický charakter. Jsou to např. lesní rybníček u Petřvaldíku podél pravého břehu Odry S obce Albrechtic, který byl v roce 1972 hustě porostlý mladými rostlinami (cf. Sedláčková 1978:93); Jistebník: Prostřední rybník podél silnice do Košatky n. O., asi 10 rostlin z konce srpna 1983, kde však již v roce 1986 nerostla.

Veratrum lobelianum Bernh. — kýchavice Lobelova

Horský druh sestupující pravděpodobně z Moravskoslezských Beskyd podél některých údolních beskydských přítoků Odry (Sedlnice, Jičínka) až do nivy Poodří. Dosud zjištěný výskyt lze proto lokalizovat do prostoru mezi Hladkými Životicemi a Jeseníkem n. O., odkud jsou také uváděny i nejstarší publikované údaje: Suchdol n. O., okraj lesíku proti nádraží (Remeš in Otruba 1923:112) a Bernartice n. O., v lese směrem k Suchdolu n. O. (Baláš 1967:14). Z dalších údajů lze doplnit Suchdol n. O.: Suchdolský les na levém břehu Odry, 250 m n. m. (1983); podél strouhy u mlýna na pravém břehu řeky, 250 m n. m. (1985); Hladké Životice: S mostu přes Odru u silnice do Kunína, 250 m n. m.; část Valcha — luhy na levém břehu a pravý břeh při soutoku s Jičínkou, 245 m n. m. (1985); Kunín: luh S pahorku Cihelňák (289), 250 m n. m. (1978).

Závěr

Ke zhodnocení významu přírodních poměrů navrhované Chráněné krajinné oblasti Poodří jsou připojeny poznámky k výskytu vybraných a pro sledované území charakteristických rostlin.

Zvýšená pozornost byla věnována dokumentaci regionálně kriticky ohroženým taxonům *Salvinia natans* a *Trapa natans*, jež zde představují poslední recentní lokality v ČSR a z hlediska ochrany fytozoozónu vyžadují aktivní ochranu.

Literatura:

- Baláš M. (1967): Kulturní místopis Novojičínska. — Vlastiv. Ústav, Nový Jičín, 288 pp.
Balátová-Tuláčková E. (1969): Přispěvek k poznání pooderských luk. — Preslia, Praha, 41:359–379.
Duda J. (1980): Zajímavá lokalita u Bernartic nad Odrou. — Vlastiv. Sborn. Okresu Nový Jičín, 25:69–70.

- Formánek E. (1887): Květena Moravy a rakouského Slezska. — Brno, 1, 2:1-1474.
- Hejný S. et Slavík B. (1988): Květena České socialistické republiky, Vol. 1. — Akademia, Praha.
- Jedlitschka H. (1927): Ein neuer Standort des Büschelfornes (*Salvinia natans*). — *Das Kuhländchen*, Neutitschein, 8:118—119.
- (1928): Die Verbreitung der *Salvinia natans* (All.) und einiger seltener Wasserpflanzen in Schlesien. — *Mitt. Natur. Ver., Troppau*, 34:26—32.
- (1934): Neue Beobachtungen über *Salvinia natans* (L.) All. Schwimmpflanzen in Schlesien. — *Ibid.*, 39:25.
- Kopecký K. (1961): Příspěvek k rozšíření a původu kotvice plovoucí (*Trapa natans* L.) na Moravě a ve Slezsku. — *Přírod. Čas. Slez., Opava*, 22:95-103.
- (1967): Die flussbergleitende Neophytengesellschaft *Impatiens-Solidaginetum* in Mittelmähren. — *Preslia*, Praha, 39:151—166.
- Kříšchke K. (1925): Ein bisher unbekannter Standort der Schwimmenden *Salvinia* im Kuhländchen. — *Das Kuhländchen*, Neutitschein, 6:15.
- (1930): Die Farnpflanzen des Kuhländchens. — *Ibid.*, 11:181—183.
- Krkavec F. (1967): Květena Poodří. — *Vlastiv. Sborn. Okresu Nový Jičín*, 1:24—28.
- Mezera A. et Samek V. (1954): Lužní lesy na pooderských nivách. — *Přírod. Sborn. Ostrav. Kraje, Opava*, 15:177—193.
- Míchal I. (1988): Péče o krajinu. — *Věda a Život*, Praha, 33:765—769.
- Míchal I. et Ugerman J. (1988): Krajina ostravského Poodří. — *Ibid.*, 33:5—9.
- Oborny A. (1883—1886): Flora von Mähren und oesterr. Schlesien. — *Verh. Naturforsch. Ver., Brünn, Pars 1—4*: 21 (1882):1—267, 1883; 22 (1883):269—636, 1884, 23 (1884):637—888, 1885 et 24 (1885):889—1285, 1886.
- Otruba J. (1923): Třetí příspěvek ku poznání květeny moravské. — *Čas. Vlast. Spolku Mus., Olomouc*, 34:106—113.
- (1926): Úvod ku květeně československého Slezska, 2. — *Vlastiv. Sborn. Slez., Opava*, 2:283—296.
- Podpěra J. (1949): Jak proniká teplobytná květena do údolí jesenických a beskydských. — *Přírod. Sborn. Ostrav. Kraje, Opava*, 10:81—95.
- Pospíšil V. (1964): Die Mährische Pforte, eine pflanzengeographische Studie. — *Čas. Mor. Mus., Brno*, 49:103—190.
- Sapetza J. (1865): Die Flora von Neutitschein. — *Abh. Naturforsch. Ges., Görlitz* 12:1—56.
- Sedláčková M. (1976): Rozšíření některých druhů rostlin v okrese Nový Jičín. — *Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha*, 11:136—436.
- (1977): Rozšíření některých druhů rostlin v okrese Nový Jičín. 4. — *Ibid.*, 12:191—196.
- (1978): Rozšíření některých druhů rostlin v okrese Nový Jičín. 5, 6. — *Ibid.*, 13:37—38 et 86—98.
- (1984): Vegetace lesa „Bažantnice“ u Studénky nad Odrou. — *Vlastiv. Sborn. Okresu Nový Jičín*, 34:59—64.
- (1987): Příspěvek k poznání lužních lesů podhůří Moravoslezských Beskyd. — *Čas. Slez. Muz., Opava, ser. A*, 36:27—34.
- Slavík B. (1980): Verbreitung von *Cucubalus baccifer* in der Tschechoslowakei. — *Preslia*, Praha, 52:127—154.
- Slavoňovský F. (1951): Vegetační poměry rybníků paskovských a svinovských. — *Přírod. Sborn. Ostrav. Kraje, Opava*, 12:33—48.
- (1953): Vegetační poměry rybníků v Loukách n. O. — *Ibid.*, 14:88—113.
- Spitzner V. (1890): Výsledky botanického zkoumání na Moravě a v rak. Slezsku za rok 1889. — *Čas. Vlasten. Spol. Mus., Olomouc*, 7:93—94.
- Stalmach J. (1983): Lužní lesy v Poodří. — *Campanula, Ostrava*, 5:15—27.
- (1984): Lužní lesy v Poodří. II. část. — *Ibid.*, 6:103—118.
- Troup J. (1959): Ochrana vodních rostlin. — *Vítkovsko, Opava*, 8:13—14.

ZPRÁVY

Za Josefem Kubáčem

Fulnecká veřejnost, širší veřejnost Novojičínska a všichni, kdož jej znali, přijali s účastí neradostnou zprávu, že ve věku 72 let zemřel 12. června 1989 zasloužilý učitel Josef Kubáč, ředitel základní školy ve Fulneku v. v.

Josef Kubáč pocházel z Dolního Újezdu na Přerovsku, zde se narodil 2. března 1917. V Olomouci vystudoval v r. 1937 učitelský ústav a po několikaletém učitelském působení přišel po osvobození v r. 1945 jako první český učitel do Fulneku. S městem Komenckého spojil nejen své celoživotní pedagogické úsilí, nýbrž i svou činnost politickou a kulturní. Mnoho let stál jako člen rady a předseda školské a kulturní komise MěstNV v čele úsilí o znovuvýstavbu Fulneka a obnovy jeho kulturních památek a hodnot. Po řadu let se podílel se zanícením na kulturním životě města a obnově jeho kulturní tradice. Se zájmem publikoval řadu zasvěcených článků a zpráv o minulosti Fulneka v městských informátorech, regionálním tisku a příležitostných publikacích. Trvalé zásluhy si získal také jako nadšený vlastivědný pracovník ve funkci archiváře města, člena školské a kulturní komise regionálních dějin při Domě politické výchovy OV KSČ Nový Jičín.

Svým ušlechtilým pedagogickým a kulturním úsilím si získal trvalé zásluhy o kulturní rozvoj našeho regionu.

František Schwarz

pod Radhoštěm, cvičný učitel (posléze profesor) učitelského ústavu v Příboře a Brně. Stal se nadšeným propagátorem česko-slovenské vzájemnosti, a tak není divu, že se s ním setkáváme po I. světové válce na Slovensku, kde působil v letech 1919—1934. Pracoval zde jako profesor učitelského ústavu v Modré a Košicích do roku 1927, pak jako školní inspektor ve Spišské Nové Vsi. Poté působil na učitelských ústavech v Opavě, za okupace ve Valašském Meziříčí. Po okupaci pracoval ve Frenštátě pod Radhoštěm, kde se zasloužil o rozvoj frenštátského muzea (byl jeho správcem v letech 1950 až 1956) a okresního archivu.

Alois Zbavítel vchoval jako pedagog stovky českých a slovenských učitelů. Zvláště ceněné je jeho působení na Slovensku. Pedagogickou činnost vždy spojoval s kulturně výchovnou a osvětovou prací. Napsal několik příruček o působení učitele na venkově. Patřil mezi pedagogy českého původu, kteří nepodlehli „čechoslovakismu“ a drželi se zásady, že ve slovenské škole je třeba vyučovat slovensky.

Alois Zbavítel byl znám jako skvělý řečník a pilný vlastivědný pracovník. Využíval své profese muzejníka, archiváře a kronikáře města Frenštátu p. R. a publikoval řadu studií a vlastivědných článků, ať již o frenštátském školství, odboji či k propagaci zdejších významných rodáků. O jeho životě a díle vyšla v roce 1969 publikace, jež shrnuje dosavadní činnost.

Vlastivědný pracovník Alois Zbavítel zemřel 27. února 1977.

Karel Chobot

Josef Černý ve vzpomínkách po padesáti letech

Rádi vzpomínáme na významné jedince, kteří proslavili svou rodnou obec a trvale se zapsali do její historie. K nim náleží Josef Černý z Mořkova. Obec Hodslavice, Hostašovice, Mořkov a Straník vymezovaly oblast mezi českým a německým žilvem. Proto na rozhraní obou národních etnik bylo zvláště vyhraněné české národní cítění. Po okupaci naší země fašisty v roce 1938 odcházelo mnoho národně uvědomělých občanů bojovat za obnovu československého stá-

tu. Bojovali v zahraničních armádách na východní i západní frontě, vstupovali do partyzánských oddílů, do jiných odbojových skupin nebo do dalších forem odporu, aby přispěli k osvobození své vlasti.

Mořkovský rodák Josef Černý náležel k významným bojovníkům ve Svobodově armádě na východní frontě. Narodil se 13. 9. 1916 v Mořkově v početné dělnické rodině. Od útlého mládí sloužil u sedláků, později se vyučil pekařem, často byl bez zaměstnání a živil se jak se dalo. S okupací se nikdy nesmířil, a proto po obsazení republiky fašisty opouští dne 13. 6. 1939 protektorát. Dostal se do SSSR a v Buzuluku k naší vojenské jednotce. Po výcviku se zúčastnil vojín Josef Černý bojů v bitvě o Sokolovo v březnu 1943. Byl mezi prvními vyznamenanými Rádem rudého praporu a povýšen na desátníka. Nejednou se o něm pochvalně zmiňuje generál Svoboda v knize Z Buzuluku do Prahy. V bojích u Zaškova bojoval Josef Černý jako velitel tankové roty v hodnosti rotmistra. V nejtěžších bojích na Dukle byl raněn a léčen ve Lvově a pak za Moskvou. Byla to bitva velmi krutá, ve které padlo 46 příslušníků čsl. brigády a 104 jich bylo raněno. Jen silná vůle umožnila Josefu Černému překonat zranění, aby se v červnu 1945 mohl vrátit do rodné obce Mořkova. V rodné obci byl vše u vítání všemi občany. S přáteli rád besedoval o své bojové cestě. Jako voják dosáhl za bojové zásluhy 14 vyznamenání sovětských, polských, československých a hodností podplukovníka.

Po návratu do armády v ní obětavě pracoval, vytvářel kolem sebe dobré vztahy, starostlivě pečoval o rodinu. Po dobu asi pěti let vyučoval po roce 1945 na vojenské akademii v Hranicích. Po zhoršení zdravotního stavu odešel na invalidní důchod. Po částečném zotavení přijal místo řidiče sanitky u OÚNZ v Novém Jičíně.

Tragicky zemřel v roce 1970 v Suchdole nad Odrou, když se vracel z návštěvy bývalého velitele generála Ludvíka Svobody v Praze. Na posledním rozloučení v Mořkově promluvil o zásluhách zesnulého jeho bojový druh ing. Rudolf Peška, generální ředitel Vítkovic. U příležitosti 40. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou byla J. Černému dne 6. 5. 1985 odhalena na škole, do které chodil, pamětní deska, jako ocenění a vděk za jeho aktivní boj proti fašismu.

Prameny:

- Cestou bojů k vítězství, sborník z ideologické konference OVKSČ v N. Jičíně k 20. výr. osvobození. OVÚ N. Jičín, duben 1965.
- Kroniky obce a školy v Mořkově.
- Informace od pamětníků obce Mořkova.

Ladislav Polášek

Místní jméno Luboměř

V Oderských horách jsou dvě obce nazývané se Luboměř; první je ves ležící 16 km SSZ od Hranic, druhá nevzdálená Luboměř pod Strážnou, nyní osada v libavské oblasti 10,5 km JJV od Libavé; obě byly v různých panstvích, první patřila ke Spálovu, druhá k Potštátu; jejich jména na sebe-zejména v nové době-vzájemně působila a jejich výklad není jednotný, protože může pocházet buďto od osobního jména, nebo od všeobecného označení, a navíc na český název působil i někdejší německý.

Luboměř v někdejší panství Spálov má nejstarší zápis k r. 1394 Landmar (Codex diplomaticus Moraviae XII, č. 220), ale k r. 1408 již český Lybomír (Zemské desky olomoucké VII, č. 660) a tento již přetrvává. R. Šrámek pokládá německý zápis Landmar za česko-německou hybridní podobu (L. Hošák-R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, 1970, s. 561). V r. 1872 byla dvojitá podoba tohoto jména, jednak německá Laudmer, jednak česká Luboměř, kdežto v r. 1881 převažovala česká Liboměř.

Luboměř pod Strážnou je v r. 1394 zapsána jako Libenthal (CDM XII, č. 220), v r. 1408 Lytugal (ZDO VII, č. 660), v r. 1437 Lybtan (ZDO X, č. 228), v r. 1580 na Lyptanij (Půhony olomoucké XXX, č. 123), r. 1672 ecclesia Liebenthalensis, v r. 1893 Liebenthal a Luboměř, Libtaň. Český název je až od r. 1846 Luboměř. Libtaň je z německého Liebenthal.

Oba názvy nejsou od původu stejné, o čemž je nejpřesvědčivější doklad v různých německých pojmenováních.

F. Černý a Pavel Váša (Moravská jména místní. Výklady filologické, Brno 1907, s. 94) odvozují jméno od osobního jména Ljubo+mir, s příponou jě = Lubomír.

Dolnobranská ulice (dnes Rudé armády) v Novém Jičíně.
Záběr pořízený Augustem Thiryem v roce založení klempířské dílny
Josefa Rottera 1879
Reprofoto: František Holub 1988

Podle našeho názoru bylo možné odvozovat je i od všeobecného označení lub = ve významu „kúra stromu, ves, kde byly domy pokryty stromovou kůrou nebo kde tekla voda, v němž byly kůry“, obdobně jako je tomu u názvu obce Lubná nebo Lubné, Lubnice, i říčka, v níž tekly luby. K tomu by mohl nasvědčovat název Lantmar ve významu „silná, bohatá země“, jemuž snad významově mohl být i původní český význam „lubo-mir“ blízký, chápeme-li podstatné jméno „mir“ v obdobném významu jako byl v písni Hospodine, pamiluj, ny.

Jde o to přesně však doložit vznik jména, byla-li obec založena až ve 13. stol., zdálo by se být však již pravděpodobnější, že obec obdržela jméno svého lokátora, Lubomíra, Luboměř a německé jméno Landmar bylo pak ze slovanského upraveno nebo zvoleno analogické. První historická zpráva o obci nemusí a téměř nikdy neznamená datum doby, v níž byla založena. Pro výklad jména jsou otevřeny tudíž obě možnosti, buďto od všeobecného označení, nebo spíše od osobního jména lokátora.

Jan Skutil

Ke 110 letům podniku Autopal

Založení závodu se klade do října 1879, kdy Josef Rotter získal živnostenský list na provoz klempířské dílny, kterou si pronajal na dvoře domu v ulici Dolnobranské (dnes Rudé armády č. 20). Brzy začal vyrábět i svítlny pro vozy a kočáry a výroba se nakonec rozrostla tak, že se Rotter rozhodl vybudovat podnik továrního charakteru. Roku 1884 byl zakoupen pozemek na katastru obce Senov v tehdejší Mostní (dnes Suvorovově) ulici. K výstavbě továrních budov došlo v 90. letech minulého století. Byly zde vyráběny svítlny různých typů. Roku 1911 převzali řízení podniku synové zakladatele, z nichž Rudolf vedl podnik až do 2. světové války. V letech 1914–1918 se výrobní program továrny zaměřil na dodávky pro armádu. Ve 20. letech přibyla výroba hliníkového zboží, hlavně kuchyňského nádobí, takže továrna od roku 1928 měla název Továrna na svítlny a kovové zboží. Ve výrobním programu přibyla mimo jiné také produkce chladičů pro auta, traktory a letadla, zejména od 30. let po pře-

konání následků hospodářské krize 1932-33.

Za okupace se výrobní program přeorientoval zcela na vojenské dodávky pro Wehrmacht.

Po osvobození byla obnovena hlavně výroba světelné výzbroje, chladičů apod., ale výroba nádobí byla přenesena na Slovensko. Do roku 1947 byl závod pod národní správou, pak začleněn do leteckých a automobilových závodů, roku 1948 do n. p. Pal v Praze a roku 1950 ustaven samostatný n. p. Autopal s pobočnými závody v Kralupech a Hluku. V 60. letech přibýly pobočné závody ve Vyškově a Rychvaldě a podstatně byly rozšířeny tovární areály v Novém Jičíně. Později přibýla i montážní provozovna v Mořkově. V letech 1947-60 se výroba zdvojnásobila. Od roku 1970 převládají dodávky do zahraničí zejména do Sovětského svazu. Nastává velký rozvoj technologie závodu, objemu výroby, sociálních a pracovních poměrů zaměstnanců, jichž je v současné době zhruba 3 400. Podnik obdržel řadu významných celostátních ocenění, naposledy byla jeho činnost oceněna Řádem republiky v roce 1989. Od stejného roku je Autopal státním podnikem.

Karel Jiroušek

Ukončení selských bouří před 240 lety na Spálovsku.

Stížnosti poddaných a jejich odpor a bouře proti útlaku ze strany vrchnosti na Spálovsku probíhaly ve čtyřech obdobích: 1680–1681, 1717–1718, 1726–1732 a 1743–1749. Průběh těchto událostí vylíčil podrobně na základě dochovaných pramenů Antonín Brňák (1920–1979) v důkladné a hodnotné knize, dosud tiskem nevydané, „Selské bouře na Spálovsku 1680–1749“, Spálov 1948 (110 strojopisných stran). Tyto události připomíná také pomník selských rebelů, postavený mezi zámkem a MNV ve Spálově v r. 1948 k oslavě stoletého výročí zrušení roboty. Na pamětní desce jsou vytesána jména 12 poddaných ze Spálova a 5 z Luboměře, kteří byli vězněni a někteří i zahynuli na Špilberku v Brně a na šancích v Olomouci v posledním období selských bouří. Na prvním místě je uveden vůdce selské vzpoury purkmistr Pavel Král, sedlák ve Spálově č. 13.

Deska na pomníku selských rebelů ve Spálově z roku 1948

Foto: Josef Šustek

Selské bouře na Spálově, tak jak tomu bylo i na jiných panstvích, bohužel neskončily vítězstvím poddaných, ale jejich porážkou. V r. 1747 bylo odsouzeno ke ztrátě majetku 7 spálovských poddaných sedláků a chalupníků, kteří byli vypovězeni z panství a museli se vystěhovat i se svými rodinami (celkem 39 rodinných příslušníků). Jejich usedlosti vrchnost prodala novým majitelům. Památkou na selské rebelie je také les Královec u horního konce Spálova směrem k Luboměři, jehož jméno připomíná vyhnaného jeho majitele sedláka Kašpara Krále č.118. Selské bouře na Spálovsku byly ukončeny 7. července 1749, kdy se spálovští a luboměřští poddaní podpisy svých fajtů a purkmistrů vrátili k poslušnosti vůči vrchnosti, již byl toho času (1743–1769) Emanuel Kajetán, svob. pán Závíš z Osenice.

František Šustek

VIII. zasedání Severomoravské pobočky Československé společnosti archeologické

Ve dnech 20.–21. 5. 1989 proběhlo v Příboře pod patronací Jednotného klubu pracujících Příbor a dopisujících spolupracovníků Československé společnosti archeologické VIII. zasedání Severomoravské pobočky Československé společnosti archeologické s hojnou účastí amatérských archeologů z Moravy a Slovenska. První den zasedání byl věnován kromě zprávy o činnosti pobočky, kterou přednesl tajemník pobočky dr. Kouřil, odborným referátům. Odeznělo celkem 5 referátů. Nejvíce zaujaly účastníky referáty dr. Kouřila z AÚ ČSAV Brno, expozitura Opava o vývoji drobných feudálních sídel na severní Moravě a dr. Michny z Krajského ústavu státní památkové péče a ochrany přírody Severomoravského kraje v Ostravě, středisko Olomouc a nových archeologických nálezů v intravilánu Olomouce. Ke všem plánovaným referátům se rozvinula bohatá diskuse. Součástí odpoledního programu byly také testy s archeologickou problematikou pro účastníky zasedání, připravené členy příbořského kroužku. V další části programu prvního dne probíhala výměna zkušeností mezi členy pobočky a hosty zasedání spojená se společenským posezením.

Druhý den zasedání byl věnován exkurzí po vybraných archeologických lokalitách. Největší zájem účastníků se soustředil na Štramberk spojený s návštěvou městského muzea a Koutče. Závěrem exkurze a celého zasedání byla návštěva nové pravěké expozice v Okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně.

Celou akci lze hodnotit jako velmi zdařilou, vzhledem k tomu, že byla připravena členy příbořského kroužku dopisujících členů ČSSA.

Emanuel Grepl

K výstavě Regionální malířství 19. století v Novém Jičíně

V době od 25. 5. do 1. 10. 1989 uspořádalo Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně zajímavou výstavu Regionální malířství 19. století, kterou připravily jeho pracovnice dr. Sylva Dvořáčková a Niki Klazarová. Výstava prezentuje díla novojičínských malířů 19. století, jež jsou

zastoupena ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně. Do vystaveného souboru nebyla zahrnuta tvorba autorů působících na sklonku 19. a počátku 20. století, která bude prezentována na samostatné výstavě v příštím roce. Nový Jičín má poměrně bohatou tradici města, v němž se soustředily dílny výtvarných umělců již v období baroka. Také v 19. století zde působila řada zajímavých uměleckých osobností, mezi nimiž především vynikla malířská rodina Bergerů. Zejména na sklonku 19. a počátku 20. století se zde vyskytla řada pronikavých talentů, mezi nimiž lze jmenovat především Hugo Baara (1873–1912), Antonína Koliga (1886–1950), Rudolfa Kobiela (1896 až 1923) a sochaře Františka Barwiga (1866–1931). Tvorba této skupiny by si zasloužila důkladné umělecko-historické hodnocení. Bylo by vhodné, aby připravovaná výstava byla doplněna obsáhlejší katalogem, jemuž by předcházela hlubší umělecko-historický průzkum. Je škoda, že na recenzované výstavě katalog chyběl. Autorky výstavy se snažily tento nedostatek alespoň částečně nahradit doprovodnými texty. Při vstupu do výstavy je umístěn text nastiňující stručně situaci v oblasti výtvarného umění v 19. století v Novém Jičíně. Také díla jednotlivých autorů jsou uvedena stručnými informacemi o jejich životě a díle a jsou zde prezentovány také některé restaurátorské zprávy s fotografickou dokumentací zachycující průběh restaurátorských prací.

Jako první je zde představen malíř, působící již v první polovině století, Anton Berger (1798–1867). Tento neobyčejně plodný samouk, který údajně namaloval více nežli pět tisíc obrazů, je zde zastoupen celou sérií portrétů, tvořících nejzávažnější složku jeho díla, v němž jsou však také zastoupeny náměty sakrální, žánrové i historické, ale i siluety a řezbářské práce. K nejlepším patří portrét matky a portrét dětí bratra Ignáce, v nichž dokázal navodit intimní atmosféru biedermeierovského portrétu a jež přes jisté krešebné nedostatky nesou pečeť náivního původu. Ostatní žánry jsou zde zastoupeny ojediněle, například volnou kopii Gericaultova obrazu Prám Medúzy nebo Požárem novojičínského kostela. Příbořský rodák Josef Ullrich (1815–1867), absolvent vídeňské akademie působící rovněž v Novém Jičíně, proslul jako malíř církevních obrazů, žánru

i pohledů na různá města rodného kraje. Na výstavě je zastoupen dvěma kvalitními portréty příborských občanů Kateřiny a Augustina Weberových a působivým drobnopisně pojednaným akvarelem zachycujícím panoramatický pohled na Nový Jičín, doplněný figurální stafáží. Dalším příslušníkem rodiny Bergerů byl synovec Antonína Bergera Ignác Berger (1822 až 1901), v jehož rozsáhlé tvorbě převažují sakrální obrazy, jež jsou roztroušeny po celé Moravě i Slezsku, ale i v zahraničí. Ve srovnání s tvorbou jeho strýce jsou jeho obrazy kompozičně vyváženější, kresba je preciznější a barevná škála bohatší, avšak také stereotypnější a konvenčnější. Vystavené obrazy patří k zajímavější části jeho tvorby. Vedle figurálně bohatého Ukřižování navazujícího na starší vzory, jsou to dva obrazy s výjevem ze života Mazepy, které jsou malovány podle obrazu Horáce Vernetta, jež Berger znal zřejmě z grafického přepisu Alberta Henriho Payneta. Portréty i zátiší Viléma Vity (1846–1919) jsou přesvědčivou ukázkou jeho důsledného sledování realistického proudu rakouského malířství nastupujícího kolem roku 1860. Na historizující tendence Okružní jízdy navázal Hanuš Temple (1857 až 1931), jehož vystavené zátiší i žánrové motivy dokládají sklon k okázalosti, odpovídající požadavkům majetných objednavatelů i jejich touze po reprezentaci. Poněkud svěžeji a přesvědčivěji působí zdařilý portrét malíře E. Veitha. Ojedinelé je na výstavě zastoupen portréty místních občanů také Anton Ferenz (1801 až 1874). Fotograficky pojednané portréty příslušníků rodiny Sednických zde reprezentují rozsáhlou tvorbu malíře Rudolfa Templera (1837 až 1905), který působil jako portrétista

a malíř církevních obrazů ve Slezsku i na severu Moravy a jenž svou tvorbou zasáhl i do oblasti Novojičínska. Dílo třetího reprezentanta malířské rodiny Bergerů, profesora Akademie výtvarných umění ve Vídni Julia Viktora Bergera (1852–1902), autora četných rozměrných figurálních historizujících maleb v novobarokním duchu, je na výstavě zastoupeno elegantní kresbou Autoportrétu a Portrétem starce. Vysoce dekorativní a reprezentativní novorokoková tvorba Eduarda Veitha (1858–1925) je zde představena větším počtem rozměrných děl, z nichž převažují alegorické náměty. Dalším autorem z Nového Jičína je Julius Rendt (1866–1930), který je zastoupen dvěma poměrně zdařilými figurálními kresbami. Erwin Pendel (1875–?), je prezentován dvěma akvarelovými pohledy na Nový Jičín, které provedl v roce 1912 při příležitosti založení města celkem dvanáct.

Vzhledem k tomu, že výběr vystavených děl byl proveden pouze ze sbírek Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně, nejsou na výstavě zastoupeni všichni umělci působící v 19. století na Novojičínsku rovnoměrně. Do vystaveného souboru byli zahrnuti i někteří autoři, jejichž činnost přesáhla již do 20. století, v případech, kdy charakterem své tvorby se hlásí ještě k uměleckým proudům 19. století. Klasické výtvarné řešení výstavy, jejímiž autory jsou pracovníci okresního vlastivědného muzea František Cahel a Niki Klazarová, je na velmi dobré úrovni. Výstava je velmi zajímavým přehledem, který přesvědčivě dokazuje, že tato oblast moravského malířství by zasloužila hlubší průzkum a odborné zpracování.

Marie Schenková

oprava.

Prosíme čtenáře, aby laskavě prominuli chybu tiskárny v č. 43, str. 31, otočení štočku ke článku F. Marušana. Jméno autora snímku má být správně R. Jarnot. Zároveň se také omlouváme oběma autorům.

LITERATURA

Socialistické zemědělství okresu Nový Jičín. Autorský kolektiv: Jan Hanák, František Ondryáš, František Schwarz a Jaromír Tkáč. Vyd. Okresní výbor Svazu družstevních rolníků v Novém Jičíně, Okresní zemědělská správa v Novém Jičíně spolu se zemědělskými podniky okresu Nový Jičín 1989, 216 s.

V letošním roce si zemědělci připomínali 40. výročí počátků kolektivizace – v řadě případů tak učinili také formou vydání pamětní publikace. Také v okrese Nový Jičín zemědělské organizace a podniky se rozhodly společně vydat obsáhlou textovou a obrazovou publikaci, která zachycuje cestu zdejšího venkovského lidu od feudalismu až k výdobytkům soudobé zemědělské socialistické velkovýroby. Roku 1949 se začala zakládat první JZD. Rok vydání knihy je nejvhodnější k připomenutí uplynulých 40 let, v jejichž průběhu se zcela změnila tvářnost venkova v duchu tendence likvidace rozdílů mezi vesnicí a městem.

Práce na knize se ujali zkušení regionální badatelé, kteří účinně využili dostupných pramenů i literatury.

Po úvodním slovu ing. F. Fišara, ředitele OZS Nový Jičín, následuje vstupní informační kapitola J. Hanáka Okres Nový Jičín, vhodné charakterizující region z hlediska přírodních poměrů, etnické a historické situace, rozvoje průmyslu a přiblížení nejvýznamnějších památek a osobností. Další kapitola Historie zemědělské výroby, její vývoj a proměny do období socializace (opět od J. Hanáka) v hutné zkratce líčí historii zemědělství a rolnictva až do období bezprostředně před započítáním kolektivizace. Autorský kolektiv pod vedením F. Schwarze zpracoval následující kapitoly Kolektivizace a budování základů socialistické zemědělské velkovýroby; tedy období zakládání prvních JZD, jejich úspěchů, ale také počínajících problémů. Zpracovává tuto problematiku nejen v rozměru původního okresu Nový Jičín, ale také ve všech obcích, patřících původně do okresů Bílovec, Frenštát

p. R. a Vítkov. Přehled je doveden do období dovršení socializace venkova. Další kapitola Organizační a ekonomická konsolidace zemědělských podniků a výstavba jejich materiálně-technické základny (autor J. Tkáč) zachycuje dění v resortu zemědělské výroby v období 60. let, tedy již na území okresu v jeho současné podobě. J. Tkáč rovněž zpracoval následující oddíl Rozvoj socialistické zemědělské velkovýroby cestou kooperace, integrace, specializace a vědeckotechnického pokroku, zachycující dynamické dění v období posledních tří pětiletí. Poslední kapitolou je přehled (opět autorský kolektiv pod vedením F. Schwarze), zahrnující informace o lesním hospodářství a myslivosti, STS, melioračních družstvech, ACHP, zemědělském školství a Svazu družstevních rolníků. V přílohách a dokumentaci čtenář najde přehled o vývoji počtu pracovníků v zemědělských závodech okresu, grafy prezentující vývoj jednotlivých ekonomických celků, přehled lokalit, v nichž v letech 1949–1959 byla založena JZD, dále seznam členů-účastníků Sjezdu rolnických komisí v Praze v roce 1948, seznamy nositelů významných vyznamenání a seznam podniků a škol zemědělsko-potravinářského komplexu okresu. Nezbytnou součástí publikace, dotvářející efektivně její podobu, je i 190 fotografií, z toho 87 barevných.

Knihou svou koncepcí a způsobem zpracování, šířkou obsahu i množství kvalitních údajů je v rámci Severomoravského kraje ojedinelá. Je proto škoda, že celkový příznivý dojem poněkud narušují některé nedůslednosti a omyly, jako např. na s. 77 – strojní družstvo ve Vrších jistě nebylo založeno v roce 1957, nebo na téže straně je chybné vročení vzniku JZD v Odrách a Tošovicích, která existovala již v roce 1949; Tošovice pak schází na s. 203 ve výčtu lokalit s JZD vzniklými v letech 1949–1959. V grafu na s. 189 je jako rok založení JZD Petřvaldík uveden rok 1957, ačkoliv bylo schváleno jako ustavené již 22. VIII. 1949, nebo JZD v Klokočívku nevzniklo v roce 1949, ale v roce 1950. Ukazuje se rovněž zřetelně nestejný stupeň zpracování počátků kolektivizace dle původních okresů – ukázal by to ostatně i přesný přehled použité literatury a pramenů, jehož absence je velkým nedostatkem. Je také otázkou, proč poznámkový aparát byl zpracován pouze pro historickou kapitolu, sepsanou J. Ha-

nákem, a nikoliv pro všechny kapitoly. Přes připomenuté nedostatky je však vydání publikace velkým přínosem pro poznání historického profilu zemědělské výroby, života i dějinných osudů vesnického lidu a pro prohloubení vlastivědné práce zvláště obecních kronikářů v okrese.

Jaromír Kalus

Vladimír Vaclík: Lidové betlémy v Čechách a na Moravě. Vyšehrad, Praha 1987, 120 s., černobílá i barevná fotografická příloha.

Betlémářství náleží k významným projevům výtvarné aktivity lidových vrstev. Jeho studium a popularizace však často narážely na různé předsudky. Jen tak si zčásti můžeme vysvětlit skutečnost, že anotovaná kniha dr. Vladimíra Vaclíka vychází s odstupem osmdesáti let po díle Karla Procházky O betlémech (Praha 1908). V meziodobí se jen sporadicky objevovaly v české odborné literatuře časopisecké studie o lidovém betlémářství.

Zpracovávaná problematika je v knize rozdělena do dvou základních částí. První seznamuje čtenáře s tradiční slavení vánoc, které daly podnět k obyčejí stavění jesliček. Historický nástin geneze jesliček přihlíží k jejich počátkům v Evropě a potom následuje detailnější líčení výskytu betlémů v českých zemích. Další vývoj byl determinován diferenciací tvárců, kteří s pozvolným přecházením betlémů do světského prostředí a stupňující se masovostí, nabývají charakter lidových výrobců. Produkce tohoto druhu vrcholí v druhé polovině 19. století, kdy se v některých krajích rozšířila sériová podomácká výroba.

Autor pokračuje rozбором betlémových figurek. Zdůrazňuje neobyčejně zesvětštění námětu, kdy pouze ústřední postavy respektují základní motiv biblického příběhu. Výsledkem profánních tendencí lidových řezbářů bylo zalidnění scény postavami všedního života, což představuje specifický rys jesliček z českých zemí a je pozoruhodným dokladem proměny původně církevního atributu vánočního mystéria na cestě do lidových vrstev. Závěrečné kapitoly první části díla věnují pozornost technologii stavění jesličkových scén k různým typům betlémů.

V druhé části své knihy uveřejnil V. Vaclík soupis regionů a lokalit v českých zemích, které se vyznačovaly charakteristickou výrobou lidových jesliček.

Poněkud komplikovaná cesta za poznáním vrcholí informacemi o třebchovickém betlému.

Práci s betlémářskou tematikou a časovým rozsahem zabírajícím především 19. století lépe by obsahově vyhovoval název Lidové betlémy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Z celého souboru údajů nás zaujal popis situace ve Slezsku a přilehlých částech severní Moravy s přihlédnutím k Novojičínsku. Tato oblast je v knize prezentována prostřednictvím sbírkového fondu Slezského muzea v Opavě. Zápisy v původních inventárních knihách dovolily vypravit se po stopě řezbářů betlémů v Odrách, kde k nejvýznamnějším patřil Josef Heinz; v Bílovci, odkud se dochovaly práce Bernarda Bleinera a ve Fulneku betlémy mají určenou pouze lokalitu. V kapitole věnované Valašsku jsou údaje o produkci malovaných betlémů z Frenštátu pod Radhoštěm.

Autor však nezpracoval jesličky z fondu muzea v Novém Jičíně, kde je uloženo 376 figurek, ve Štramberku, v jehož inventární knize je zapsáno 49 figurek a v Bílovci, kde se vyskytuje jeden betlém se 164 figurkami. Nedochovaly se původní inventáře a určení sbírkových předmětů by umožnila časově náročná komparativní pracovní metoda. Chybějící ověřené doklady brání zpracovat fondy vyčerpávajícím způsobem. Sbírky stále ještě čekají na odborné vyhodnocení. Splnění tohoto úkolu by mělo pro další zmapování lidového betlémářství velký význam. Novojičínsko bylo významnou oblastí výroby jesliček.

Publikace je bohatě doplněna autorem černobílými a barevnými fotografiemi. Seznam použité základní literatury a místopisný rejstřík zvyšují badatelskou použitelnost práce. Místy používaný beletristický styl jazyka nesnížil odbornou úroveň. Je jen na škodu věci, že se redakce nerozhodla k zařazení cizojazyčných rezumé, čímž by knize ulehčila cestu k početným zahraničním zájemcům. Téměř okamžité rozebrání nákladu 20 000 výtisků svědčí o potřebě knižních titulů s betlémářskou problematikou pro odbornou i laickou veřejnost.

Miloš Melzer

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 44

Jan Hanák	Česká společnost v Novém Jičíně na přelomu století	1
Adolf Turek - Jan Hanák	Národnostní poměry na Bílovecku v roce 1939	17
Jaroslava Brichová - František Schwarz	Báseň Josef Eichendorff a Sedlnice	27
Kevin Hannan - Erich Šeřfík	Texasan Augustin Haidušek — rodák z Mniší	38
Milan Palach	MUDr. Adolf Hrstka	42
Václav Horník	Škola ve Starojické Lhotě	49
František Šustek	K lokalizaci vsi Na horách	53
Jan Číp	Kroužkové brnění z hradu Starý Jičín	55
Oldřich Sobek	„Chudačka“ z Libhoště	57
Marie Sedláčková	O návrhu chráněné oblasti Poodří	62
Zprávy:	Za Josefem Kubáčem. — Ke stému výročí narození Aloise Zbavitele. — Josef Černý ve vzpomínkách po padesáti letech. — Místní jména Luboměř. — Ke 110 letům podniku Autopal. — Ukončení selaských bouří před 240 lety na Spálovsku. — 8. zasedání severomoravské pobočky Čsl. společnosti archeologické. — K výstavě Regionální malířství 19. století v Novém Jičíně	71
Oprava:		76
Literatura:	Socialistické zemědělství okresu Nový Jičín. — Vladimír Vaclík, Lidové betlémy v Čechách a na Moravě	77

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 44 vyšel v roce 1989

Řídí redakční rada s předsedou profesorem Janem Hanákem,
členové PhDr. Jaroslava Brichová, PhDr. Svatomír Černín, PhDr. Emanuel Grepl,
PhDr. Karel Chobot, PhDr. Jiří Jurok, PhDr. Karel Müller, profesor Ivan Mynář,
akademický malíř Otakar Zelenka, PhDr. Jaroslav Zezulčík

Odpovědný redaktor ředitel Okresního vlastivědného muzea PhDr. František
Schwarz, CSc., výkonný redaktor PhDr. Adolf Turek

Cena 8,— Kčs

Registrováno SmKNV v Ostravě RM ze dne 28. června 1967

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provoz 22 Nový Jičín

Z. č. 5234

Na zadní straně obálky:

Novojičínská filiálka České Union
banky na Schwarzově ulici (dnešní
5. května)

Foto A. Hosch, kolem r. 1900
